

DANSKE KOMPONEREDE BIND ca. 1877-1888 BIDRAG TIL EN PRÆSENTATION

Fund og Forskning, Bind 42 (2003)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ffo/ffo_2003_42-PDF/ffo_2003_42_101057.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=101057>

pdf genereret den : 22/5-2008

DANSKE KOMPONEREDE BIND ca. 1877-1888

BIDRAG TIL EN PRÆSENTATION

AF

HARALD ILSØE

Hvordan et forlagsbind skulle se ud, beroede på aftale herom mellem forlægger og bogbinder. Forlæggernes ønsker har utvivlsomt rakt fra anvisninger i almindelighed til detaljerede fordringer om bindets udseende som f.eks. anvendelse af rig forgyldning eller en særskilt fremstillet billedgravure med motiv fra bogen, som implicerede tegner og gravør. Fra forlæggeren Frederik Hegels korrespondance vides, at forfattere på Gyldendal fik lejlighed til at fremsætte ønsker om bindedekorationen, men det drejede sig om veletablerede forfattere, og i mange tilfælde har forlæggeren formentlig på egen hånd truffet bestemmelse herom. Var han indstillet på at betale merprisen for en gravure, måtte bogbinderen samarbejde med kunstner (tegners) og gravør. En bogbinder som Immanuel Petersen tog sig selv af de mere jævne og benyttede kunsterne, hvor forlagene forlangte det, hedder det, med tilføjelsen: det skete hyppigt og var ikke altid lige let!¹ Som oftest har forlæggeren dog sikkert ladet bogbinderen stille forslag til en dekoration inden for en berammet pris, og dekorationen blev så betinget af stempelmaterialet, som bogbinderen havde til rådighed. For at kunne gøre sig gældende måtte en bogbinder derfor være velassorteret med stempler og i øvrigt hævde sig ved sin opfindsomhed til at udnytte de mange muligheder for sammenstillinger af stemplerne og deres presning i blindtryk, guld, sort eller farve.

Før ca. 1890 har tegnere sjældent signeret deres bogdekorationer, hyppigere forekommer gravør- og bogbindersignaturer, sidstnævnte endnu ca. 1880 gerne i form af en etiket indklæbet bagest i bogen. Vistnok fra omkring midten af firserne markerede i det mindste to bogbinderfirmaer sig, Immanuel Petersen og B. Beuchel, ved lejlighedsvis at stemple deres signatur i blindtryk på bagsiden af et forlagsbind, hvor også de fleste forlæggere lod placere forlagets mærke. Langt de fleste forlagsbind er dog uden bogbindersignatur, og retningslinierne for signaturgivningen forekommer umiddelbart at være helt tilfældige. F.eks. ses forlagsbinde-

¹ Anker Kysters nekrolog over Immanuel Petersen i *Bogvænnen* 1901-1903, s. 31.

ne fra Philipsens Forlag og Gyldendal snart forsynet med kun forlagets mærke, snart med både dette og et bogbindermærke.

Forholdet har sikkert noget at gøre med den mellem forlag og bogbinder trufne forretningsaftale. I grove træk kan iagttages, at kombineret forlags- og bogbindermærke tilsyneladende oftest forekommer på bind om bøger udgivet af Gyldendals og Philipsens Forlag, mere sjældent på bind fra Gads og Andr. Schous Forlag, men påfaldende så godt som aldrig på forlagsbind fra Reitzel, Schubothé og Forlagsbureauet. En forklaring kan være, at bind uden bogbindermærke, i det mindste i et vist omfang, har været bestilt og købt som forlagets ejendom, hvad så Reitzel med flere forlag har foretrukket at gøre, mens bind med kombineret forlags- og bogbindermærke helt eller delvis har været udført for bogbinderens regning og risiko. Hermed stemmer f.eks. en annonce fra Beuchels Bogbinderi, hvori der tilbydes løse bind til en række bøger, men med henvisning til, at bind til værker af Carl Bernhard, Johanne Schjørring og Charles Dickens „faas paa de respektive Forlag“.² De pågældende bøger af Carl Bernhard og Schjørring var udkommet hos Schubothé, og bindene, som altså kun udleveredes fra forlaget, er set i adskillige eksemplarer med Schubothés mærke, men uden Beuchels signatur. Schubothés Forlag synes følgelig at have erhvervet de pågældende bind fuldt ud som sin ejendom og kunne dermed uden konkurrence beregne sig en avance af bind og indbinding. Kun af og til påtræffes i firserne bind, der blot er forsynet med bogbindermærke. For nogle mindre forlags vedkommende kan dette skyldes, at forlaget ikke havde anskaffet et forlagsstempel, i andre tilfælde må bindene opfattes som bogbinderens entreprise (jvf. nedenfor s. 253).

Når et flertal af bindene er uden bogbindersignatur, er det selvsagt vanskeligt få overblik over de enkelte bogbinderes præstationer. Spredte annoncer, hvori bogbinderne averterede løse bind til bestemte bøger, kan være til hjælp, men da de kun undtagelsesvis er illustrerede eller giver et signalement af dekorationen, er det principielt vanskeligt at afgøre, om et averteret bind er identisk med det, man nu tilfældigvis har i hånden.³

² „Fortegnelse over komponerede Bind. B. Beuchels Bogbinderi“, *Dansk Bogbinder-tidende* I, 1899-1900, s. 3.

³ Illustrerede er f.eks. Beuchels annonce for franskbind til Dickens' samlede værker med gengivelse af ryg med Dickens' portræt, *Illustreret Tidende* 30. maj 1875, Immanuel Petersens annoncer for bind til „Opfindelsernes Bog“ og „Ude og Hjemme“, i *Ude og Hjemme* I, 1877-78, s. 139 og II, 1878-79, s. 104, samt annonce fra Carl Petersen med ryg til H.C. Andersens „Samlede Skrifter“ i *Nordisk Boghandlertidende* 10. maj 1878.

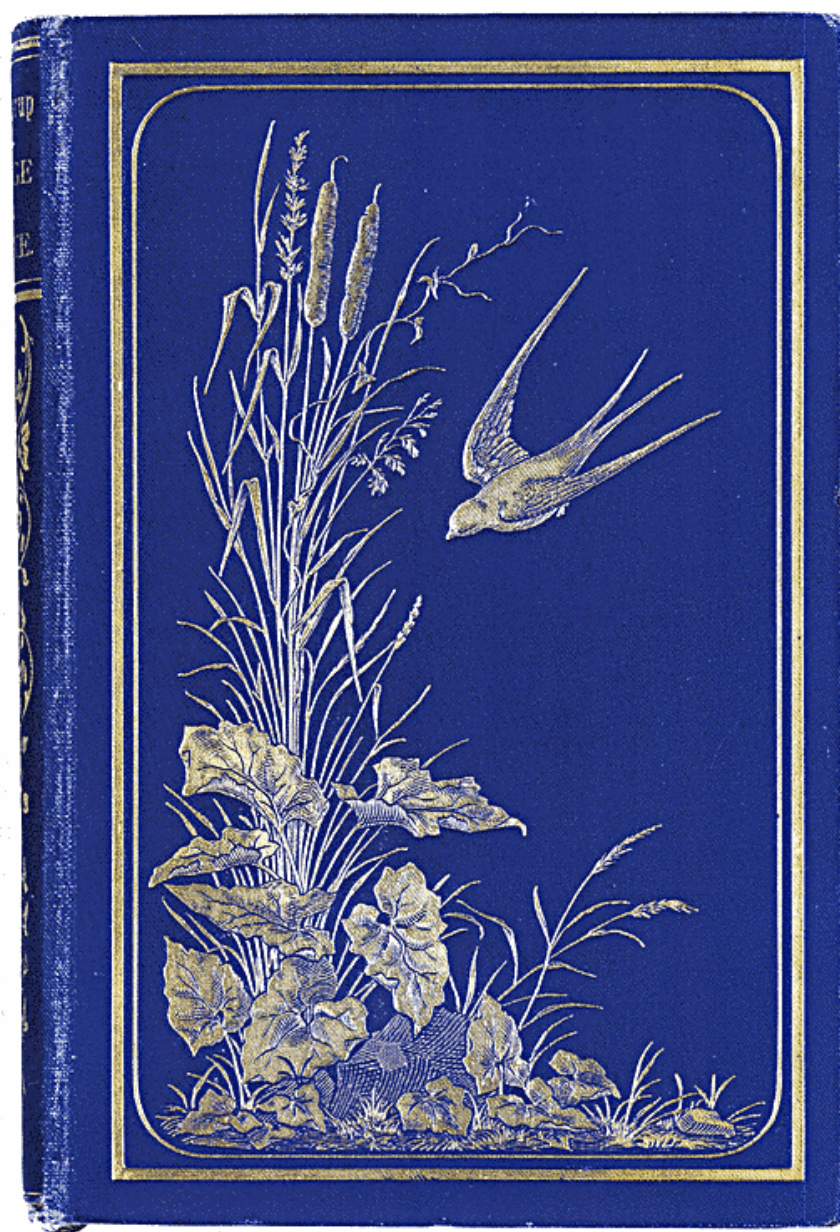

Fig. 1. Chr. Hostrup: *Sange og Digte fra de senere Aar*, 1884.

Den angivne pris er dog ofte vejledende. I 1879 kostede således et ordinært dekoreret, ikke for tykt shirtingsbind i almindelig oktavstørrelse 60-70 øre, mens prisen for et bind med rig dekoration og forgyldning kunne ligge på omkring det dobbelte.⁴ Foreligger der et bind med rig dekoration, kan det altså med en vis sandsynlighed identificeres med bindet, som en bogbinder averterede til en relativt høj pris. Averteredes det til en beskeden pris, er der formentlig tale om to forskellige bind.

Heldigvis genbrugte bogbinderne som regel deres stempler, og ud fra de spredte bind med bogbindersignatur er det muligt at identificere en række stempler, som også har fundet anvendelse på usignede bind, og således henføre disse til værkstedet, hvor de er blevet udført. Afslørende er navnlig bogbindernes repertoire af rammebort og hjørneornamenter, som frem til 1890'erne noget nær obligatorisk blev placeret på for- eller bagsiderne. Stempelmateriale blev atter og atter benyttet, så man f.eks. kan finde bagsider, der er ens dekoreret gennem mere end tyve år. Problemet er i den forbindelse, at bogbinderne kan have erhvervet ens eller så godt som ens stempler, hvorfor en tilskrivning helst bør underbygges af flere kriterier.

I første omgang præsenteres en række bind med ornamentik, som synes karakteristisk for nogle af de mest kendte bogbinderværksteder. Derved tilgodeses i mindre grad bind med en mere fri og individuel dekoration, men det grundlæggende synspunkt har været, at en påvisning af sandsynlige karakteristika for enkelte bogbinderes arbejder baner vej for fremtidige identificeringer af den store mængde, som ikke har kunnet komme i betragtning. I de sidste afsnit rundes af med eksempler på særlige stilformer og anvendelse af flerfarvede dekorationer. Som baggrund henvises til en tidligere præsentation af bind fra tiden ca. 1860-1877, hvor også flere bind fra det her omhandlede tidsrum er omtalt.⁵

2.

Immanuel Petersen var begyndt som selvstændig bogbinder 1860 og blev, da han juni 1877 overtog D.L. Cléments værksted, ejer af Københavns største bogbinderi, når der bortses fra enkelte protokolfabrikanter og lign. Dette videreudviklede han i 1880'erne og -90'erne ved at tage de nyeste maskiner i brug. Han ansås i almindelighed som en af byens bedste bog-

⁴ Annoncer fra B. Beuchel og F. Wichmann i *Nordisk Boghandlertidende*, 4. juli og 19. dec. 1879.

⁵ *Fund og Forskning* (herefter citeret FF) 41, 2002, s. 171-212.

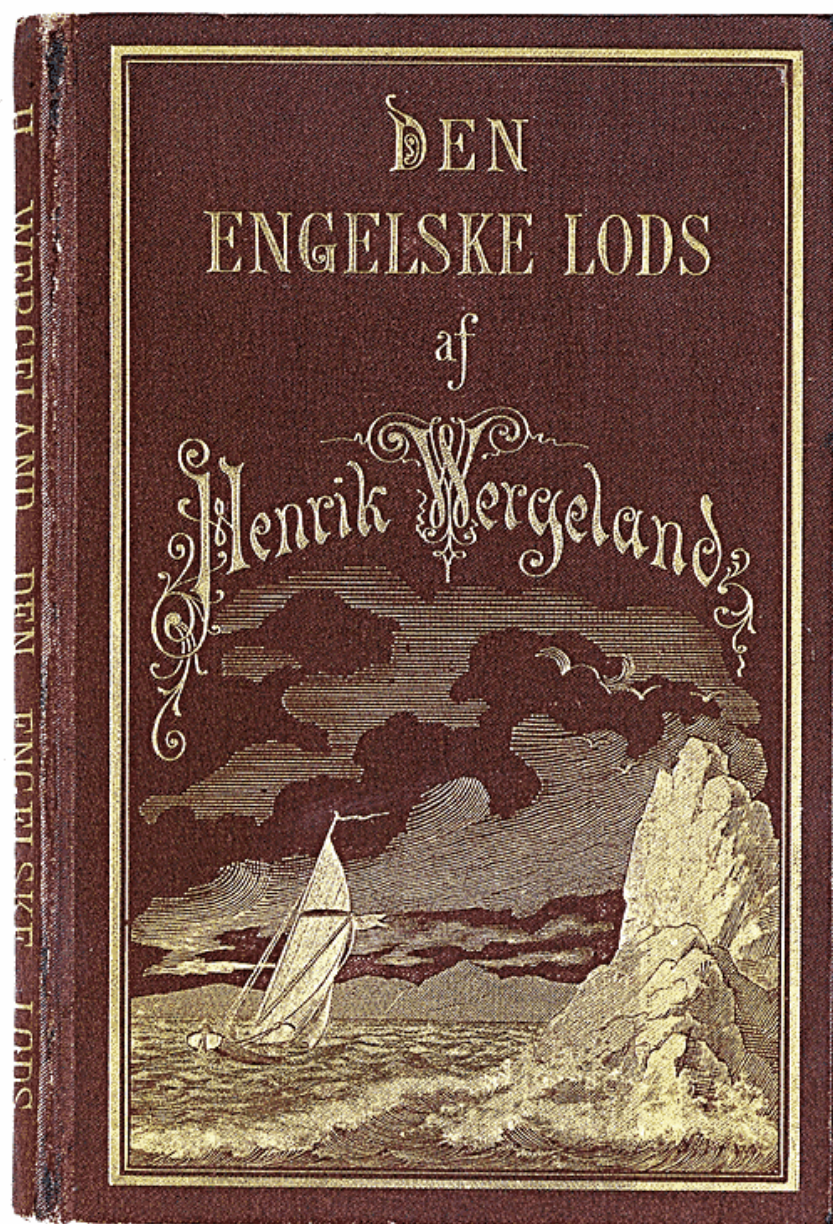

Fig. 2. Henrik Wergeland: *Den engelske Lods*, 1884.

bindere om ikke den bedste og fik f.eks. 1878 til opgave at indbinde størstedelen af en bog gave på 657 bind til prinsesse Thyra „fra danske Mænd og Kvinder“.⁶ Sit navn slog han fast ved at deltage i udstillinger med ofte belønnet håndarbejde og vakte navnlig furor på en international udstilling med et bind i flerfarvet lædermosaik.⁷

Forretningsbetegnelsen blev „D.L. Cléments Efterfølger Immanuel Petersen“, som det fremgår af det cirkelrunde bogbindermærke, der undertiden benyttedes som signatur i blindtryk på bagsiden af hans bind. Stemplet hertil blev formentlig anskaffet midt i 1880'erne. Fra første halvdel af 1880'erne findes der eksempler på, at samme bind foreligger i eksemplarer henholdsvis uden og med dette mærke, altså i forskellige bindoplæg, hvad der f.eks. gælder forlagsbindene om J. Davidsens „Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn“, 1880-81, og Wilhelm Lübkes „Kunsthistorien“, 1881. Da mærket ikke findes på bindeksemplarer af det sidste bind af „Opfindelsernes Bog“ fra 1883, skønt bindene til dette værk averteredes fra hans værksted (jvf. note 3), må det være af yngre dato, og tilnærmelsesvis hvornår viser dets forekomst på et forlagsbind om P. Mariagers „Magthaveren paa Rhodos“, Philipsens Forlag 1885. Bogen blev trykt i et nyt oplag 1886, og bogbindermærket på originaludgaven stammer da efter al sandsynlighed fra 1885 eller 1886.

Fra Cléments bogbinderi overtog Petersen adskillige stempler, som fortsat kom i brug efter sammenslutningen. En blindpresset ramme, der f.eks. forekommer på forsiden af en digtsamling fra 1863,⁸ ses også bag på diverse digtsamlinger udkommet ca. 1880-1900, således på det signerede forlagsbind om Chr. Hostrups „Efterladte Digte“, Gyldendal 1893. Det er på forsiden dekoreret med samme gravure som det usignerede bind om Hostrups tidligere digtsamling „Sange og Digte fra de senere Aar“, Gyldendal 1884 (med anden bagsideramme). Hostrup havde dengang selv udtrykt ønske om en illustrende vignette: „Hvad Instrument jeg egentlig spiller paa, kan jeg ikke opgive, det er vist hverken Lyre eller Harpe, og skulde jeg vælge mig en Repræsentant mellem Fuglene, saa blev det ikke just en af de syngende, men af de kviddrende, en lavt-men letflyvende lille Fugl, der holder sig til Husene som Svalen“.⁹ Ønsket blev opfyldt med en

⁶ *Fortegnelse over et Udvalg af dansk Litteratur overrakt Prindsesse Thyra den 21. December 1878, 1879*; for henvisning hertil og andre gode oplysninger takkes Mikael Kristensen.

⁷ I Anker Kysters nekrolog (note 1), s. 29-35 er afbildet flere af hans bind. Lædermosaikbindet er fra 1894 og afbildet i *Bogvænnen* 1894, s. 52; det ses i farver i Vald. Pedersen: *Xylograf: Hendriksen 1847-1938*, 1963, s. 411.

⁸ Afbildet i FF 41, s. 182, fig. 8.

⁹ Brev fra Hostrup 1884 i L.C. Nielsen: *Frederik V. Hegel I*, 1909, s. 332.

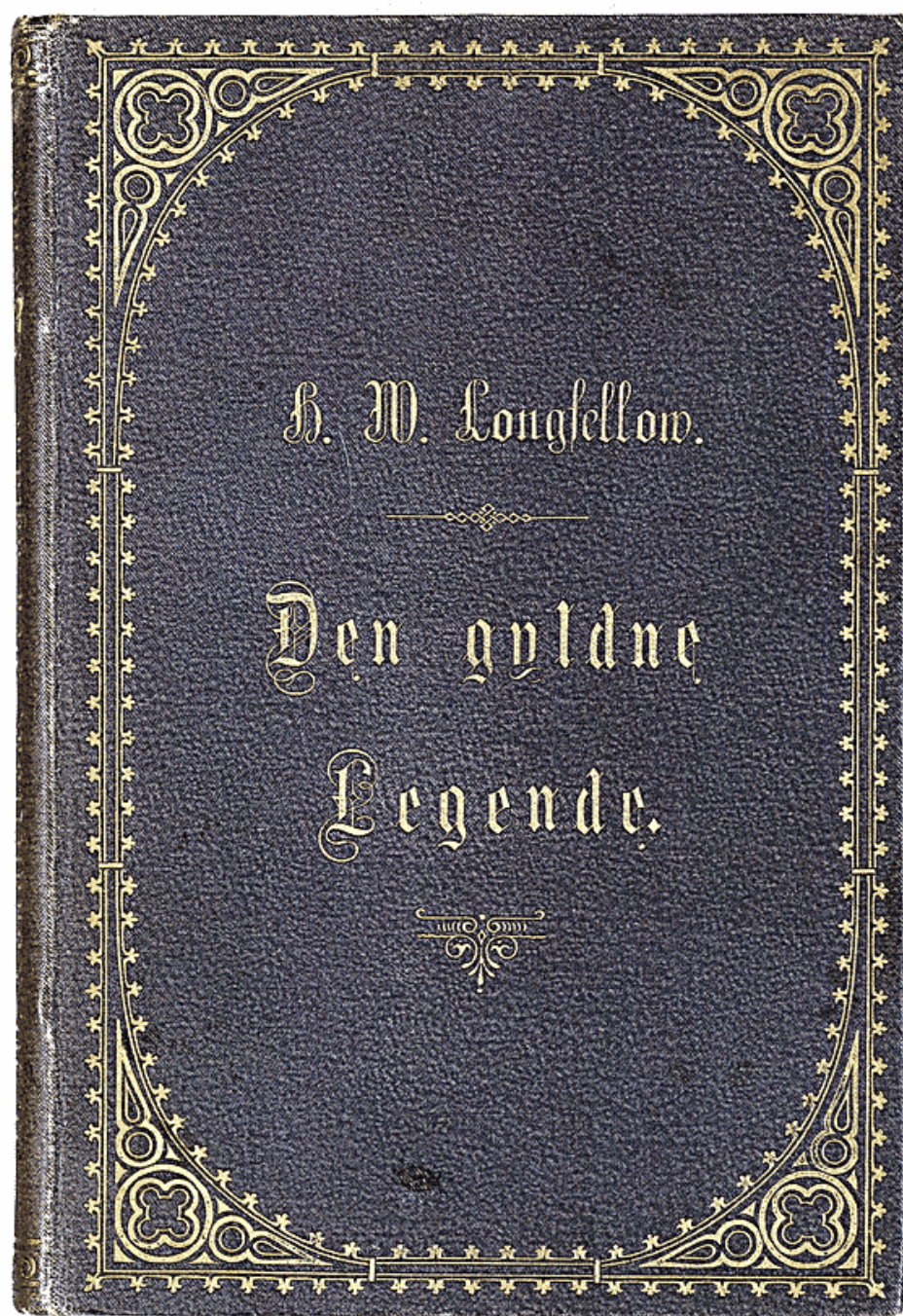

Fig. 3. H.W. Longfellow: *Den gyldne Legende*, 1880.

svale både på omslagsbilledet (af Knud Gamborg) og i forgyldning på bindet, hvor den ses flyvende mod en gruppe moseplanter (*fig. 1*). Petersen genbrugte ikke upassende dekorationen til Jeppe Aakjærs debutdigte „Derude fra Kjærene“, Søtoftes Forlag 1899, men nu uden svale (bind med Petersens signatur).

Nævnte bagsideramme identificerer også Petersen som bogbinder af Henrik Wergelands „Den engelske Lods“, Gad 1884, hvis forside er smukt komponeret med titel og forfatter over et graveret kystbillede (*fig. 2*). Graveringen er en gentagelse fra en udgave 1881, men bagsiderammen er her anderledes. En anden gammel ramme med et karakteristisk hjørneornament går bl.a. igen på bagsiden af Svend Grundtvigs udvalg af „Danmarks Folkeviser“, Philipsens Forlag 1882, der i et bindoplag bærer Petersens bogbindermærke.¹⁰ Den er før set i blindtryk på f.eks. forsiden af Henrik Ibsens „Kongs-Emnerne“, Gyldendal 1870, og langt senere på forsiden af partibind om universitetets „Skriv- og Rejse-Kalender“, årgangene 1915-20, i en luksusindbinding med forgyldt dekoration og guldsnit. Den turde have været en af de længstlevende rammedekorationer overhovedet. På det usignerede bind om Longfellows „Den gyldne Legende“, Gyldendal 1880, har Petersen placeret den på forsiden i forgyldning (*fig. 3*). De senere oplag, 1882 og 1891, er dekoreret på anden vis med forgyldt gitterværk i katedralstil, på 2. oplag mest avanceret omkring forfatter og titel i rød farve.

En stregramme med et lignende hjørneornament findes i blindpresning på for- og bagsiderne af H.P. Holsts „Den lille Hornblæser“, Reitzel 1873, og H.F. Ewalds „Den skotske Kvinde på Tjele“, Gyldendal 1875, begge tidligere afbildet.¹¹ Dette ornament ses videre på bagsiden af Holger Drachmanns digt „Peder Tordenskiold“, Gyldendal 1880, med forside-tegning i sort og guld signeret AH = Albert Hartwig og Chr. D. = gravør Christian Danielsen,¹² samt på f.eks. bagsiderne af udgaven af Walter Scotts „Romaner“ på Philipsens Forlag sidst i 1880'erne (med forsidegravering af „Abbotsford“). På bagsiden af Lodbroks (dvs. Ragnar Pihlstrands) „Birger Jarls Sønner“, Eibes Forlag 1884, er det fundet i forbindelse med Petersens signatur. Dets forekomst bagest på Fr. Paludan-Müllers „Dandserinden og Amor og Psyche“, 8. udgave Reitzel 1883, identificerer følgelig med sikkerhed dette bind som et arbejde af Petersen. Det er på forsiden nydeligt eller som man dengang sagde: „smagfuldt“ deko-

¹⁰ Ældre eksempler på rammens anvendelse i FF 41, s. 206 med note 37.

¹¹ FF 41, s. 192 og 210.

¹² Bindet er i blå farve afbildet i *På Papir, Pergament og Palmeblade. Skatte i Det Kongelige Bibliotek*, 1993, s. 338.

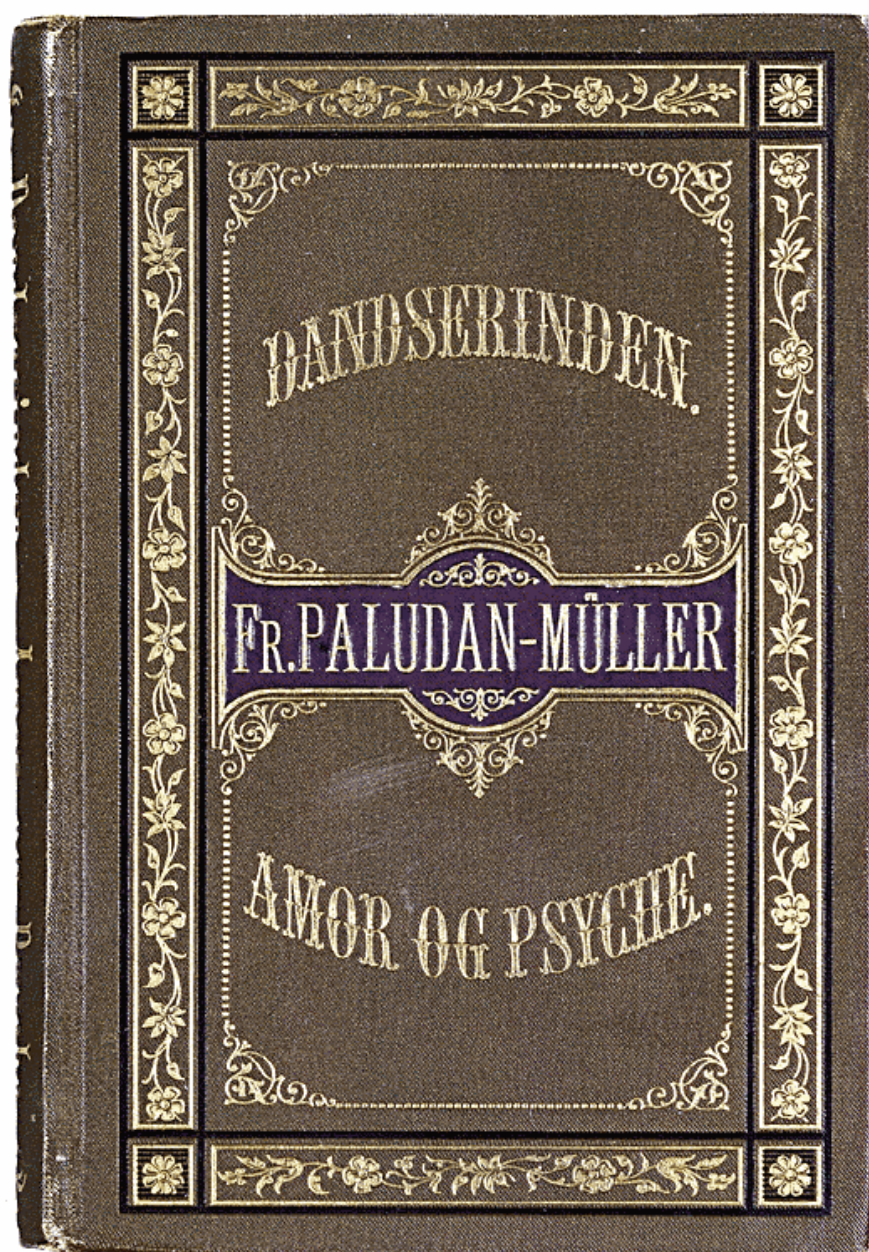

Fig. 4. Fr. Paludan-Müller: *Danserinden og Amor og Psyche*, 1883.

reret med en bort af forgyldte blomsterstilke i sort ramme og forfatterens navn i guld på et farvet bånd hen over midten.¹³ Forlagene lod gerne samme bind fremstillet i to-tre eller flere bundfarver, så køberne fik nogle valgmuligheder. Dette er set i fem bundfarver med båndet i forskellig farve, alt efter om bindet er blå, gråt, grønt, brunt eller rødt (fig. 4).

Borten med blomsterstilke leder videre til digtet „Massudith“ af Carl Andersen, Gads Forlag 1878, på hvis forside den suppleret med anden dekoration omgiver en forgyldt gravure med en ridende beduin (fig. 5). Bagsidens blindpressede rammebort med små stiliserede blade og blomster går igen på bagsiden af det fint dekorerede forlagsbind om Christian Winthers „Efterladede Digte“, Philipsens Forlag 1879, hvor forfatterens portræt står i relief midt på forsiden. Ved udgivelsen sidst på året 1878 fortæller en bladnotits, at dette lille bind kom fra Petersens værksted og med et par andre bind „ved Smag og Udførelse hæver sig over, hvad der i Reglen gjøres i denne Genre“.¹⁴ Et andet usigneret bind med borten findes f.eks. om Christian Richardts rejseskildring „Det hellige Land“, 2.-3. oplag Gyldendal 1879 og 1889. Den er i sort og omgiver på forsiden et palmeblad og en bladgren i forgyldning. I forgyldning optræder den på „Samlede Digte af Ambrosius Stub“, 4.-5. udgave ved Frederik Barfod, Gad 1878-79, samt Peter Nansens debutbog „Unge Mennesker“, Riemenschneiders Forlag 1883. På sidstnævnte er den dog beskåret til sideborter, der forbinder to vandrette borter bestående af store sorte arabesker.

På Ambrosius Stubbindet omgiver borten en gravering af forfatteren som ung digtervagant indrammet af tidselstængler, der slynger sig op om titlen (fig. 6). Når to udgaver fremkom med kun et års mellemrum, skyldtes det en interesse for digteren fremkaldt af Chr.K.F. Molbechs skuespil „Ambrosius“, der var bygget over Ambrosius Stubs liv. Det udkom 1877, og da det med stor succes blev opført i foråret 1878, satte det en Ambrosiusmani i gang, som forlæggerne ikke var sene til at udnytte. Ernst Bojesens Forlag havde et strygende salg af et fotografisk billede af Emil Poulsen i hovedrollen og tilbød hertil „Componerede elegante Rammer med tilhørende Cartons“. Kunsthandler og -forlægger J.C. Stochholm kunne knap nok tilfredsstille efterspørgslen på en Ambrosiusstatuette, som han

¹³ Smagfuldt kaldes bindet i en notits i *Ude og Hjemme*, 1883-84, s. 83.

¹⁴ *Ude og Hjemme*, 1878-79, s. 115; Petersen averterede bindet til 75 øre, *Nordisk Boghandlertidende* 1. nov. 1878. Det er afbildet af E. Hendriksen i en nekrolog over gravør Chr. Danielsen i *Forening for Boghaandværk / Fagskolen for Boghaandværk 1915-16. Virksomhed og Regnskab*, s. 5, hvor dekorationen med et spørgsmålstegn tilskrives C.F. Aagaard.

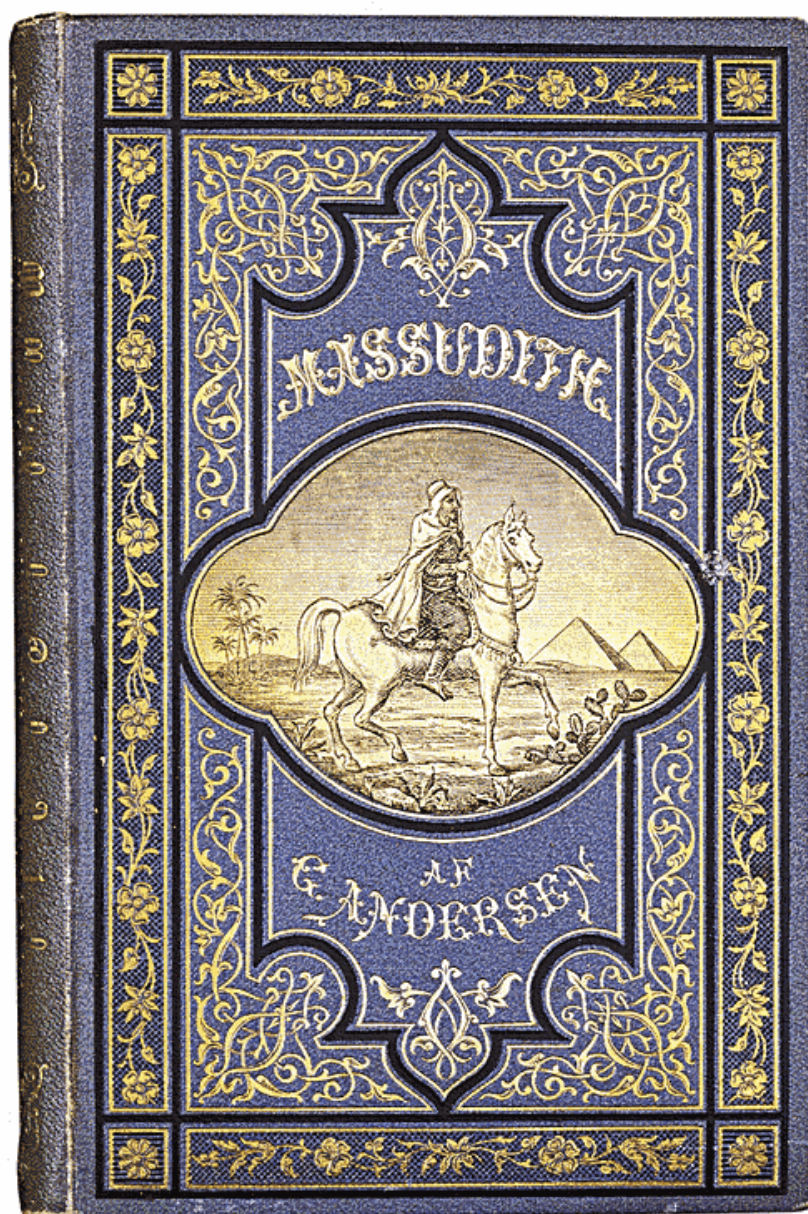

Fig. 5. Carl Andersen: *Massudith*, 1878.

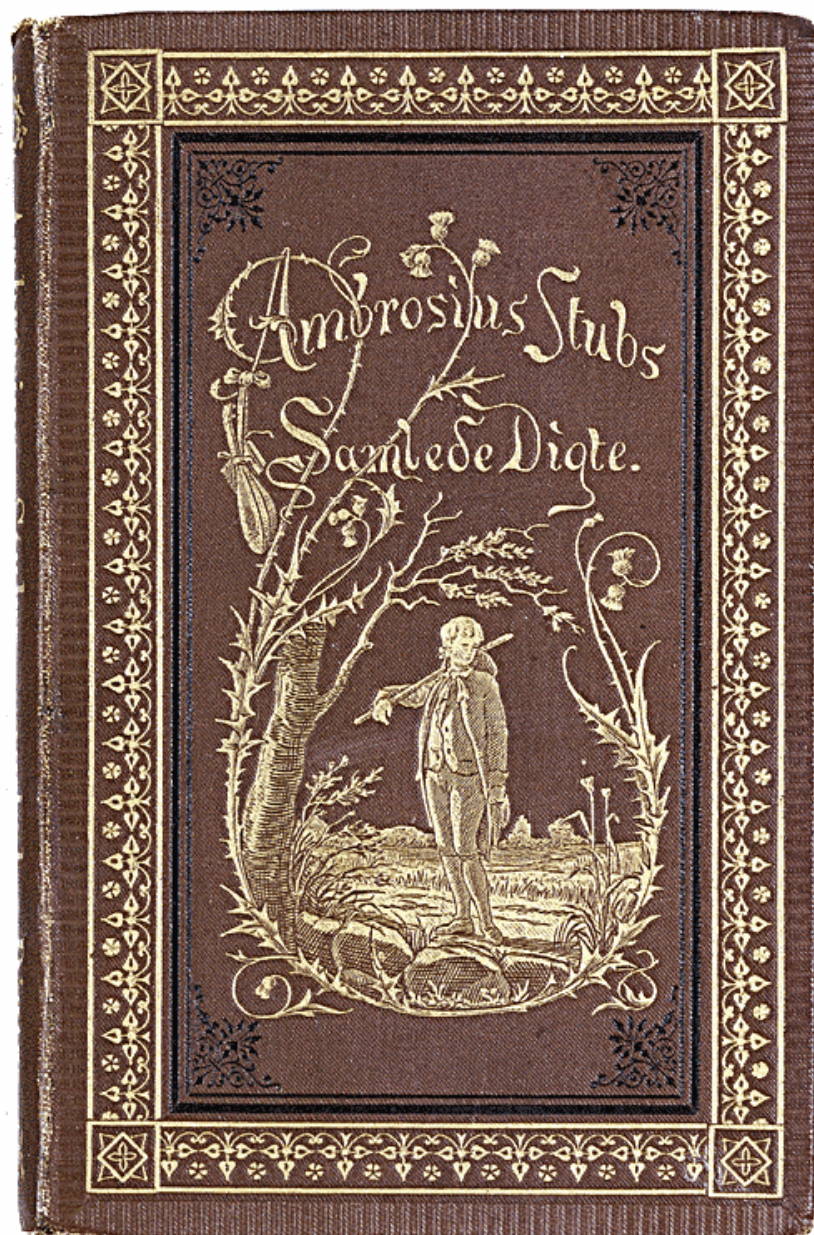

Fig. 6. Ambrosius Stub: *Samlede Digte*, 1879.

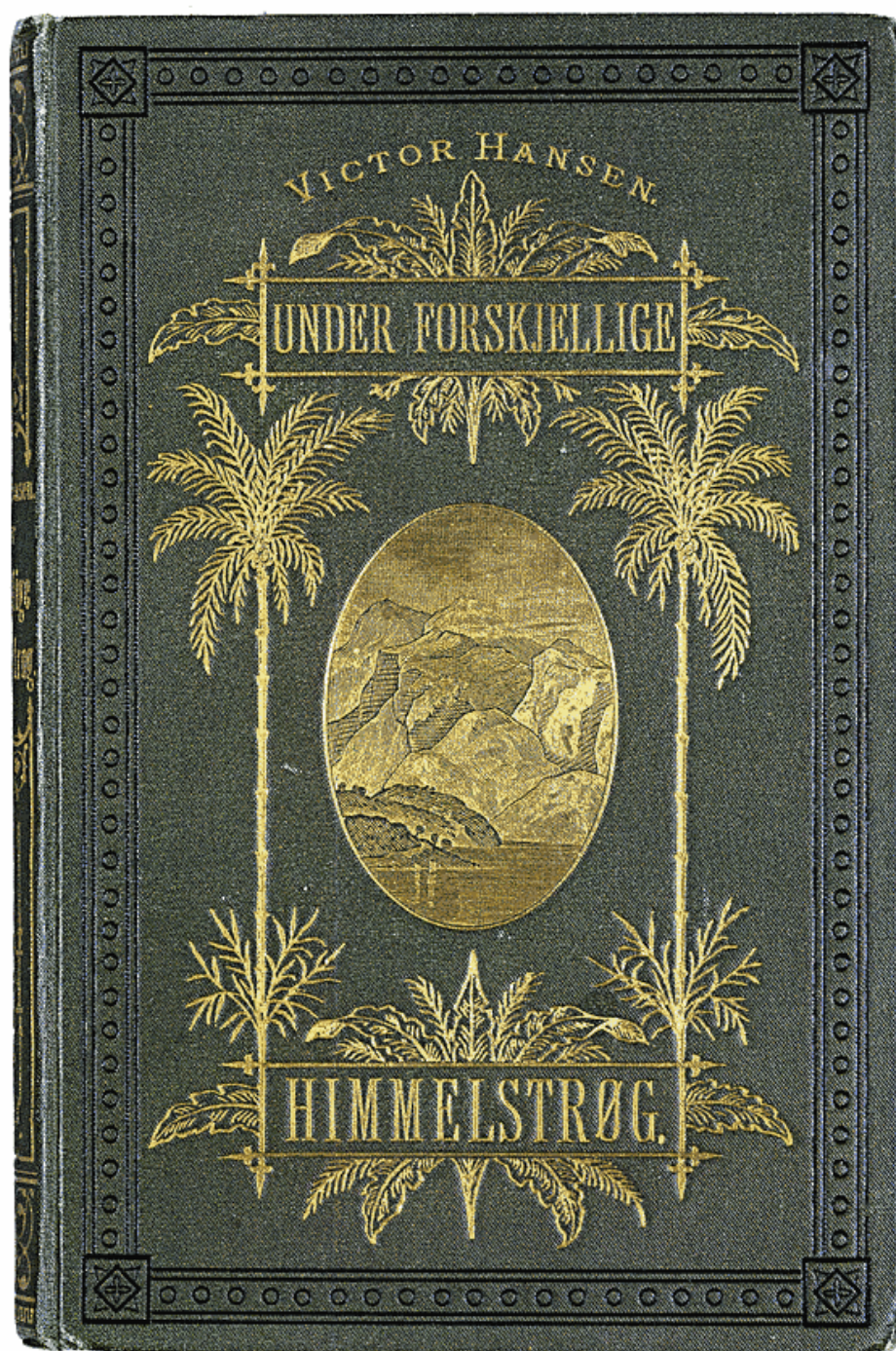

Fig. 7. Victor Hansen: *Under forskellige Himmelstrøg*, 1885.

havde ladet udføre af billedhuggeren Cathinka Kondrup, og en mere jordbunden spøgefuld i Grønnegade greb chancen til at gøre nar (og forretning) af postyret ved at reklamere med „Ambrosius som Sprællemænd“, anbefalet boghandlerne som en letsælgelig damepresent fra herrer.¹⁵

Gravuren på Ambrosius Stubbundet er vistnok inspireret af scenebilledet. En tegnet gengivelse med farvetoner blev anbragt på forsiden af udgaver af skuespillet fra og med 7. oplag 1887, senere en fotografisk gengivelse (f.eks. på 13. oplag 1902).¹⁶ En fæl variant dukker op på et bind om Olga Eggers Rosenbergs såkaldte folkeroman „Ambrosius“, Frederiksberg Bibliotheks Forlag 1910, hvor digteren er tegnet i sort med ansigt og hænder i lyserødt. Bogbinderen har været så fornuftig ikke selv at bekendte kulør.

De kvadratiske ornamenter, der udgør hjørnerne på Ambrosius Stubbundet, har Petersen fundet anden anvendelse for i en rammebort udfyldt af små cirkler. Den findes i sort på et af Petersen signeret bind om Victor Hansens rejseskitser, „Under forskellige Himmelstrøg“, Gad 1885, hvor den omgiver en forgyldt komposition af palmer omkring et graveret kystparti (fig. 7). Palmeindfatningen havde før været brugt, i sort til Vilhelm Bergsøes „Italienske Noveller“, Gyldendal 1874, forgyldt til C.St.A. Billes „Erindringer fra Rejser i Italien“, Gyldendal 1878 (begge med anden ramme og billedgravering), og den benyttedes endnu engang som udsmykning til de første danske Kiplingoversættelser, „Engelskmænd i Indien“ og „Fra Indien“, V. Pios Forlag 1891-92, disse to bind signerede.

Uden signatur er derimod bindet om H.C. Andersens „Eventyr og Historier“ i Reitzels tobindsudgave, 1.-2. Folkeudgave 1881 og 1887, med den Petersenske cirkelbort i forgyldning på forsiden og en hyppigt anvendt rammebort i blindtryk på bagsiden, som efterfølgende skal omtales (fig. 8). Forsidebilledet med nisse og engel, der vipper, er graveret efter tegning af Henrik Olrik og blev første gang anvendt på en H.C. Andersenudgave 1862-63.¹⁷ Originalens store figurramme kom med på den illustrerede 3. udgave af „Eventyr og Historier“ i fem bind, 1900-1905, men er sparet væk på folkeudgaverne, vel for at reducere prisen på bindet til

¹⁵ Annoncer i *Nordisk Boghandlertidende*, 15. nov. 1878, 24. jan., 7. febr., 23. maj og 28. nov. 1879; jvf. notits i *Ude og Hjemme*, 1878-79, s. 63: „Fotografiet, der er taget efter en Haandtegnning, foreligger i to Størrelser, og vi ser for os Ambrosius, da han i 1ste Akt har gjort sin frejdige Indtrædelse i Herregaardens Have“.

¹⁶ Scenebilledet findes f.eks. afbildet i Anna Poulsen: *En Skuespillers Liv*, 1925, s. 173.

¹⁷ FFVIII, 1961, s. 171, note 37; den ældste version er afbildet af F. Hendriksen (note 14), s. 3.

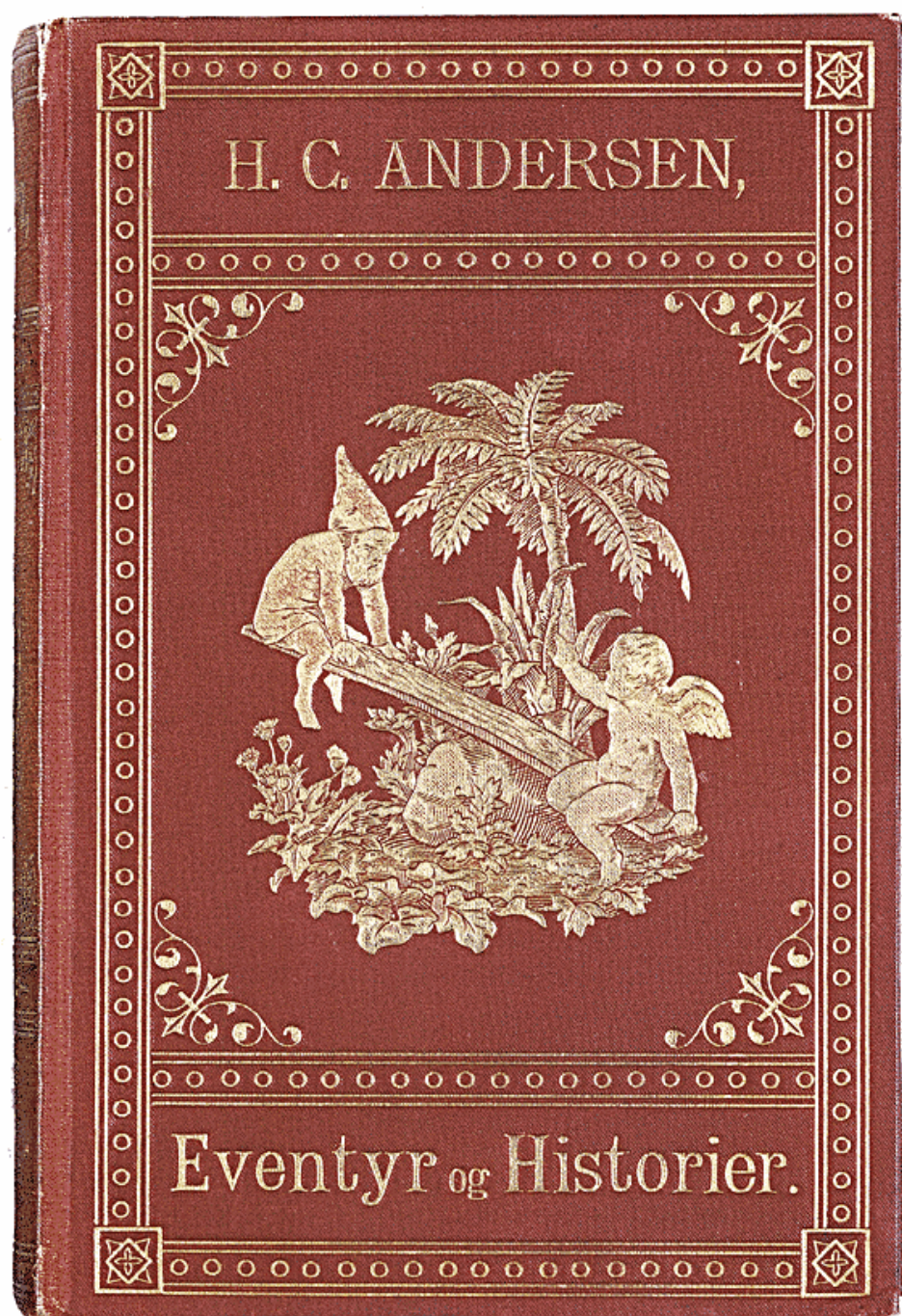

Fig. 8. H.C. Andersen: *Eventyr og Historier*, 1887.

denne billigbogsudgave uden illustrationer. Dog var der blevet råd til en figurdekoration på ryggen. Udgaverne blev solgt i heftesubskription, og i det mindste første udgave gik som varmt brød. Alene ved subskriptionen solgtes 8.650 eksemplarer, så hele oplaget kunne rundes op til 10.000. Immanuel Petersen må have leveret en mængde bind og så sig ved udgivelsen i stand til at sælge dem „for 85 øre ord. og 75 netto pr. stk.“.¹⁸

Meget benyttet som bagsideramme i 1880'erne og begyndelsen af 1890'erne er en bort med ornamentering i svagt relief, hvori et hjerteforment ornament udgør hovedmotivet. Den forekommer på nysnævnte udgave af H.C. Andersens eventyr og findes yderligere på bøger af Drachmann (f.eks. „Prinsessen og det halve Kongerige“, 1878, „Vandenes Datter“ og „Vildt og Tæmnet“, 1881), af Schandorph (f.eks. „Thomas Fris's Historie“, 1881, „Samlede Digte“, 1882, og „Et Aar i Embede“, 1883), af Chr. Hostrup (”Komedier“, 5. udgave 1889) samt af Jonas Lie. Bindene om Hostrups „Komedier“ og Lies „Et Samliv“, 1888, „Livsslaven“, 1894 og „Dyre Rein“, 1896, foreligger i eksemplarer med Gyldendals mærke på bagsiden omgivet af Petersens. Forsiderne på de to Drachmannbøger fra 1881 er inden for en forgyldt stregramme pyntet med en ramme af arabesker i sort streg, som også findes på et af Petersen signeret bind om Richard Kaufmanns „Fra det moderne Frankrig“, Gyldendal 1882. På de usignerede bind om „Thomas Fris's Historie“, der udkom hos Reitzel, Bjørnsøns „Magnhild“, 1877, og sammes „Kongen“, 3. udgave 1885, begge hos Gyldendal, er borten også placeret på forsiden med supplerende inderramme og hjørneornamenter, på „Thomas Fris's Historie“ i sort, men med inderramme og hjørner samt naturligvis titel og forfatter i guld, på „Magnhild“ med hele dekorationen i sort, på „Kongen“ med hele dekorationen plus titel etc. i forgyldning (*fig. 9*). „K“ i „Kongen“ er ligesom „M“ i Magnhild“ udpyntet på halvfjerdsermaner og virker i 1885 forældet, men det er sagtens en gentagelse fra de tidligere udgaver fra 1872 og 1873, hvis bind ikke er set.

Mere elegante tager forsiderne på Jonas Lies bøger sig ud med rammer, hvori der indgår en anden af Petersens borter i sort streg på en fra bindets farve afvigende underbund, således på grå farvebund på et rødt bind om „Et Samliv“, Gyldendal 1888 (*fig. 10*). På andre bindforsider har Petersen placeret en mæanderbort, f.eks. på Schandorphs „Samlede Digte“ og „Et Aar i Embede“, Reitzel 1882-83. Disse to bind er på ryggen smykket

¹⁸ Antallet af subskriptioner oplyst i *Nordisk Boghandlertidende* 7. okt. 1881, hvor der meddeles en oversigt over deres fordeling på landets byer; 14. okt. averterer Petersen bind hertil; smst. 25. juli 1884 angives (s. 22) det samlede oplagstal.

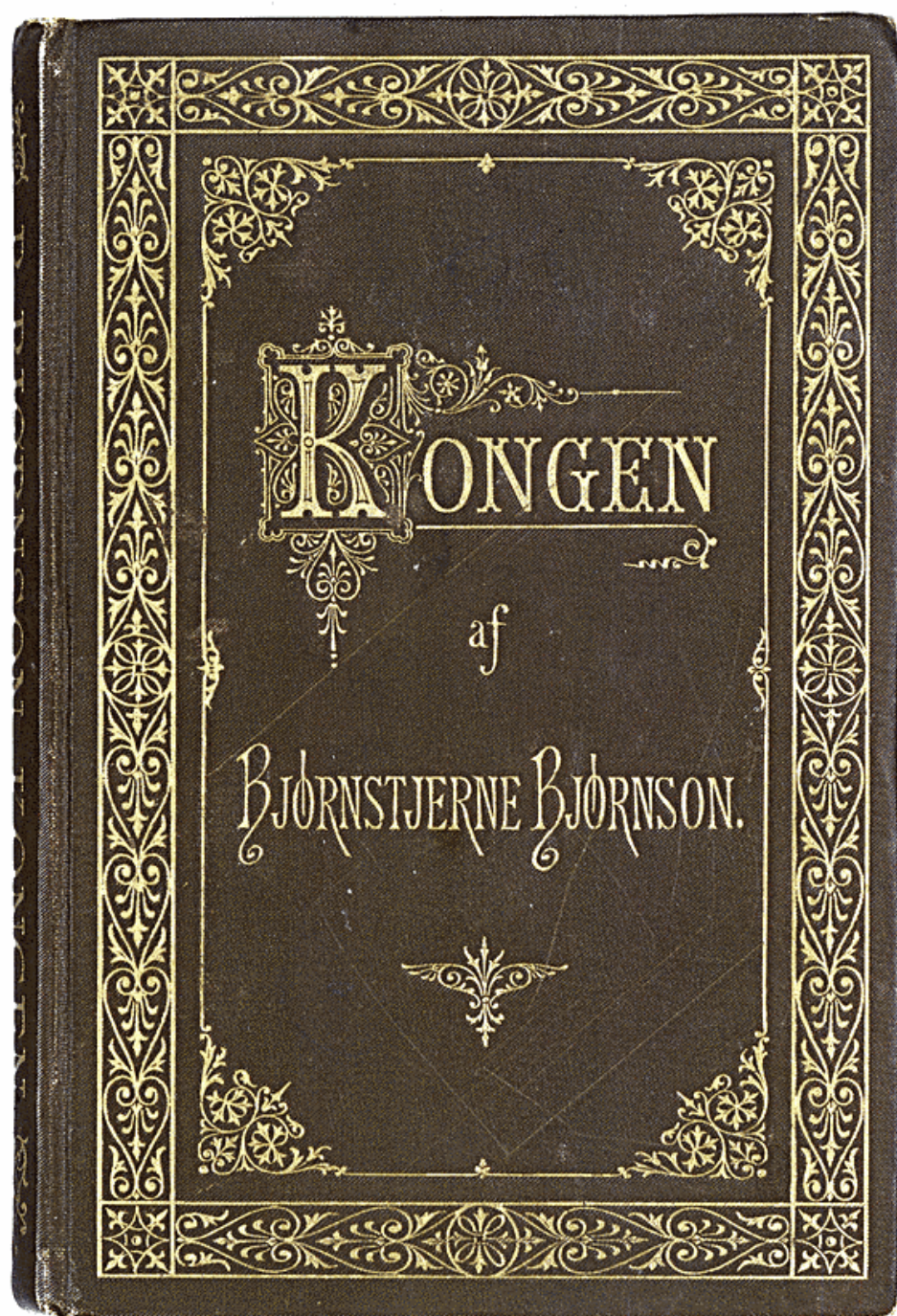

Fig. 9. Bjørnstjerne Bjørnson: *Kongen*, 1885.

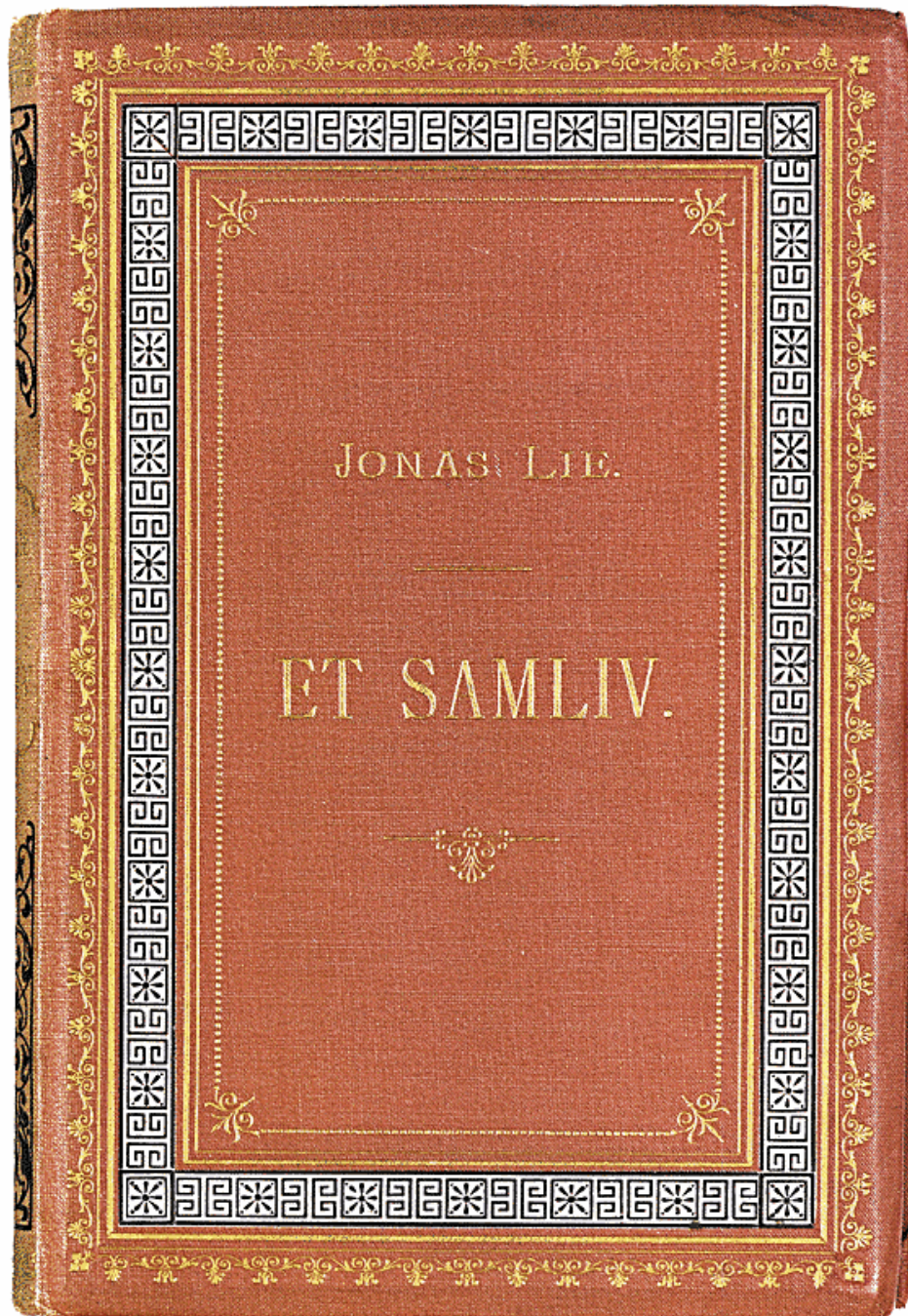

Fig. 10. Jonas Lie: *Et Samliv*, 1888.

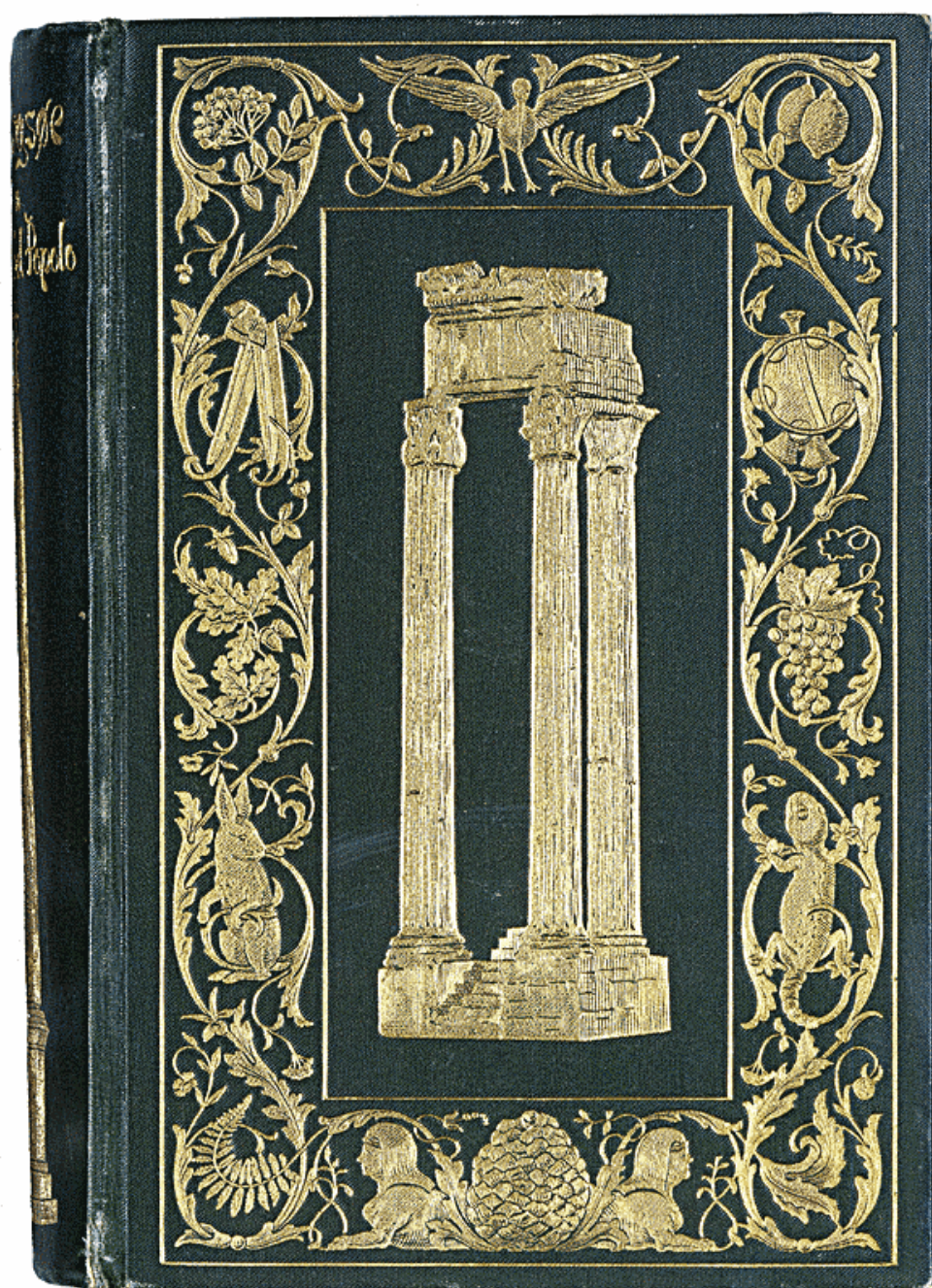

Fig. 11. Vilhelm Bergsøe: *Fra Piazza del Popolo*, 1888.

med samme karakteristiske rygornamentik som Lies „Et Samliv“, „Dyre Rein“ og nedennævnte „Kommandørens Døttre“ samt Carl Andersens islandske fortælling „Over Skjær og Brænding“, Gad 1882, se *fig. 53*.

Rammeborten vist på *fig. 9* indikerer videre, at Petersen er mester for f.eks. bindet om Vilhelm Bergsøes „Fra Piazza del Popolo“, 6. udgave, Gyldendal 1888, med borten på bagsiden. For en gangs skyld er forsiden uden angivelse af titel og har i stedet en søjleruin, som omgives af en bred figurramme, begge i forgyldt gravering. På ryggen knejser en obelisk (*fig. 11*). Dekorationen benyttedes til og med 10. udgave 1905. Søjleruinen går tilbage til 1874, da den placeredes på Gyldendals udgave af Johs. Petersens „Billeder af Livet i Oldtiden“, ligeledes omgivet af en bred, men forskellig figurramme. I denne sammenhæng mere væsentlig er dog bortens forekomst på Thor Langes „Fra Rusland“, Gyldendal 1882, fordi bindets forside er udsmykket med et rigt ornamentmateriale i sort, som forbinder det med andre bind. Store hjørneornamenter over titlen har tidligere været anvendt i forgyldning på „Massudith“, 1878, se *fig. 5*, og en ramme med små hældende halvcirkler ses yderligere anvendt på andre usignerede bind som f.eks. Gyldendalske forlagsbind om Bjørnsons „Maria Stuart“, 4. udgave 1879, og M. Goldschmidts „Fortællinger og Virkelighedsbilleder“, 1883. Disse to har i blindpresning på bagsiden endnu en rammebort, som må skyldes Petersen. Den er anbragt i forgyldning på sort bund på forsiden af udgaver af Helene Nybloms „Noveller“, Gad 1881-82, i sort på Schandorphs „Uden Midtpunkt“, Reitzel 1879, og Oscar Arlauds „Bevingede Ord“, Forlagsbureauet 1878 plus „Supplement“ 1881. På Arlauds kommende klassiker, genudgivet stærkt forøget 1906 og først i 1940 afløst af Vogel-Jørgensens udgave, er forsiden festligt smykket med en flyvende engel, der flager med bogens titel (*fig. 12*). Rammeborten er på alle fire bind suppleret med en inderramme i streg med samme lille hjørneornament.

På ryggen af Nybloms „Noveller“ ses et ornament, som også er brugt til et Petersenbind om en bog af Victor Cherbuliez (omtalt nedenfor s. 255). På forsiden af Goldschmidts „Fortællinger“ (med halvcirkelborten) findes samme fine, forgyldte hjørneornament som på forsiden af Drachmanns nedennævnte „Rejsbilleder“ og i blindtryk på hans „Derovre fra Grænsen“, 1878. Den forgyldte rygornamentik på Goldschmidtbindet har tidligere fundet anvendelse på Drachmanns „Ungdom i Digt og Sang“, Gyldendal 1879 (på forsiden smykket med et forgyldt skjold), men Goldschmidt har mere raffineret fået nogle felter udfyldt i sort.

I 1880'erne og senere træffer man på en rammebort med stiliserede blad- og blomsterstilke, enten med disse presset ned i bindet eller ståen-

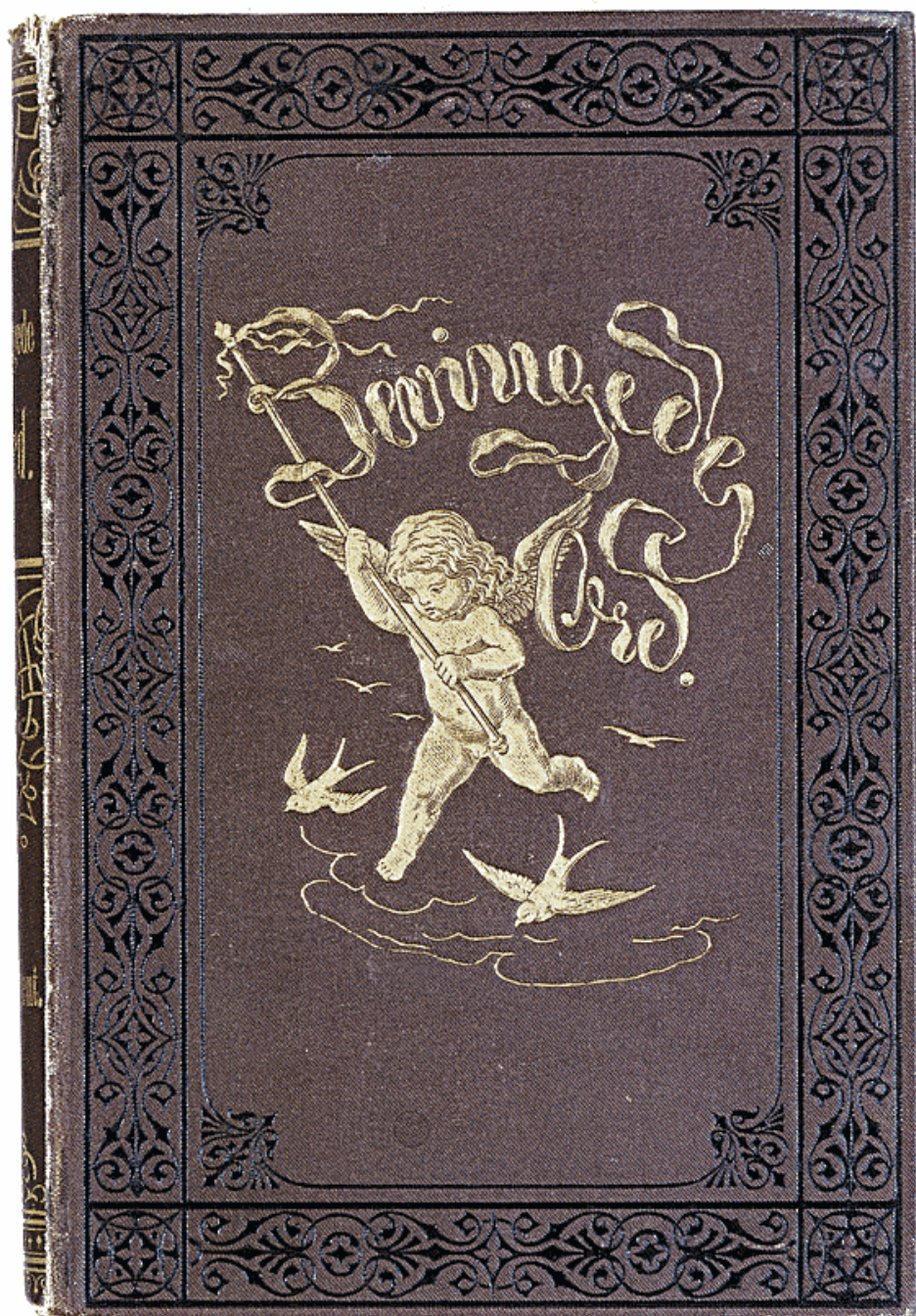

Fig. 12. Oscar Arlaud: *Bevingede Ord*, 1878-81.

de i svagt relief. I relief findes den f.eks. på bagsiderne af Drachmanns „Rejsebilleder“, 1882, Chr. Richardts „Blandede Digte“, 1891, og Lies „Kommandørens Døttre“, 2. udgave 1893 (og måske første udgave 1886), presset på flere af Vilhelm Bergsøes bøger så som „Fra gamle Dage“, 1885, „Fra den gamle Fabrik“, 4. udgave 1887, og „Sandhedens Mænd“, 1894, alle udgivet af Gyldendal. „Kommandørens Døttre“ og „Fra den gamle Fabrik“ foreligger i eksemplarer med Petersens signatur. Forsiderne er vidt forskellige. „Fra gamle Dage“ er rent dekorativt udsmykket med forgyldt renæssanceornamentik, „Kommandørens Døttre“ i begge udgaver med en tegning i farver af et marineetablissement, der er nedfældet i bindet. Øverst vajer det rene norske flag. Jonas Lie havde som god norsk patriot protesteret mod, at flaget på første udgave var forsynet med det norsk-svenske unionsmærke, så det havde Gyldendal måttet lade fjerne på bindet til andenudgaven.¹⁹

På „Fra den gamle Fabrik“ viser en graveret medaljon den gamle kgl. porcelænsfabrik på Købmagergade med Rundetårn i baggrunden (*fig. 13*). Gravuren er også benyttet til 3. udgave, 1879, men på 1887-udgaven er den omgivende ornamentik ny. De to yderste vandrette borter i forgyldning er de samme, som optræder i sort på ovennævnte Jonas Liebind, vist på *fig. 10*. Bagsiden er set i to bindoplag. Et grønt eksemplar med ejertilskrift dateret dec. 1887 har på bagsiden fået tildelt borten, der er afbildet på *fig. 9*, et rødt den nysnævnte bort.

Af de hyppigt forekommende mørkegrønne bind om Kaptajn Marryats „Skrifter“, som først udkom på Chr. Steen og Søns og fra 1886 på V. Pios Forlag, er nogle udgaver fra 1890'erne set med Petersens signatur. De har på bagsiden en smal blindpresset rammebort med en bølget blomsterstilk og en stiliseret blomst i de inderste hjørner. Rammen viser sig at gå tilbage til omkring 1860, hvor den findes på for- og bagside af f.eks. Martin Hammerichs „Ewalds Levnet“ (med etiket fra Clément) og Carl Andersens „Ingolfs og Hjørleifs Saga“.²⁰ Den ses også på f.eks. Bjørnsons „Maria Stuart“, 3. udgave 1867, på bagsiderne af Carl Andersens „Over Skjær og Brænding“, 1882 (med forsidegravure af pige siddende i et landskab) og Peter Nansens tidligere nævnte „Unge Mennesker“ fra 1883, endvidere på bagsiderne af Victor Hugos „Notre-Dame Kirken i Paris“, Philipsens Forlag 1883 (med Petersens signatur, forside med tegning på bindet af kirken), Tobias Smollets „Peregrine Pickles Hændelser“, Chr. Steen &

¹⁹ L. Nielsen (note 9) II, s. 550 og 552. Bindet om førsteudgaven er afbildet i farver i Finn Bøckmann: „Jeg har ladet lave en gravure“, *Almanak*, 3. årg. nr. 2, s. 11.

²⁰ Forsiden af Andersens bog er afbildet i FF 41, s. 180.

Fig. 13. Vilhelm Bergsøe: *Fra den gamle Fabrik*, 1887.

Søns Forlag 1884 (forside med tegning på bindet af Hans Nikolai Hansen), Henrik Wergelands „Hassel-Nødder“, Gad 1885 (forside med sorte plantearabesker) og senere Henrik Ibsens „Digte“, Gyldendal 1896, de sidste to også signerede af Petersen.²¹

I sort er borten placeret på forsiden af Nicolais (dvs. Henrik Scharlings) „Min Hustru og jeg“, 4. oplag Reitzel 1881. Bogen var en gedigen salgssucces (1. udg. 1875, 5. oplag 1889), men ikke så bragende som Scharlings „Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard“, der udkom 1862 og i 7. oplag, 1883, ligeledes er forsynet med borten i sort.²² Som vanligt for Reitzels udgivelser er disse forlagsbind uden bogbindersignatur. Forsiderne er i traditionel layout med en forgyldt gravure midt på forsiden, på „Min Hustru“ af et skovparti, på „Nøddebo Præstegaard“ af scenen, hvor studenterne ankommer i et hestekøretøj til præstegården (*fig. 14*). Rygornamentikken er ens, se *fig. 53*. Den er gentaget på førstnævnte i næste oplag (med en grøn gren og tegning af et husligt interiør på forsiden) og på sidstnævnte i de to følgende oplag, 1887 og 1889 (med et vinterlandskab i sort, hvidt og guld). Den kendes fra tidligere bind, f.eks. Ibsens „Kongs-Emnerne“, 1870.

Som modvægt vises en mere utraditionel forside på et ligeledes usigneret bind, der har rammeborten på bagsiden, men på forsiden blot en enkel stregramme, nemlig forlagsbindet om Wilhelm Hauffs „Eventyr“, Chr. Steen & Søns Forlag, 1884. Hele den forgyldte komposition af forfatter, titel og gravure med motiv fra bogen er kopieret efter titelbilledet tegnet af Carl Thomsen (*fig. 15*). Ryggen er dekoreret med et brudstykke af blomsterborten, som ses på ryg og forside af det signerede bind om Bergsøes „Fra den gamle Fabrik“, jvf. *fig. 13*.

Vist lige så hyppigt benyttet er en ramme bestående af en streg, som ved hjørnerne går over i en lille trekvartcirkel, hvori der er placeret en trefliget blomst. Den er blindpresset på bagsiderne af Gyldendals udgaver af antologien „Vintergrønt“ ved Chr. Richardt, 1.-2. oplag 1866-67, og Bjørnsøns „Fiskerjenten“, 1868. I 1880'erne optræder den f.eks. på bagsiden af „Nøddebo Præstegaard“, 1883, og den holdtes stadig i ære og værdighed ved midten af 1890'erne, hvor den findes bag på signerede bind om bøger af Axel Lundegård udgivet af V. Pios Forlag (f.eks. „Prometheus“, 1894 og „Tannhäuser“, 1895). I forgyldning ses den på forsiden af Bjørn-

²¹ Ibsens *Digte*, 1896, er i samme bind som 1891-udgaven, hvis forside er afbildet i farver af Finn Bøckmann (note 19), s. 14.

²² *Nøddebo Præstegaard* forelå 1962 trykt i 100.000 eksemplarer, *Det danske Bogmarked*, 1962, s. 133. Den er nu bedst kendt fra opførelser af Elith Reumerts vaudevilleversion.

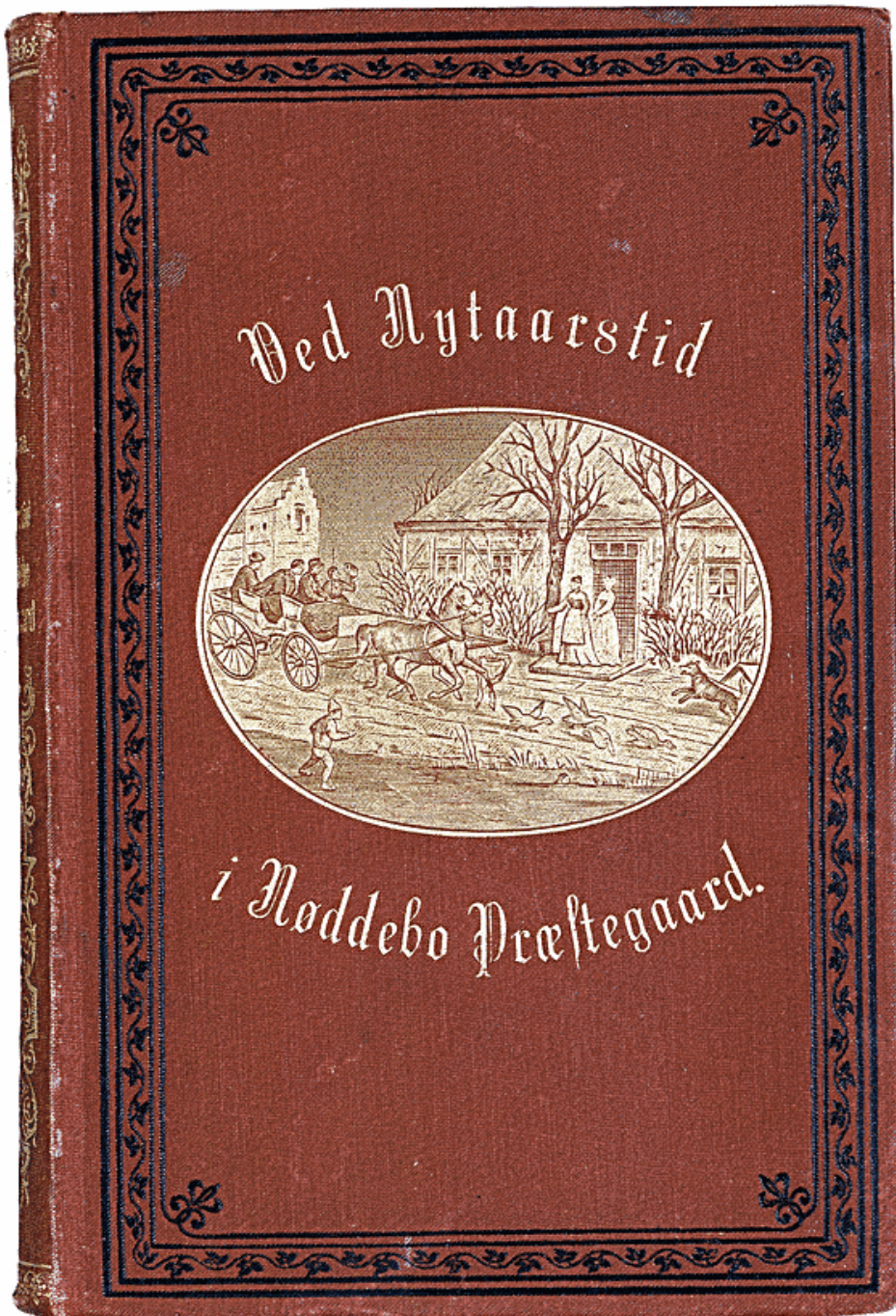

Fig. 14. Nicolai (Henrik Scharling): *Ved Nytaarstid i Noddebo Præstegaard*, 1883.

sons „Digte og Sange“, Gyldendal 1880 og 1890, hvor den omgiver en tegning på bindet, og i sølvfarve på forsiden af et rødt bind om Gottfried Kellers „Syv Legender“, Eibes Forlag 1882 (uden Petersens signatur). Titel og forfatter er trykt i guld, men det pyntede forbogstav i „Legender“ er placeret på et felt, der som rammen er i sølv (*fig. 16*). På bagsiden står Eibes forlagsmærke i blindtryk omgivet af rammeborten vist på *fig. 14*.

Der kan ikke være tale om at præsentere alle de af Immanuel Petersen anvendte borter og ornamenter, men det skal med, at det nævnte bind om Wergelands „Hassel-Nødder“, 1885, på forsiden har en rammebort med tæt forsirede ornamenter i forgyldning, som også pryder forsiden af Jacob Falkes „Kunstindustriens Grundsætninger“, Philipsens Forlag 1885, og dette bind på bagsiden endnu en blindtrykt rammebort, som er placeret i sølv på farve på Richard Kaufmanns „Det moderne Frankrig“, Gyldendal 1882. Alle tre foreligger i forlagsbind signeret af Petersen, og det gør ligeledes M. Goldschmidts efterladte „Smaa Skildringer fra Fantasi og Virkelighed“, Gyldendal 1887, med en forgyldt bladgren på forsiden. Bagsiden er smykket med store blindtrykte hjørneornamenter, som også optræder på bagsiden af et eksemplar af tobindsudgaven af Bjørnsons „Fortællinger“, Gyldendal 1881, og dermed indicerer, at Petersen var leverandør af de kendte bind med et norsk brudepar i forgyldt grave-ring.

Immanuel Petersen stilede højere, end det umiddelbart er fremgået. I 1882 adresserede han en annonce til forlæggerne med en lang række navne på forfattere, hvis bøger han havde leveret bind til. Annoncen slutter: „Da jeg har sikret mig fortrinlig Assistance i kunstnerisk Retning, kan jeg særlig anbefale mig til de Herrer Forlæggere med Indbinding eller Levering af løse Bind i smagfuld og efter Bogens Indhold passende Udstyrelse“.²³ Bemeldte kunstneriske assistance foreligger sjældent oplyst af kunstnersignatur på bindene, men i nogle få annoncer gives konkret omtale af enkelte bind – af bind til M. Goldschmidts „Livs Erindringer og Resultater“, Gyldendal 1877, elegant udført „med Forfatterens Portrait og en Copi af Bissens Nemesis Statue“, af grønne chagrinrygge til Møller-Holsts „Landbrugs-Ordbog“ (udgivet i subskription 1877-83) „med en af Hr. Blomstermaler [O.A.] Hermannsen komponeret Rygdekoration“, af bind til J.C. Tuxens „Søfarten og Skibsbygningskunsten“, Philipsen 1878, udført „efter Tegning af Marinemaler [C.] Baagøe“, af årgangsbind til „Ude og Hjemme“ 1877-84 med „Chagrinsryg og Shirtings Sider, Tegning [af engel med blomsterguirlande] af Hr. A. Jerndorff“, og af bind til A.

²³ *Adressebog for den danske ... Boghandel*, 1882, s. 105.

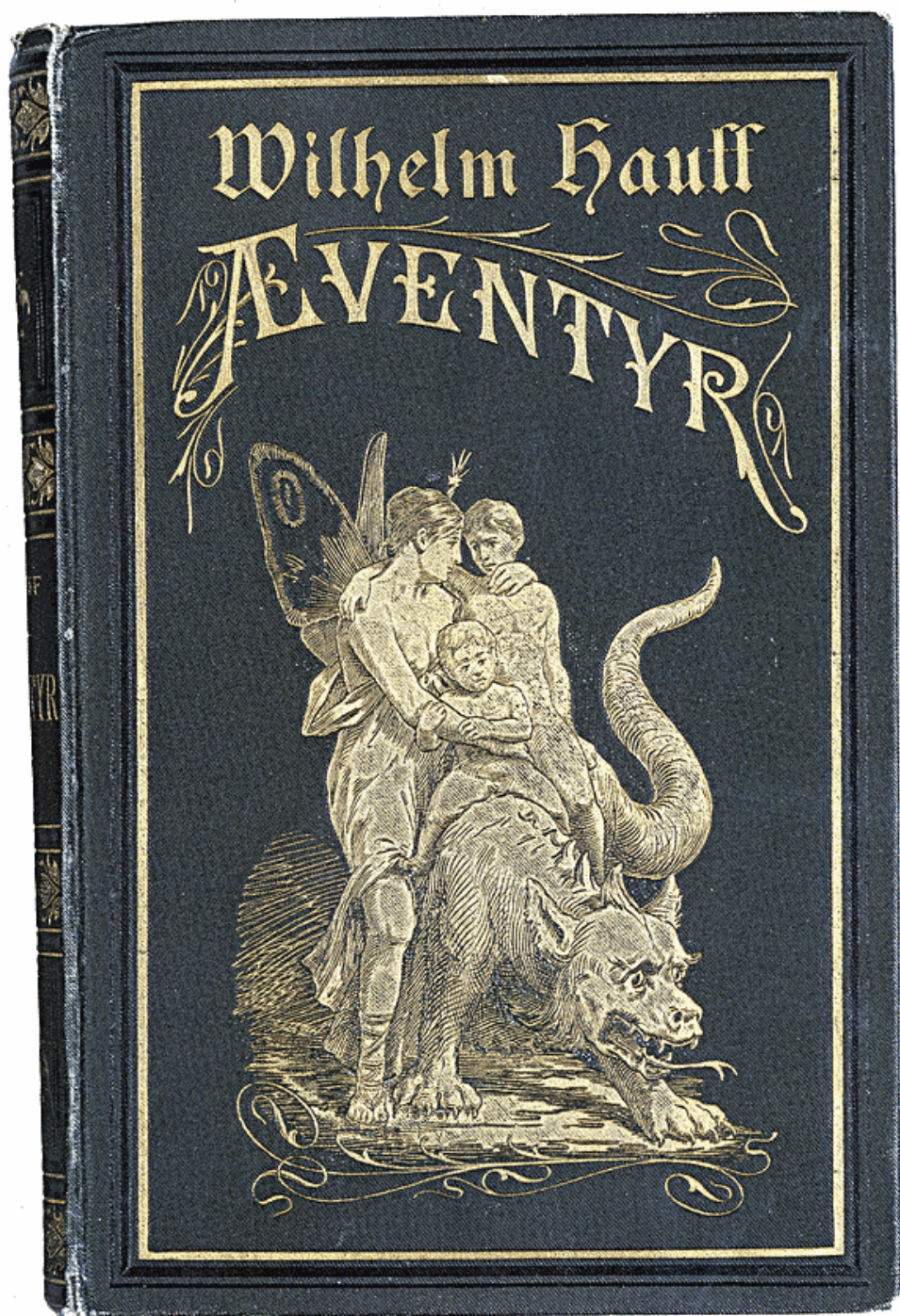

Fig. 15. Wilhelm Hauff: *Eventyr*, 1884.

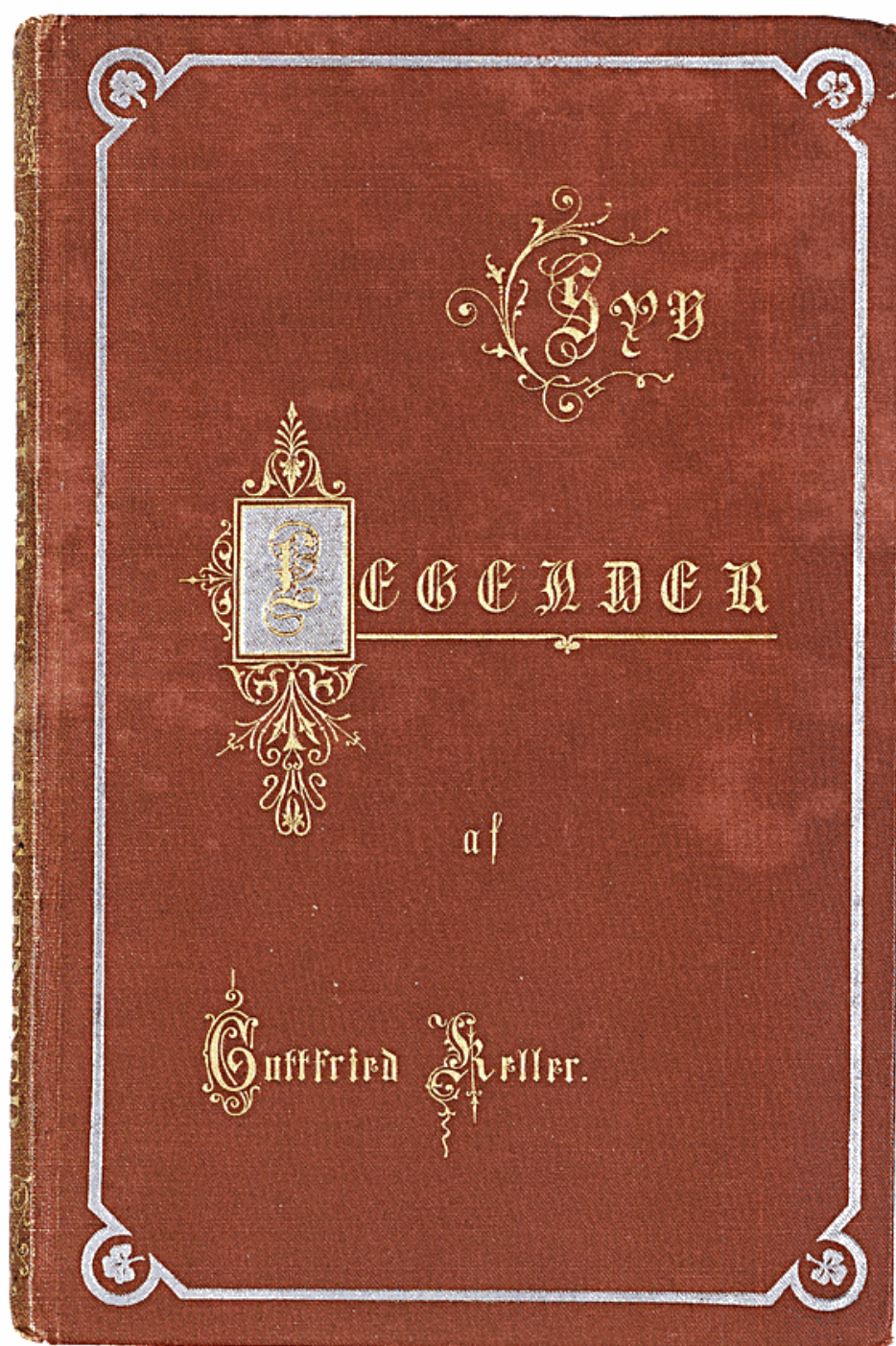

Fig. 16. Gottfried Keller: *Syv Legender*, 1882.

Munchs „Kongedatterens Bruddefart“, Gad 1878, „med Frølichs Titelbillede i Guld- og Sorttryk“.²⁴ Adskillige andre bind havde man gerne hørt nærmere om, f.eks. hvem der har leveret tegning til den interessante gravure på „Opfindelsernes Bog“ I-VIII, Forlagsbureauet 1877-83, hvor en engel stående på en globus trækker to tandhjul med snore.²⁵ Nogle senere, til dels signerede bind omtales og afbildes i afsnit 5-7.

3.

Bernhard Beuchel kom 1860 fra Leipzig og fik arbejde i Cléments værksted. 1873 etablerede han sit eget bogbinderi, som han arbejdede op til et af hovedstadens største, hvorfra der udgik en mængde komponerede bind. Han markerede sig næppe med udsøgte bind som Immanuel Petersen og Carl Petersen og ansås for at være konservativ af smag, men han havde et godt ry som en samvittighedsfuld håndværker, der især var god til forgyldning, og blev i løbet af en halv snes år storleverandør af udmærket partiarbejde. På industriudstillingen i 1888, hvor Immanuel Petersen havde stillet sig uden for konkurrence, erhvervede han og Carl Petersen hver en førstepræmie.²⁶

Tidligst 1883 synes Beuchel at have stemplet bind med sin signatur, og indtil da er man derfor henvist til lejlighedsfund af bind med etiket fra hans værksted. Den er set i nogle få bøger fra 1870'erne, således på bagpermen af Jules Vernes „Mindre Fortællinger“, Andr. Schous Forlag 1876 (to dele i et bind). Andreas Schou slog sit forlag op i 1870'erne med oversættelser af fransk og tysk skønlitteratur og udgav 1872-89 en lang række af Jules Vernes romaner. De blev fra 1876 solgt i et livligt dekoreret seriebind (*fig. 17*): Omgivet af en rammebort i sort og guld er graveret en stor tegning med motiver fra Vernes bøger, øverst himlen med måne, stjerner og en luftballon, jvf. „Fem Uger i en Ballon“ (udgivet 1874 og 1883) og „Rejsen til Maanen“ (1876), dernæst et forgyldt titelbånd og nederst en havbugt med skib og damptog, jvf. „Rundt om Jorden i 80 Dage“ (1873 og ofte senere). Ryggen er udsmykket med forgyldte og sorte arabesker i ramme. Bindet kan dateres til aug. 1876, da forlæggeren meddelte, at han til Jules Vernes værker havde „ladet componere et nyt pragtfuldt Bind, der første Gang vil blive anvendt til *Mindre Fortællinger I-II* og *Rejsen til*

²⁴ *Nordisk Boghandlertidende* 9. febr., og 19. okt. 1877, 11. okt. og 3. dec. 1878.

²⁵ Afbildet i annonce fra Petersen i *Ude og Hjemme*, 1877-78, s. 139.

²⁶ Nekrolog af F. Hendriksen i *Bogvennen* 1896, s. 40f; jvf. FF VII, s. 158 og erindringer af Emil Hammøer i *Aarbog for Bogvenner* V, 1921, s. 12-14; om industriudstillingen *Nordisk Boghandlertidende* 21. sept. 1888.

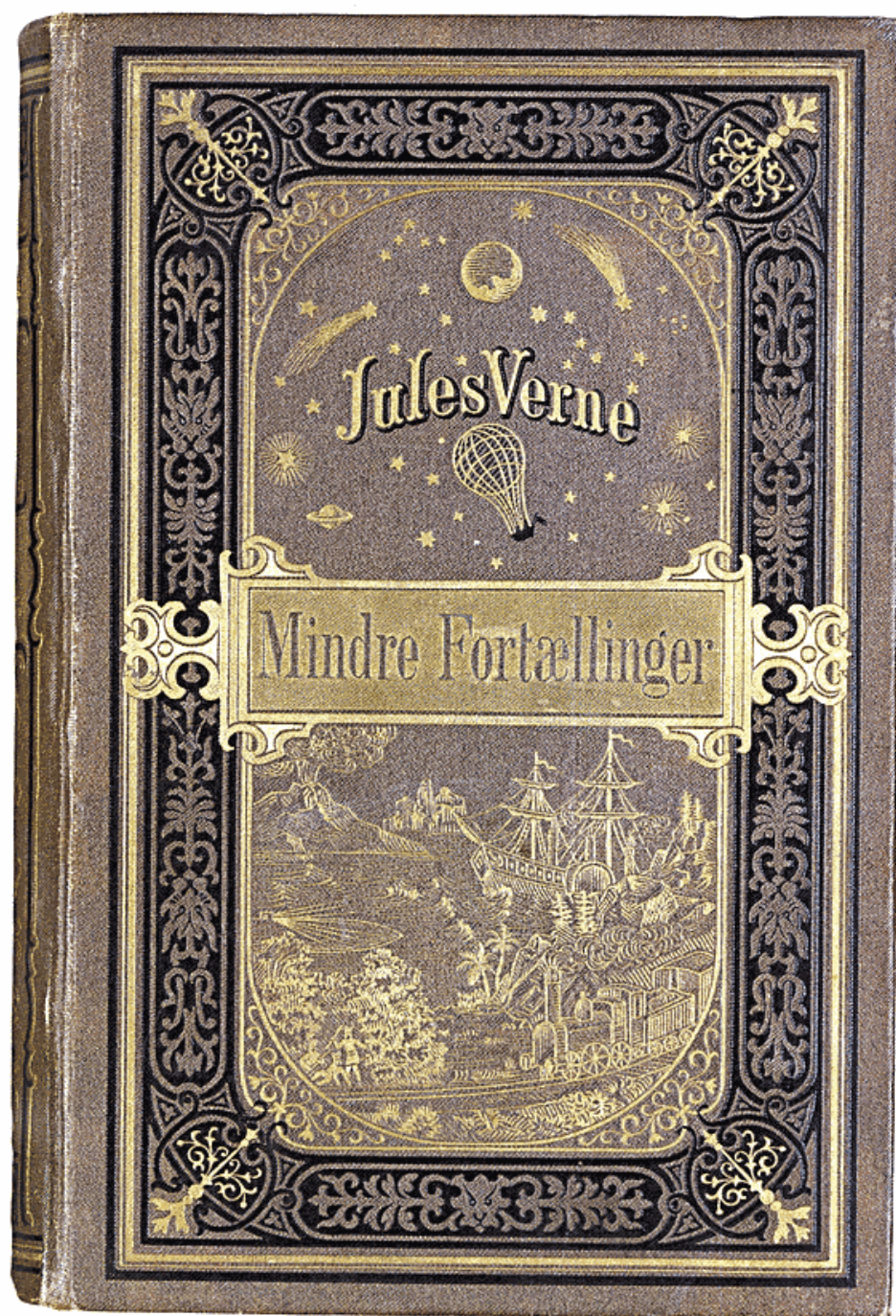

Fig. 17. Jules Verne: *Mindre Fortællinger*, 1876.

Maanen". Prisdifferensen på et heftet og indbundet eksemplar var 2 kr.²⁷

Ligeledes på Schous Forlag udkom fra 1876 oversættelser af Alphonse Daudets bøger, distribueret i mørkegrønne bind, som ud over et par små vignetter på forsiden kun har lidt forgyldt ornamentik på ryggen. Vignetter og rygdudsmykning varierer og er f.eks. forskellige på to eksemplarer af „Fortællinger og Skitser“, 1877, det ældste uden Schous forlagsmærke, det yngste med forlagsmærket dateret 1891. Det ældste eksemplar er med etiket fra Wilh. Raff Jun.s Bogbinderi. En illustreret udgave i stor oktav af „Det lille Pus“, 1879, har fået særbehandling med en rigere bindudsmykning og stammer som udvist af etiket fra Beuchels værksted (*fig. 18*). På to forgyldte bånd står titel og forfatter i farve, f.eks. i blå på et brunt bind, i rødt på et grønt bind. Midtpå er placeret et graveret billede efter en af bogens illustrationer, der er omgivet af sorte arabeskslyngninger, og yderst løber en ligeledes sort ramme af bølgende bladstilke, der minder om, men er forskellig fra en af Immanuel Petersens rammer (jvf. *fig. 14*). Rammen er gentaget i blindtryk på bagsiden, hvor også forlaget har fået placeret sit mærke. Snittet er noget usædvanligt farvet rødt. Samme layout, med det sorte arabeskmønster som baggrund for forgyldte forfatter- og titelbånd samt et graveret midterbillede, har forsiden på et usigneret bind om N. Juul-Hansens „Over Stepperne“, Høst og Søns Forlag 1883, hvor dog en mere enkel stregramme og et lille hjørneornament udmærker sig ved at være forgyldt.

I en større annonce fra Beuchel 1879 tilbødes ikke bind til Jules Vernes bøger, men til „Det lille Pus“ kunne løse bind fås til en pris af 1,40 kr.²⁸ Bind til Viktor Rydbergs „Den sidste Athenienser“, Andr. Schous Forlag 1878, kostede 1,30 kr., rimeligvis forlagsbindet med forgyldte figurgraveringer.²⁹ Til samme pris solgtes bind til ægyptologen Georg Ebers' omfangsrige historiske romaner, der blev udgivet af samme forlag, f.eks. „En ægyptisk Kongedatter“, 1876 (2. udgave 1879) og „Uarda“, 1877 (2. udgave 1880), senere „Søstrene“ og „Kejseren“, 1880-81, m.fl. Der er ganske sikkert tale om forlagsbindet, da „En ægyptisk Kongedatter“ med Andr. Schous mærke foreligger i et eksemplar med etiket fra Beuchel.³⁰ Den fælles dekoration på forside og ryg er præget i guld og sort i en slags

²⁷ *Nordisk Boghandlertidende* 18. aug. 1876; jvf. *Illustreret Tidende* 24. sept. 1876 (s. 492): de to bøger kostede heftet henholdsvis 6 og 5 kr., indbundet 8 og 7 kr.

²⁸ Annonce fra Beuchel med ca. 25 bindtitler i *Nordisk Boghandlertidende* 4. juli 1879.

²⁹ Afbildet efter førsteudgaven i FF 41, s. 210.

³⁰ Jvf. Andr. Schous annonce for bogen i et „særligt komponeret originalt Pragtbind“, *Nordisk Boghandlertidende* 27. okt. 1876. Etikettens forekomst meddelt af Mikael Kristensen.

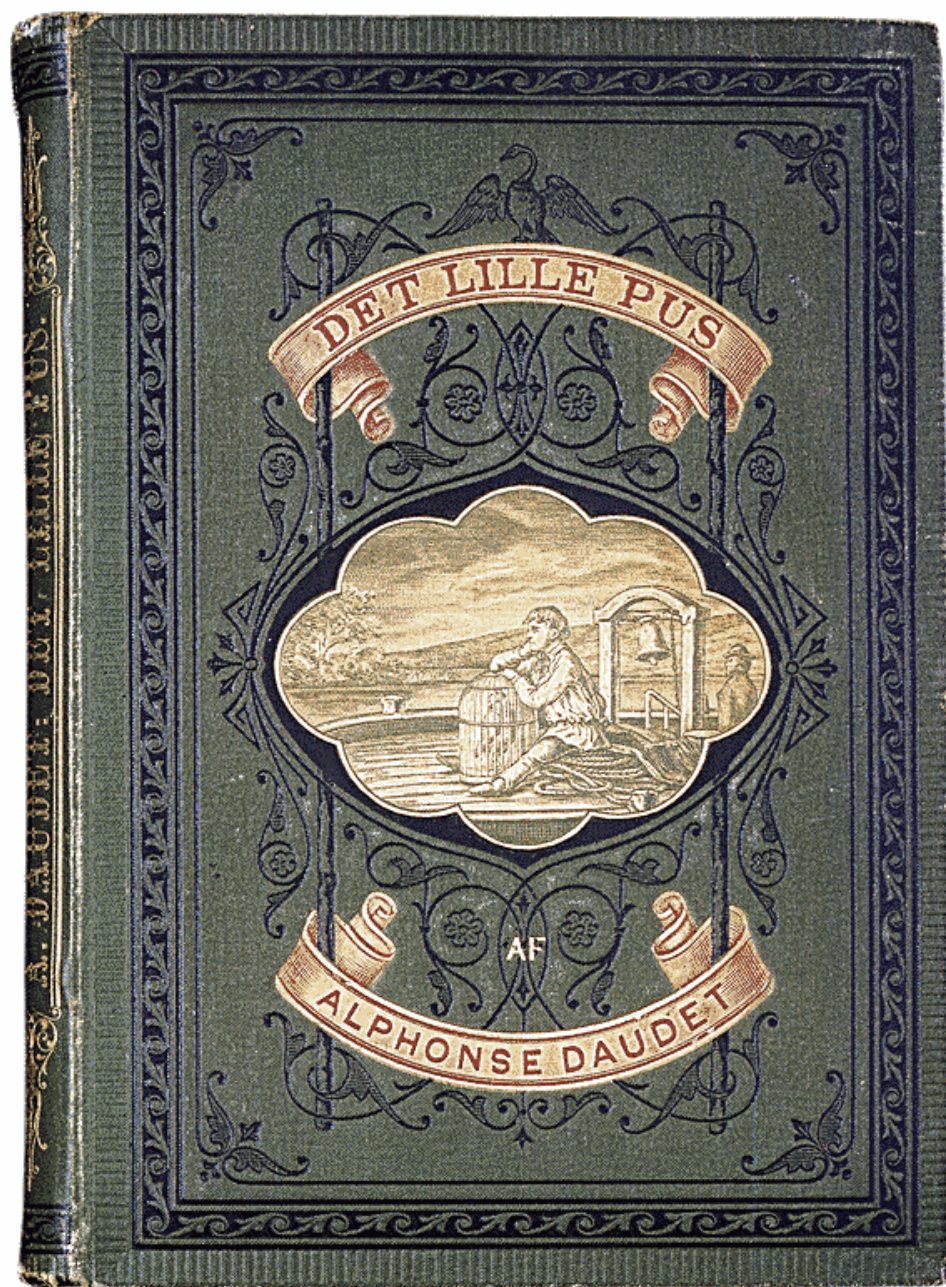

Fig. 18. Alphonse Daudet: *Det lille Pus*, 1879.

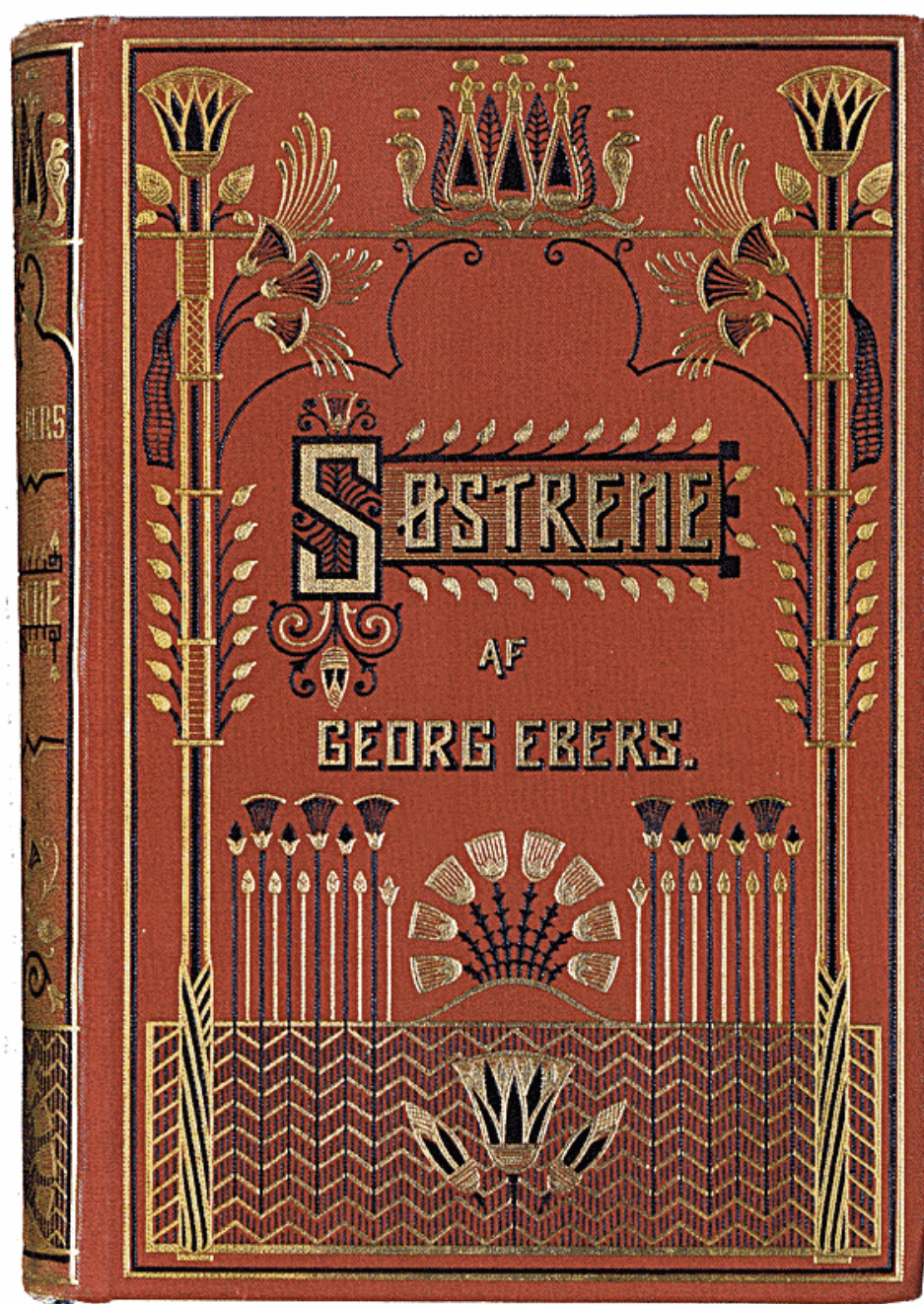

Fig. 19. Georg Ebers: *Søstrene*, 1880.

ægyptisk stil, der tager sig fremmedartet ud (*fig. 19*).

På for- og bagsiden af „Det lille Pus“ løber inden for yderborten en stregramme med hjørnevignetter, som også forekommer i blindtryk bag på forlagsbindet om R. Schoeners „Den sidste Hortensier“, Schuboths Forlag 1880. På forsiden er felter med titel, forfatter og gravure med et galejskib neden for et tempel indfattet af en kunstfærdig ramme i guld og sort på baggrund af et mønster af sorte arabesker (*fig. 20*). Det er et ganske flot bind, hvor billedgravuren forekommer mere vellykket end dens forlæg, et træsnit s. 233.

Bagsiden af Juel-Hansens „Over Stepperne“ har en anden stregramme, der i hjørnerne buer ind i en lille og mere enkel vignet. Denne ramme er en af de hyppigst forekommende bagsiderammer ca. 1880-1900 og udgør en vigtig nøgle til identificering af Beuchels ofte usignerede arbejder. Den kaldes for nemheds skyld i det følgende for Beuchels vignetramme. I signeret sammenhæng findes den f.eks. på Jonas Lies „Otte Fortællinger“, Gyldendal 1885 (set med Beuchels etiket), og H.F. Ewalds „Griffenfeld“, Jacob Erslevs Forlag 1888 (med Beuchels stempel). Begge er smykket med landskabstegninger på forsiden. På Lies fortællinger er et fjeldlandskab trykt direkte på bindet,³¹ på „Griffenfeld“ er et fortrykt billede af fæstningen Munkholm indfældet eller presset ned i dette. Et sidestykke udgør Ewalds „Niels Ebbesen“, Jacob Erslevs Forlag 1886, med samme ramme på bagsiden, men usigneret. Her er nedfældet en bronceret statue af Niels Ebbesen, som på soklen har gravørsignaturen CD = Chr. Danielsen.

Gyldendals bind om Jonas Lies „Lodsen og hans Hustru“, 5. oplag 1880, har fået vignetrammen placeret på forsiden i sort (*fig. 21*). Den omgiver en usigneret billedgravure, der som forlæg har bogens titelbillede tegnet af marinemaleren Carl Baagøe. Gravuren demonstrerer, at en gravør undertiden valgte at tage sig nogle friheder. Han har fundet det vanskeligt at gravere tegningens frembrusende båd med sejl, der buer frem mod beskueren, og har vendt båden om, så den ses med medvind i sejlet. Heller ikke har han været glad for at have en stejl klippe med fyrtårn som baggrund for båden og har derfor frilagt denne ved at rykke titelbilledets kystparti til højre, så båden rejser sig frit mod horisonten. Gravuren benyttedes til og med 8. oplag 1896, også dette usigneret, men her er vignetrammen dog kun bibeholdt på bagsiden; forsiden har fået en ny, forgyldt ramme og ryggen en anden dekoration, som også forekommer på Lies nedennævnte „Gaa paa!“

³¹ Et lyserrødt bind er afbildet af Finn Bøckmann (note 19), s. 11.

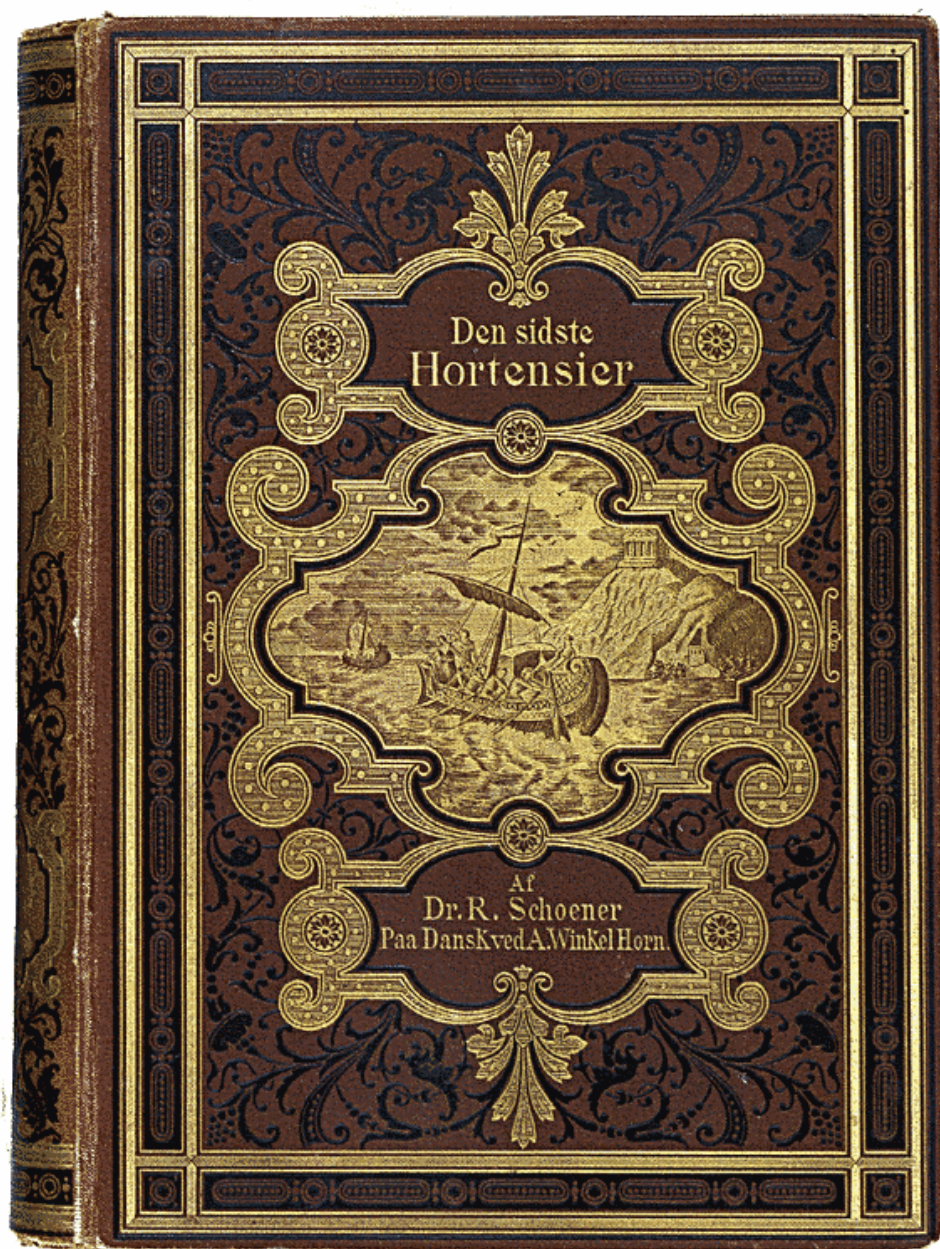

Fig. 20. R. Schoener: *Den sidste Hortensier*, 1880.

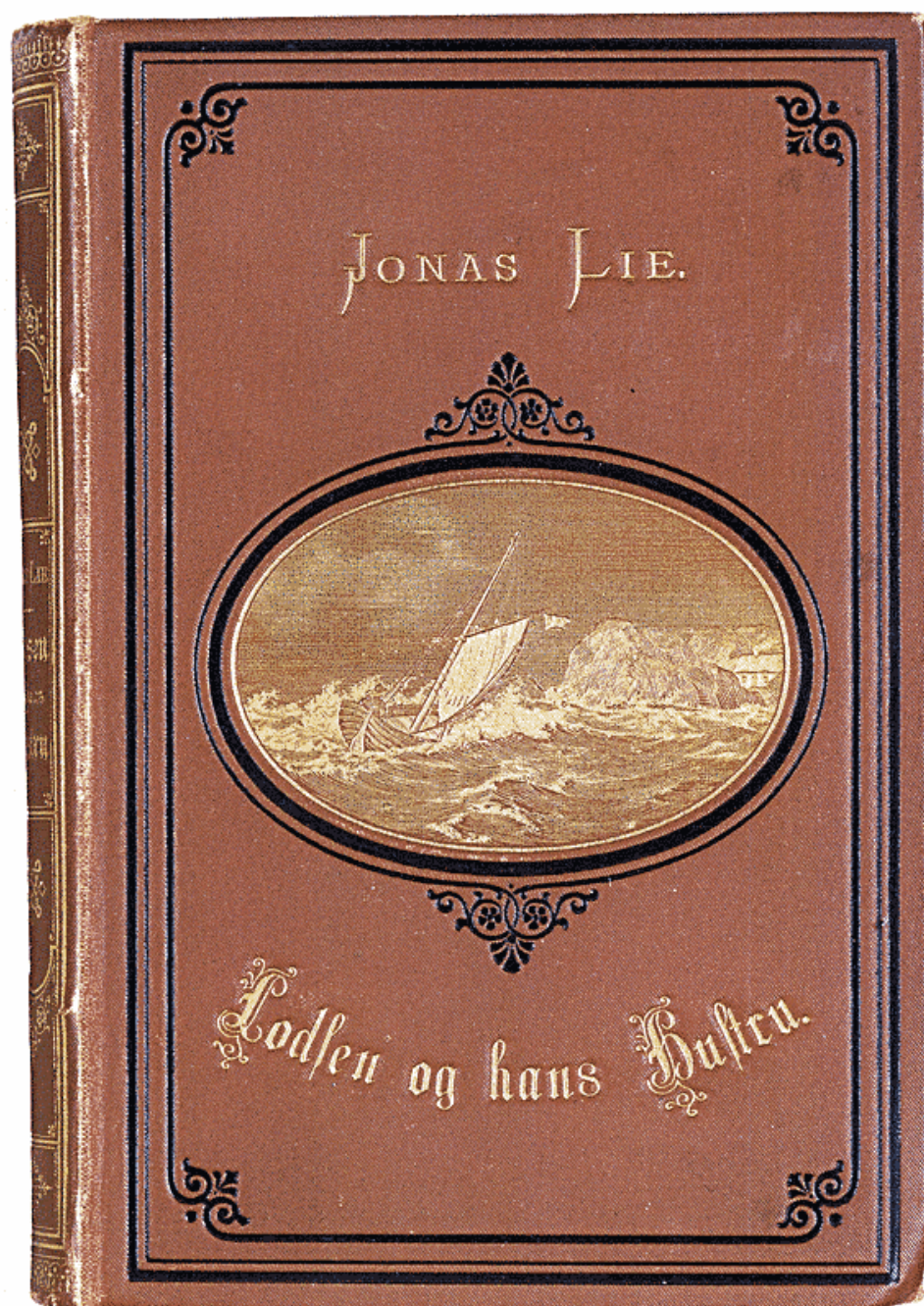

Fig. 21. Jonas Lie: *Lodsen og hans Hustru*, 1880.

Gyldendal blev antagelig inden længe en af Beuchels største kunder. En ejendommelig stregkomposition i sort med forgyldt inderramme, som er set på Henrik Ibsens „Et Dukkehjem“ og „En Folkefiende“, Gyldendal 1879 og 1882, går igen på Vilhelm Topsøes skuespil „Umyndige i Kjærlighed“, Gyldendal 1881, der på bagsiden har Beuchels vignetteramme. På Martin Koks „Spirende Bund“, Valdemar Petersens Forlag 1882 (fig. 22), er kompositionen gentaget i blindtryk på bagsiden. De bind til en række ældre Ibsenudgaver, som Beuchel 1879 averterede til 60 øre stykket, var formentlig mere beskedent dekoreret som f.eks. „Samfundets Støtter“, 1877, set i et bind, der blot har en sort stregramme omkring forfatter og titel. Det har samme forgyldte ornamentik på ryggen som Beuchels nedennævnte bind om Drachmanns digtsamlinger fra 1877-79. Førsteudgaven af „En Folkefiende“, 1882, var længe om at blive afsat – ifølge Gyldendals katalog fra 1893 var den endnu ikke udsolgt dette år – og udgaven foreligger desuden i det standardbind, hvormed Gyldendal senere udsendte alle Henrik Ibsens dramaer, med et klassisk kvindehovede over titelfeltet og en løvkrans nedenunder m.v. Hele dekorationen er i guld og sort og rimeligvis fra tidligst 1883. Ibsen var udmærket tilfreds hermed, men smuk kan næppe nogen finde på at kalde den. Stikprøver viser, at bindene har Beuchels vignetteramme på bagsiden („Gildet paa Solhaug“, 1883, „Kærlighedens Komædie“, 1891, „Peer Gynt“, 1893). På „Brand“ i 14. oplag 1898 er bagsiden dog blot præget med forlagets mærke.

Da Ibsens bøger udkom i relativt store og som regel flere oplag, turde de have givet Beuchels forretning god beskæftigelse gennem årene. En medarbejder erindrer: „Beuchel havde en egen Evne til at sætte dette Arbejde i Scene ... Der kunde ligefrem staa Glans om Forretningen, naar den aarlige Henrik Ibsen-Bog kom til Indbinding. Det drejede sig gerne om adskillige Tusind Expl. i fine Shirtingsbind med Guldsnit, der skulde skaffes færdige i kortest mulige Tid“. ³² Kun en del af oplaget blev indbundet til udgivelsesdagen, men det kan godt have drejet sig om et par tusinde af f.eks. „Et Dukkehjem“, som udkom i et førsteoplæg på 8.000 eksemplarer. ³³

Vignetterammens placering på bagsiden af Jonas Lies „Gaa paa!“, Gyldendal 1882, identificerer også dette bind som Beuchels værk. Som på

³² *Dansk Bogbindertidende* XIV, 1923, nr. 13.

³³ L.C. Nielsen (note 9) II, s. 575. Tak til Jens Vilhelm Tietze for meddelelse om Ibsenbind. Blandt Ibsenbindene afbildet af Finn Bøckmann (note 19), s. 14f er bind med den omtalte stregkomposition ikke repræsenteret.

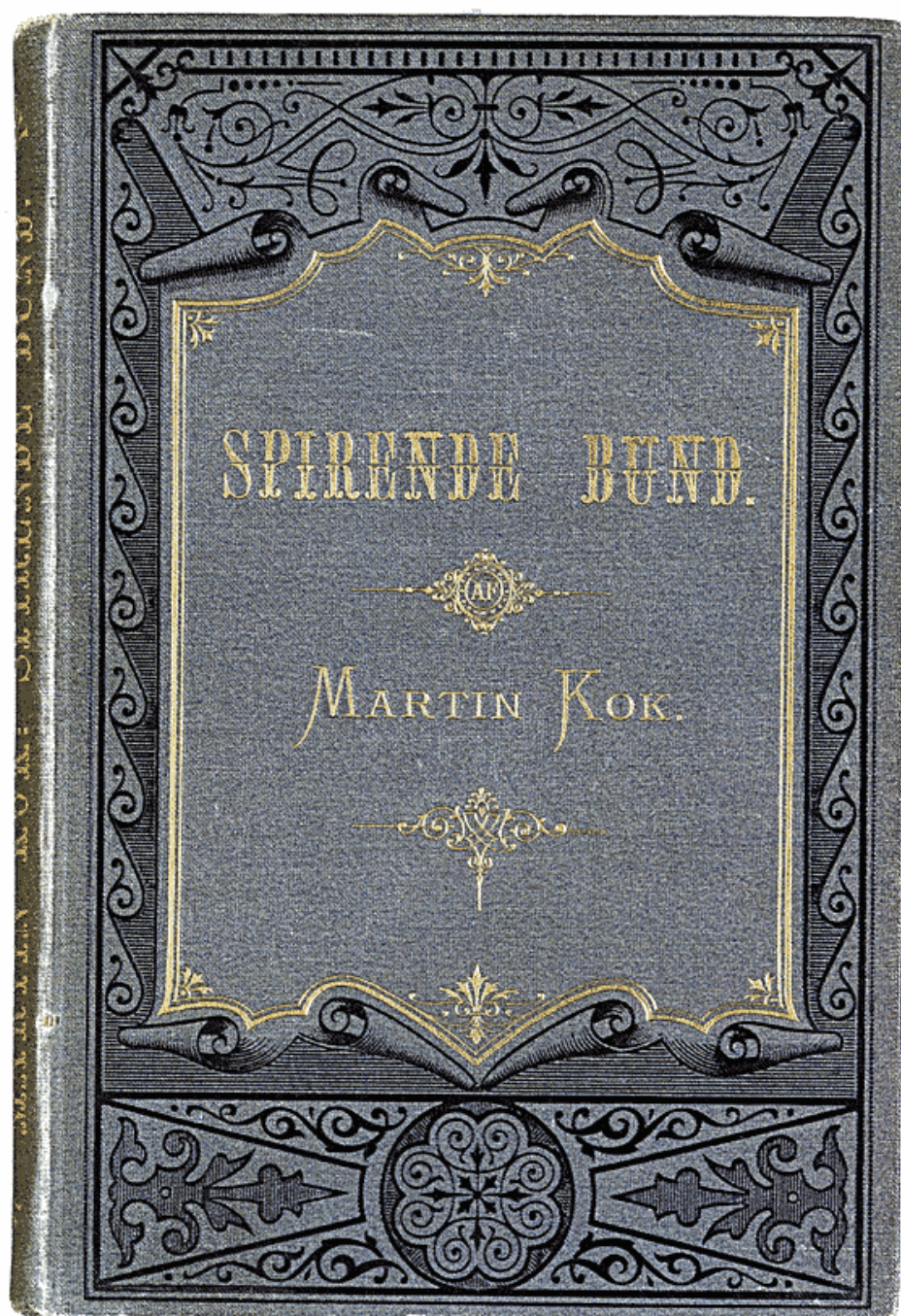

Fig. 22. Martin Kok: *Spirende Bund*, 1882.

„Lodsen og hans Hustru“ har en omslagstegning af Carl Baagøe udgjort forlæg for et graveret søstykke, her med gravør Chr. Danielsens signatur (fig. 23). Forsidens sorte rammebort med ornamentik i cirkelform, der løber ud i en slynget hjørneornamentik, fører til andre usignerede bind med samme ramme omkring en ren dekorativ udsmykning som f.eks. Gyldendals bind om Lies „Thomas Ross“, 1878, og Alexander L. Kiellands „Else“, 1881, og „Novelletter“, 3.-4. oplag 1883-84. Kielland foretrak ellers et mere enkelt bindudstyr og anså i almindelighed de komponerede bind for horrible – „som en Række udmaiede Bondepiger en Søndag Formiddag“. Sine egne bøger ønskede han derfor dekoreret med blot „en tynd Streg af Guld, som en Ramme omkring, og saa Forfatterens Navn mellem to fine Linier, øverst oppe; Bogens Titel midt paa f. Ex. skrevet med Rundskrift, altsammen i Guld, men ikke tykt ... saa har De en Bog efter mit Sind!“ Ønsket blev i hovedsagen imødekommet ved indbindingen af de fleste af hans bøger, men altså ikke, uvist hvorfor, for de nævnte udgavers vedkommende.³¹

Rammeborten med den cirkelformede ornamentik er også placeret på Schuboths udgaver af K.E. Franzos' „Nye Billeder fra Halvasien“, 1881, „Jøder og Slaver“, 1889, og „Sandhedsøgeren“, 1894, sidstnævnte set i et af de efter 1890 sjældent forekommende eksemplarer med etiket fra Beuchel. De to første har yderligere samme rygdekoration som Lies „Gaa paa!“ (se fig. 53), og denne går i øvrigt igen på Sophus Schandorphs „Oplevelser“, Reitzel 1889 (med anden forsidedekoration) og Lies førnævnte „Lodsen og hans Hustru“ i 1896-udgaven. Franzosbindenes forsider har over og under titelfeltet to tværgående borter med bladgrene buftet om blomster, der ligesom rammen står i bindets farve på sort. De ses sammenstillet til en ramme på f.eks. Gyldendals udgaver af Holger Drachmanns „Sange ved Havet“ og „Ranker og Roser“, 1877-79, Diodoros' (dvs. Johs. Fibigers) „Den evige Strid“, 1878, og A. Richters udvalg af spanske folkeromancer betitlet „Romancero“, 1880, de to sidste med samme forgyldte inderramme (fig. 24).

De to identiske Drachmannbind har guldsnit og averteredes af Beuchel til 85 øre stykket. Da såvel „Sange ved Havet“ og „Den evige Strid“ som „Sandhedsøgeren“ foreligger i forlagsbind med etiket fra Beuchel, turde bortens proveniens være sikker nok, men den er vanskelig at skelne fra en

³¹ Breve fra Kielland 1880 i L.C. Nielsen (note 9) II, s. 434 og 436. Bind med en sådan enkel udsmykning ses f.eks. om hans *For Scenen*, 1880, afbildet af Finn Bockmann (note 19), s. 11, *To Novelletter fra Danmark*, 1882, og *Fortuna*, 1884, det sidste afbildet i *Bogønnen* 1988, s. 26.

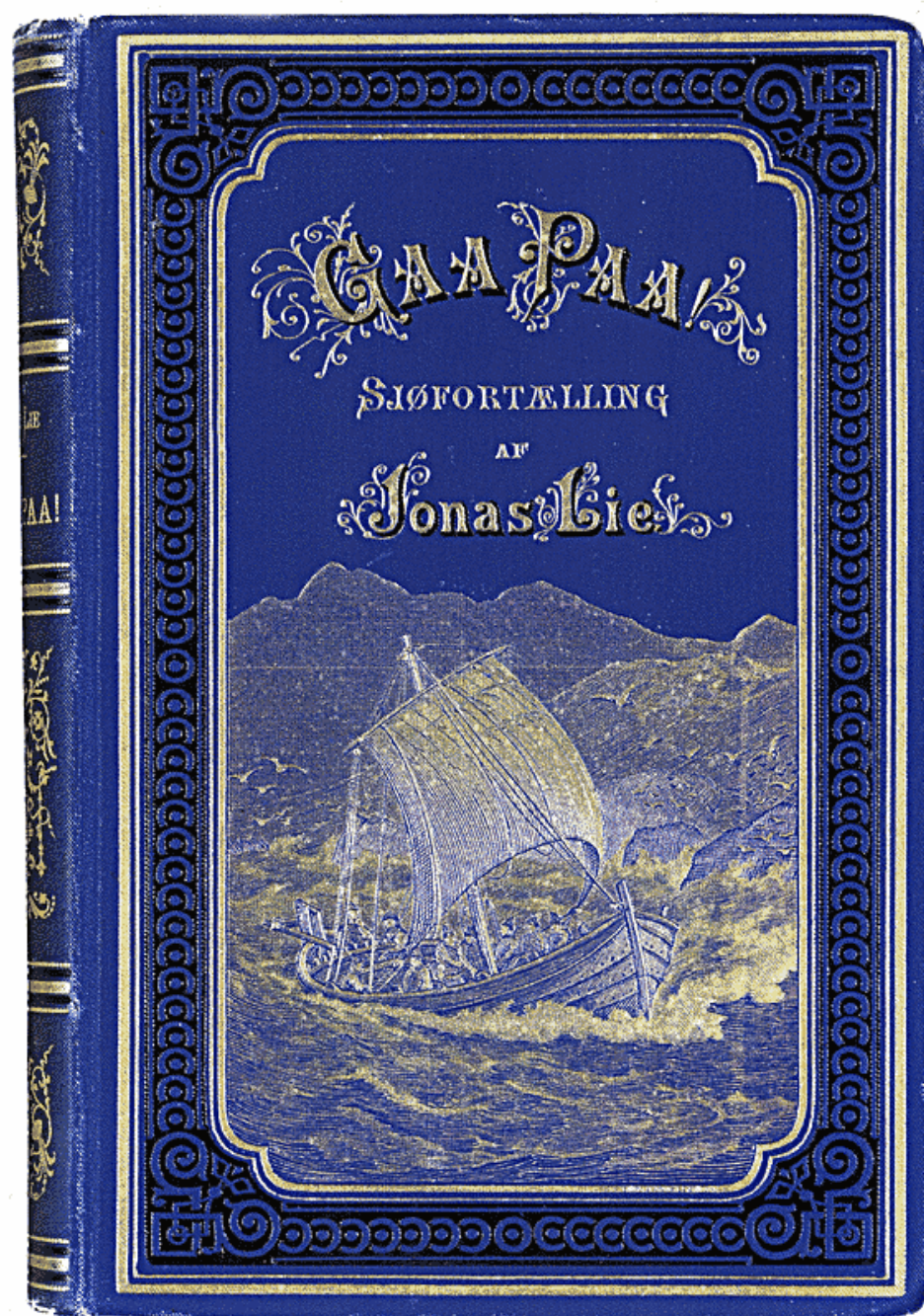

Fig. 23. Jonas Lie: *Gaa paa!*, 1882.

tilsyneladende identisk bort, placeret vandret foroven og forneden på forsiden af et forlagsbind om J.J.F. Friis' „Lybækkerne i Nakskov“, Chr. Steen & Sønns Forlag 1877. Bagsiden er forsynet med de karakteristiske hjørneornamenter i blindtryk, der også ses på f.eks. bindet om „Birger Jarls Sønner“, 1884 (ovenfor s. 84), og forsiden har foruden borten og anden dekoration i sort en forgyldt våbenkomposition med dannebrog, som tillige forekommer på ryggen af Carit Etlars „Gjøngehøvdingen“, Chr. Steen & Sønns Forlag 1881. Disse to bind er med Immanuel Petersens bogbindermærke, så Beuchel og Petersen synes at have ejet et (noget nær) ens stempel. Dekorationen på det røde bind om „Lybækkerne“ er ikke ligefrem komponeret med skønsomhed, og afbildningen på *fig. 25* er for så vidt et eksempel på en lidet mindeværdig dekoration. Forsidens våbenkomposition og hjørneornamenter dukker mange år efter op på ryg og forside af forlagsbindet om H.F. Ewalds „Daniel Rantzow“, Gyldendal 1899. Det er usigneret, men averteredes samme år blandt andre løse bind fra Immanuel Petersen.³⁵

Beuchels vignetramme forekommer fremdeles på bagsiden af H.F. Ewalds historiske roman „Anna Hardenberg“, 3. udgave, Gyldendal 1882, med nok en rammebort i sort på forsiden, hvor den omgiver en fin gravering af hovedpersonen og Frederik 2. efter Hans Nicolaj Hansens titelbillede.³⁶ Videre henleder vignetrammens forekomst på bagsiden af Ernst Ecksteins „Nye Skolehistorier“, Hagerups Forlag 1898, opmærksomheden på en stærkt bølget bort, der indrammer bindets forside i rødt på sort. Borten er tidligere stemplet i blindtryk på f.eks. bagsiderne af H. Trolles „Søofficeren“, Andr. Schou 1882 (med billedgravure af et flådeskib), og samme forlags fornøjelige bind om Fritz Reuters „Landmandsliv“, 4.-5. oplag 1882 og 1888, hvoraf et eksemplar af 5. oplag bærer Beuchels stempel. På forsiden af Henry Grevilles „Skitser“, 1884, står borten i bindets farve på sort, og det gør den også på både for- og bagsiden af Viktor Rydbergs „Romerske Dage“, 1877, begge ligeledes på Schous Forlag. På forsiden af „Romerske Dage“ indrammer den en forgyldt gravure med buste af en romer omgivet af en laurbærkrans og den romerske ørn plus nogle flagrende bånd (pris 1879: 1,30 kr.). Den fortænkte komposition er gentaget på 2. udgave, 1884, men her står borten i broncefarve på sort, og krans og bånd er i en ny gravering farvet henholdsvis grøn og lilla (*fig. 26*). Teknikken har gjort fremskridt, men på bekostning af

³⁵ „Fortegnelse over komponerede Bind. D.L. Cléments Eftf. (Imm. Petersen)“, *Dansk Bogbindertidende* 1, 1899-1900, s. 19.

³⁶ Afbildet af F. Hendriksen (note 14), s. 6.

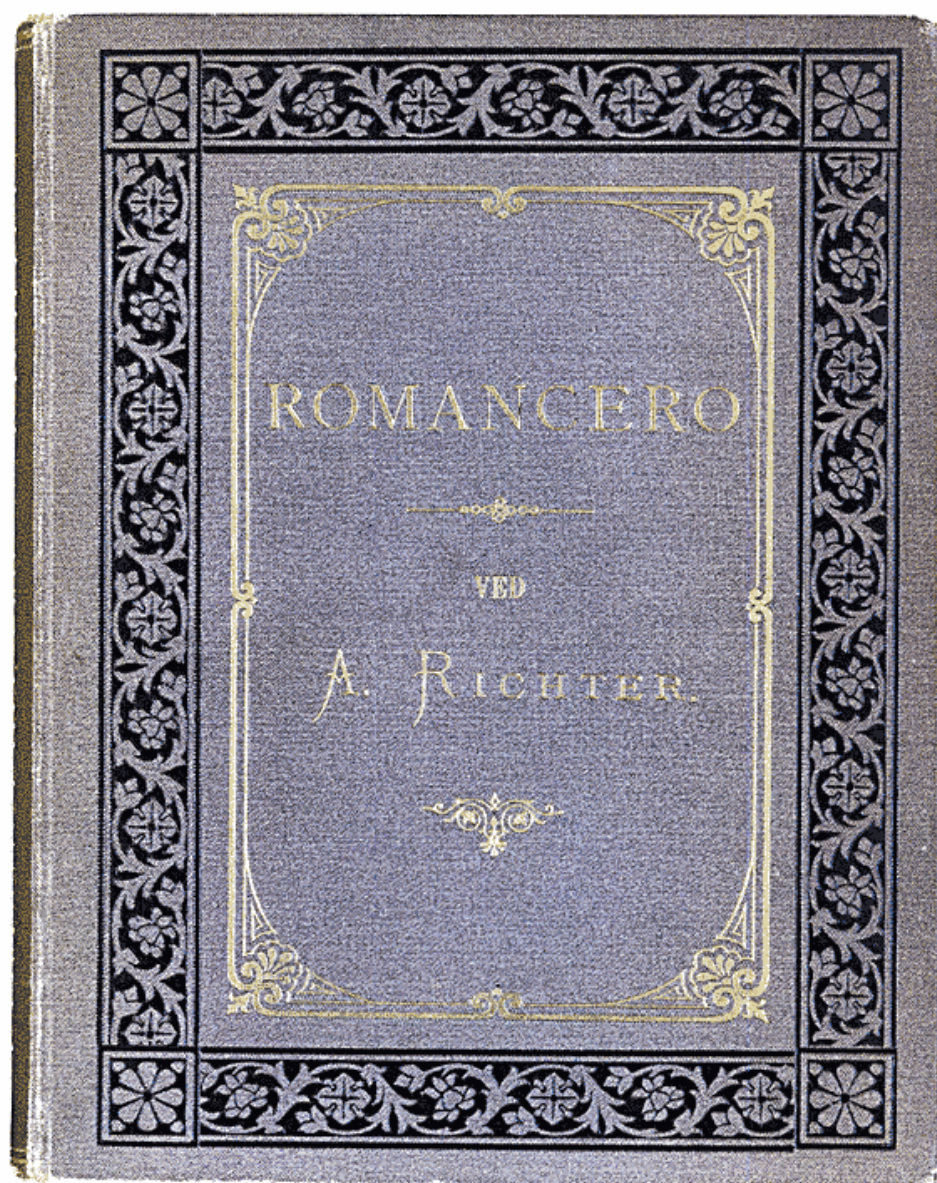

Fig. 24. A. Richter: *Romancero*, 1880.

Fig. 25. J.J.F. Friis: *Lybækkerne i Nakskov*, 1877.

dekorationens prægnans.

Reuters „Landmandsliv“ havde tidligt opnået stor popularitet. De tre første oplag var 1869-74 tilsammen trykt i 5.550 eksemplarer.³⁷ 4.-7. oplag blev udgivet 1882-1906 og med 6. oplag som mulig undtagelse distribueret i bind, der har samme forsidedekoration med figurer og rammeværk i reliefpresning på guld, på ryggen figurer i sort direkte på bindet (*fig. 27*). Tegneren Carl Thomsen synes at have haft en finger med i spillet. I al fald stemmer et par figurer overens med figurer på hans titelbillede til bogen (oprindeligt tegnet til 3. oplag 1874). 6. oplag fra 1898 er kun set i et eksemplar, hvor dekorationen er tegnet på bindet og den forgyldte baggrund udskiftet med blå farvelægning.

På bagsiden af „Landmandsliv“ indgår som hjørnepynt et blindpresset ornament, som tillige findes på Rydbergs førnævnte „Sidste Athenienser“. Det optræder igen på bagsiderne af Luisa M. Alcotts fortællinger for ungdommen „Plumfield“ og „Polly“, Wilhelm Priors Forlag 1887 og 1892. Alcottbindenes forsidedekoration i guld og sort er den samme som på Ludvig Bødtchers „Digte“, Høst & Søns Forlag 1878, og „Evropæiske Digte“ ved Alfred Ipsen, Andr. Schous Forlag 1883, blot med den variant, at de to digtsamlinger i midterfeltet, hvor Alcottbindene har titlen stående, er smykket med henholdsvis en lyrekomposition og en engel med blomster. Ingen af bindene bærer Beuchels mærke. På bagsiden har Bødtchers „Digte“ forlagsmærke og stregramme i sort, „Evropæiske Digte“ forlagsmærke og Beuchels vignetramme i blindtryk. Sidstnævntes forside vises som *fig. 28*.

Bestemmelsen af de næste usignerede bind går via Chr.K.F. Molbechs skuespil „Ambrosius“, 7. og 10. oplag Gyldendal 1887 og 1896. Bindene bærer Beuchels signatur og er på forsiden omkring den tidligere nævnte tegning af hovedpersonen dekoreret med en sammensat bort bestående yderst af en sort stregramme garneret med nogle meget små ornament, derpå nogle rhomber og prikker på gullig farvebund og vandret foroven og forneden ornamenttrækker af små cirkler alternerende med to lodrette streger. På Ernst von der Reckes drama „Bertran de Born“, Gyldendal 1884, findes borten med ornamenterne i guld, rækken med rhomber på sort bund. Bindet udgør et layoutmæssigt sidestykke til Immanuel Petersens bind om de nævnte bøger af Jonas Lie, eksemplificeret ved *fig. 10*. Helt i sort streg findes rammedekorationen på forlagsbindet om Holger Drachmanns „Østen for Sol og Vesten for Maane“, Gyldendal 1880. Den forgyldte titel er sat på skrå, og et par graverede figurer placeret på hver

³⁷ *Nordisk Boghandlertidende* 25. juli 1884 (s. 22).

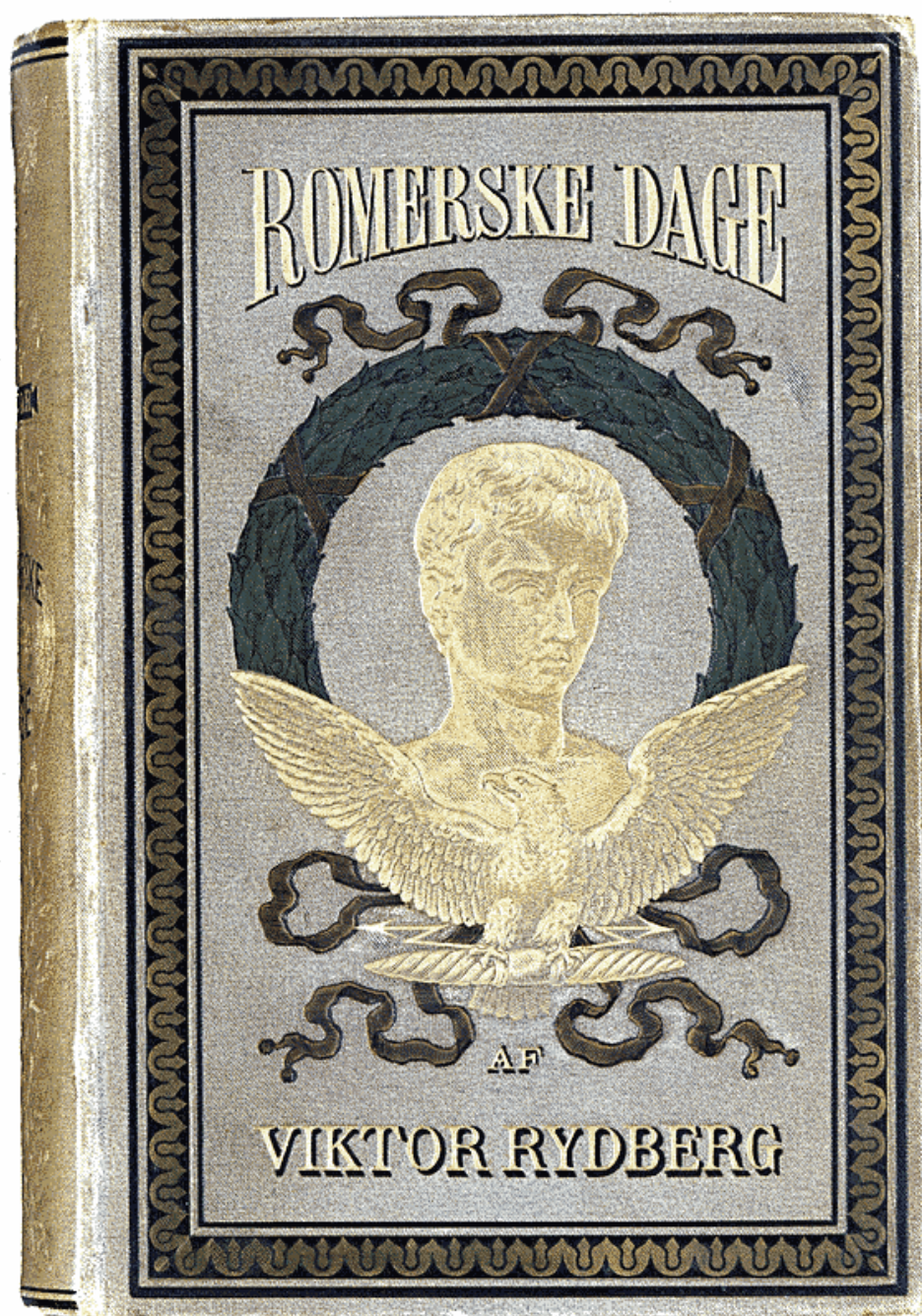

Fig. 26. Viktor Rydberg: *Romerske Dage*, 1884.

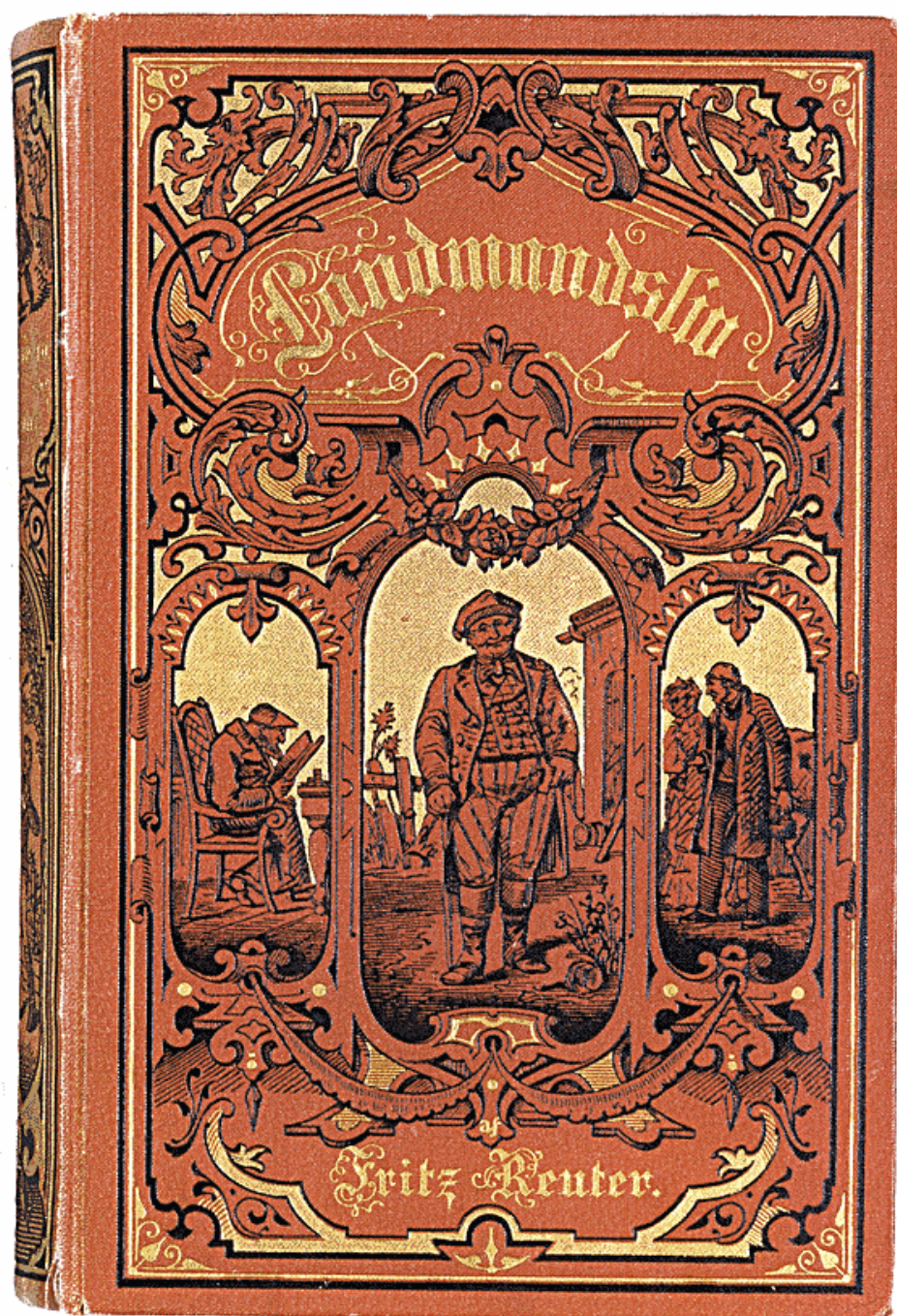

Fig. 27. Fritz Reuter: *Landmandsliv*, 1888.

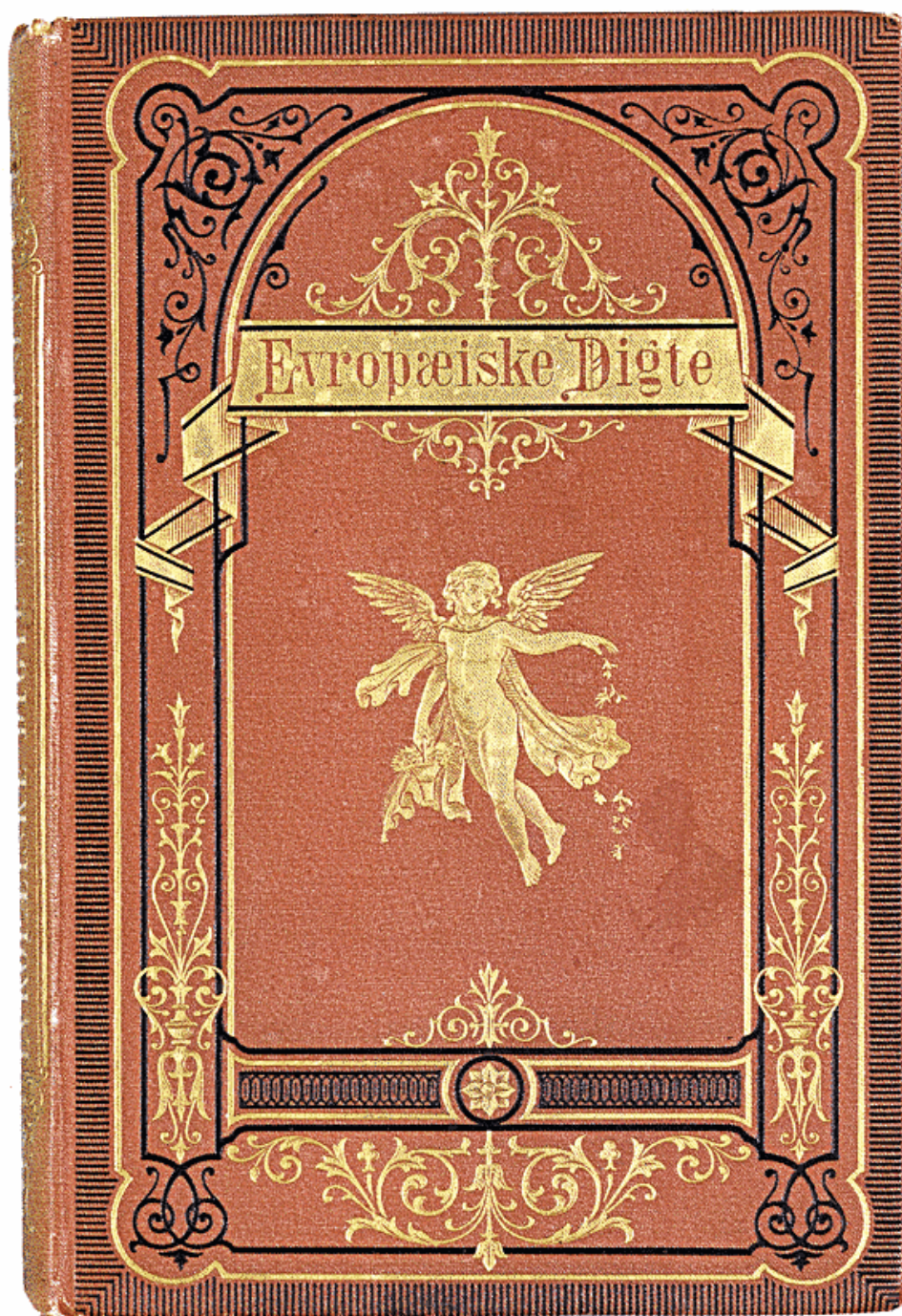

Fig. 28. Alfred Ipsen: *Europæiske Digte*, 1883.

sin side heraf (*fig. 29*).

En variant af ornamentrækken med cirkler og dobbeltstreger, hvor cirklerne er udfyldt i sort, angiver Beuchel som ophav til bindet om H.F. Ewalds „Fortællinger“, Jacob Erslevs Forlag 1884. Forsidens yderste sorte bort genfindes på f.eks. Zacharias Nielsens „Nye Tider“, sammes „Tre Fortællinger“, Andr. Schous Forlag 1885 og 1888, Hans Juuls „Daarlige Tider“, Schubothe 1887 (alle tre med vandrette arabeskborter i sort), og den af Hagerups Forlag udgivne „Jule-Kalender“, 4. årg. 1887. Navnlig værd at bemærke er dog Ewaldbindets spinkle forgyldte hjørneornament. Det forekommer også på „Nye Tider“ og „Tre Fortællinger“ og ses desuden i blindtryk på bagsiden af Frits Reuters „Fra Napoleonstiden“ i 3. oplag, Andr. Schous Forlag 1888 (med titelbillede af Knud Gamborg klæbet på forsiden). Dette bind er med Beuchels signatur og hjørneornamentets proveniens følgelig så tilpas sikker, at dets forekomst på usigtede bind yder endnu en hjælp til at udpege arbejder fra hans værksted. F.eks. på „Biskop G.P. Brammers Ungdomsliv“, Andr. Schous Forlag 1884, der har en rammebort med rosetter og palmetter på sort, som tidligere har været benyttet til Thomas Overskous „Udvalgte Komedier“, Høst og Søns Forlag 1878, men der med andre hjørneornamenter i bortens stil. Det har sikkert været dette bind til Overskous komedier, Beuchel 1879 averterede til 85 øre.

En tæt rygdekoration på „Brammers Ungdomsliv“ findes også på Molbechs „Ambrosius“ i 6. oplag 1882 (se *fig. 53*), som Beuchel 1879 averterede bind til i et tidligere oplag. Den forekommer tillige på Holger Drachmanns skuespil „Strandby Folk“, Gyldendal 1883, hvor der på forsiden er stemplet et mønster af sorte arabesker, der også findes på forfatterens „Skygebilleder“, Gyldendal samme år, og Rudolf Schmidts „Skæbner og Skikkelser“, Schubothe 1884, begge med anden rygdekoration. Mens de to sidste har Beuchels vignetramme på bagsiden, er „Strandby Folk“ her dekoreret med samme bølgede bort, som ses på bl.a. Reuters „Landmandsliv“.

Rygdekorationen på „Brammers Ungdomsliv“ optræder videre på Ivar Rings (dvs. A. Mechlenburgs) „I Høst“, Schubothe 1883, hvis forside har samme yderbort med rhomber som „Skygebilleder“ og arabeskslyngninger i guld og sort omkring titelfeltet. Denne forsidekomposition (men ikke rygdekorationen) er gentaget på andre af Rings fortællinger som „Bregner“ og „Kamp“, Schubothe 1887 og 1891. Arabeskslyngningerne forekommer desuden på nogle oversættelser af Pierre Loti udgivet af Andr. Schous Forlag, „Islandsfiskeren“, 1887, „Min Broder Yves“, 1889, og „I Marokko“, 1892, hvor rammeborten afvigende består af cirkelrunde

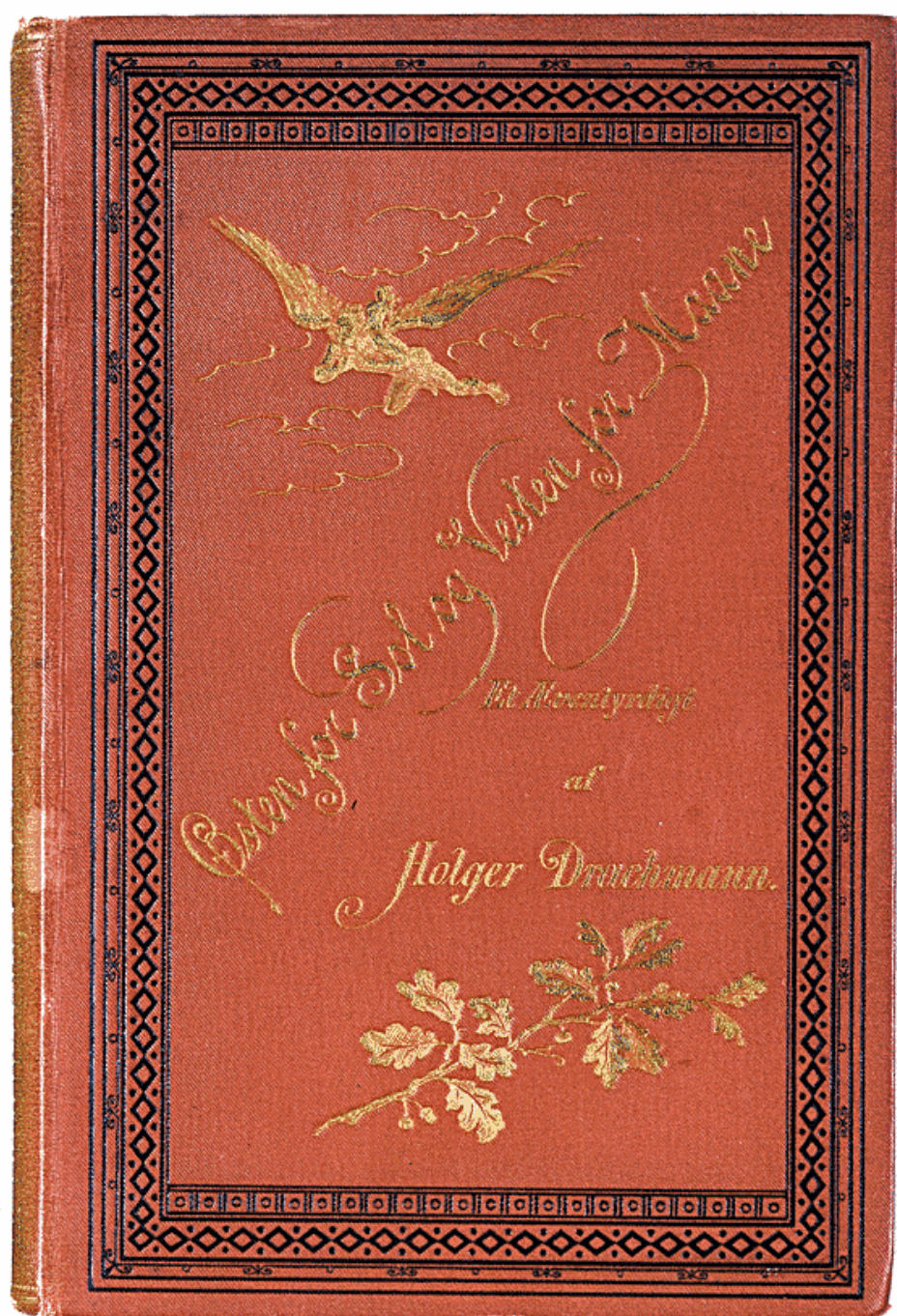

Fig. 29. Holger Drachmann: *Østen for Sol og Vesten for Maane*, 1880.

rosetter i sort, som ligeledes forekommer på Ambrosiusbindet (og i forgyldning på Georg Ebers' „Et Spørgsmaal“, Andr. Schous Forlag 1882). Ivar Ringdekorationen vises på *fig. 30*. Den forgyldte inderramme med dens små forsiringer optræder i anden forsidesammenhæng på f.eks. Jules Clareties pariserroman „Millionen“, F. Borchorsts Forlag 1883 (med sorte arabeskefigurer i brede vandrette borter), og Fritz Reuters „Hans Durchlauchtighed“, Andr. Schous Forlag 1885 (med forfatterens graverede portræt i barokramme). Sidstnævnte har rygdekoration som Hagerups forlagsbind om Ferdinand Fabres „Abbed Tigranes“, 1885. På forsiden er dette dekoreret med et mønster af sorte arabesker, som genkendes fra bl.a. Drachmanns „Strandby Folk“.

På Schubothes Forlag var man meget bevidst om bindenes betydning for salget. Som det tilsyneladende eneste forlag meddelte det op mod konfirmations- og juletid boghandlerne, at ældre falmede bind kunne indsendes til ombytning med friske eksemplarer.³⁸ Der findes som nævnt yderst sjældent bogbindersignatur på Schubothes forlagsbind, og de to undtagelser, der kan anføres, er begge stemplet med Beuchels mærke: „En Julebog“ redigeret af Sigurd Müller, 1884, i et bind, der er dekoreret i guld, sølv og farver, og en pragtudgave i folio af Esaias Tegnér's „Frithiofs Saga“ i ny oversættelse ved Edv. Lembcke, 1883. Udgaven er udstyret med illustrationer af A. Malmström og solgtes fra forlaget i et rigt udsmykket bind, hvor rammer bestående af bl.a. snoede lindorme i sølv på sort og forsænkede rundskjolde omgiver et midterfelt med en forgyldt gravure af „Frithiofs Hjemkomst“ efter Malmströms tegning. Prisforskellen på et heftet og indbundet eksemplar var ganske betragtelig, heftet 9 kr., indbundet 15 kr., men en velvillig anmelder har nok hjulpet på salget ved at anbefale værket „saavel til Salonpryd som til Læsning“. På et senere bindoplæg fra tidligst 1893, da Schubothe skiftede forlagsmærke, er Beuchels stempel udeladt, men sidst på året 1902 averterede Beuchel bind hertil blandt bind til „tidligere udkomne Bøger“.³⁹

Rækken af Schubothebind udført af Beuchel lader sig væsentlig forøge, når inddrages den annonce, hvori Beuchel henviste til, at bind til Carl

³⁸ *Nordisk Boghandlertidende*, f.eks. 28. nov. 1879, 10. sept. 1880 og 9. sept. 1881. Fra Gyldendal meddeltes derimod jævnlig i anledning af årsopgørelserne, at „elegant indbundne Bøger uden Smudsomslag tages ikke tilbage“, f.eks. 17. jan. 1882 og 16. jan. 1891. Af et indlæg smst. 14. febr. 1890 fremgår, at det var almindeligt, at „nitid indbundne Bøger“ leveredes med smudsomslag. De er sjældent bevarede (det ældste, der er set, er om en bog fra Philipsens Forlag 1881).

³⁹ Forlagsannonce i *Ude og Hjemme*, 1883-84, s. 132; bogbinderannonce i *Dansk Bogbinder-tidende* IV, 1902-03, s. 25 (løst bind 2 kr., incl. indbinding 4 kr.).

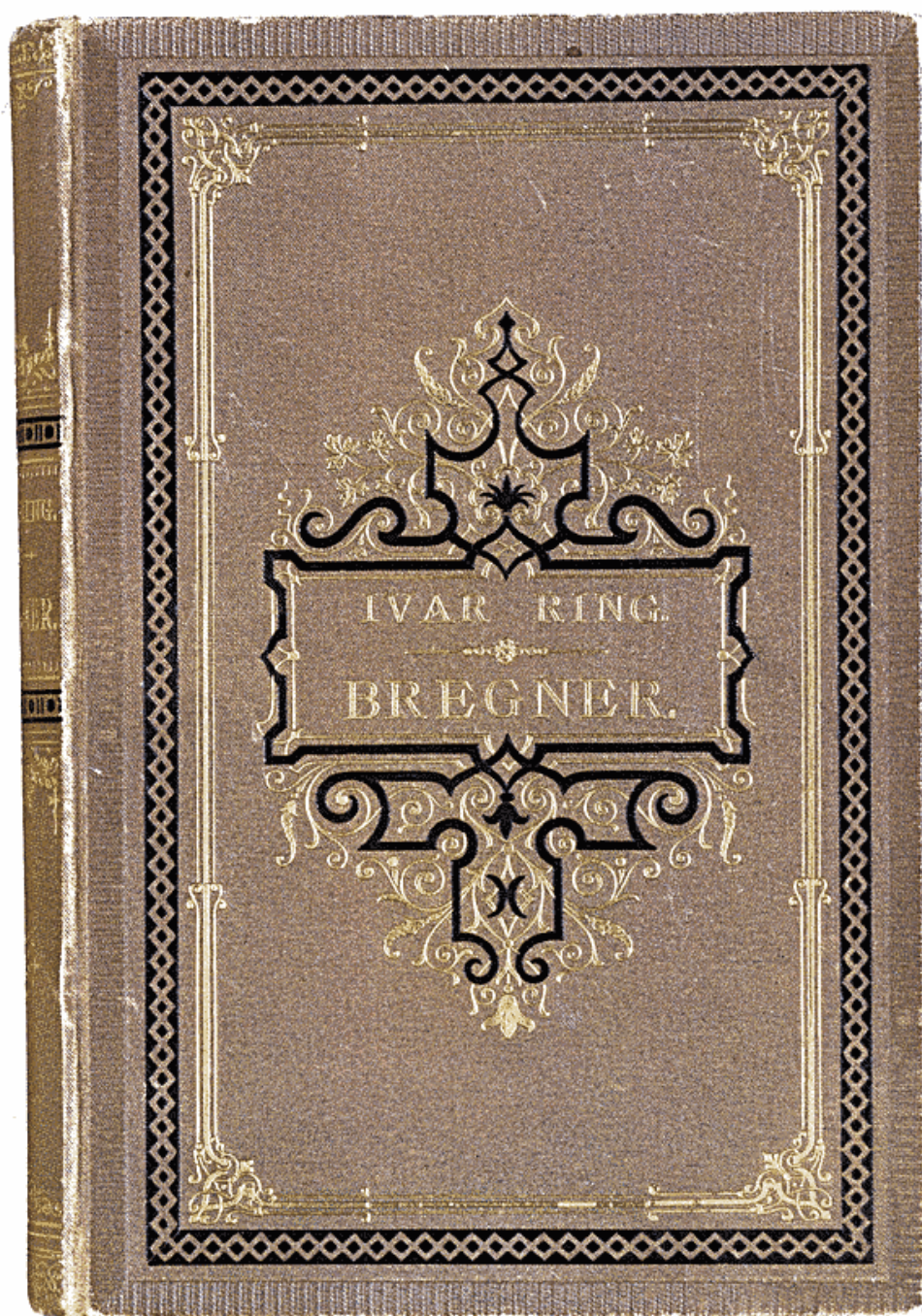

Fig. 30. Ivar Ring (A. Mechlenburg): *Bregner*, 1887.

Bernhards og Johanne Schjørrings bøger (kun) leveredes af forlaget (ovenfor s. 78). Henvisningen indicerer, at de to forfatters bøger var indbundet af Beuchel, og dette bestyrkes af den påfaldende omstændighed, at alle de sete Carl Bernhard- og Schjørringbind med Schuboths forlagsmærke fra 1880 og fremefter har samme karakteristiske blindramme på bagsiderne. Endegyldigt dokumenteres forholdet af blindrammens forekomst på et bind om Holger Drachmanns „Sømandshistorier“, Gyldendal 1896 (med en tegning på forsiden), da dette er med Beuchels signatur. Rammen er set på forsider af bind fra midten af 1870'erne, f.eks. på et sent bindoplæg af Johs. Ewalds „Udvalgte Skrifter“, Høsts Forlag 1855, og på J.P. Jacobsens „Fru Marie Grubbe“, som udkom hos Gyldendal dec. 1876. Ryggen på sidstnævnte er dekoreret i såkaldt Grolierstil, hvorom mere nedenfor s. 255.

Tre historiske romaner af Carl Bernhard (dvs. A. de Saint-Aubain) er rigt dekoreret på forside og ryg. Titlerne står i farve på guld eller sølv, og i kompositionerne indgår bl.a. portrætmedaljoner med de respektive hovedpersoner. Det gælder „Krøniker fra Kong Erik af Pommerns Tid“, 4.-5. udgave 1880 og 1882, „Gamle Minder“, 3.-5. udgave 1881-1900, og „Krøniker fra Kong Kristian den andens Tid“, 5. udg. 1882. På „Gamle Minder“ står i midterfeltet graverede billeder af Hørsholm og Christiansborg.¹⁰ På „Kristian den anden“ ses dels kongens (uhistoriske) spejlmonogram, dels en gravure med underskriften: Kjøbenhavns Slot 1520 (*fig. 31*). Portrætmedaljonerne viser Christian 2., dronning Elisabeth, Dyeke og Torben Oxe. De samme portrætmedaljoner forekommer i en lidt afvigende gravering på 4. udgave, 1878, hvor et medindbundet omslag viser, at dette har udgjort forlæg for medaljonerne. Den øvrige dekoration er her anderledes (og uden slotsbillede), og da ligeledes blindrammen på bagsiden er forskellig fra rammen på de senere bind, er der rimeligvis tale det uspecificerede Carl Bernhardbind, som F. Wichmanns Bogbinderi 1879 averterede til en pris af 1,20 kr.¹¹ I 1884 slog forlaget på tromme for de tre romaner ved at meddele boghandlerne, at de siden 1878 var solgt i ca. 10.000 eksemplarer.¹²

Andre Carl Bernhardbind med Beuchels blindramme er set med en rent dekorativt udsmykket forside i guld og sort i en stil, som der næppe er ord for, se *fig. 32* med afbildning af „Lykkens Yndling“, 3. oplag 1884. Dekorationen er gentaget på 4. oplag, 1896, senere på f.eks. „Børnebal-

¹⁰ Et brunt eksemplar er afbildet i *På Papir etc.* (note 12), s. 338.

¹¹ *Nordisk Boghandlertidende* 19. dec. 1879.

¹² Smst. 12. sept. 1884.

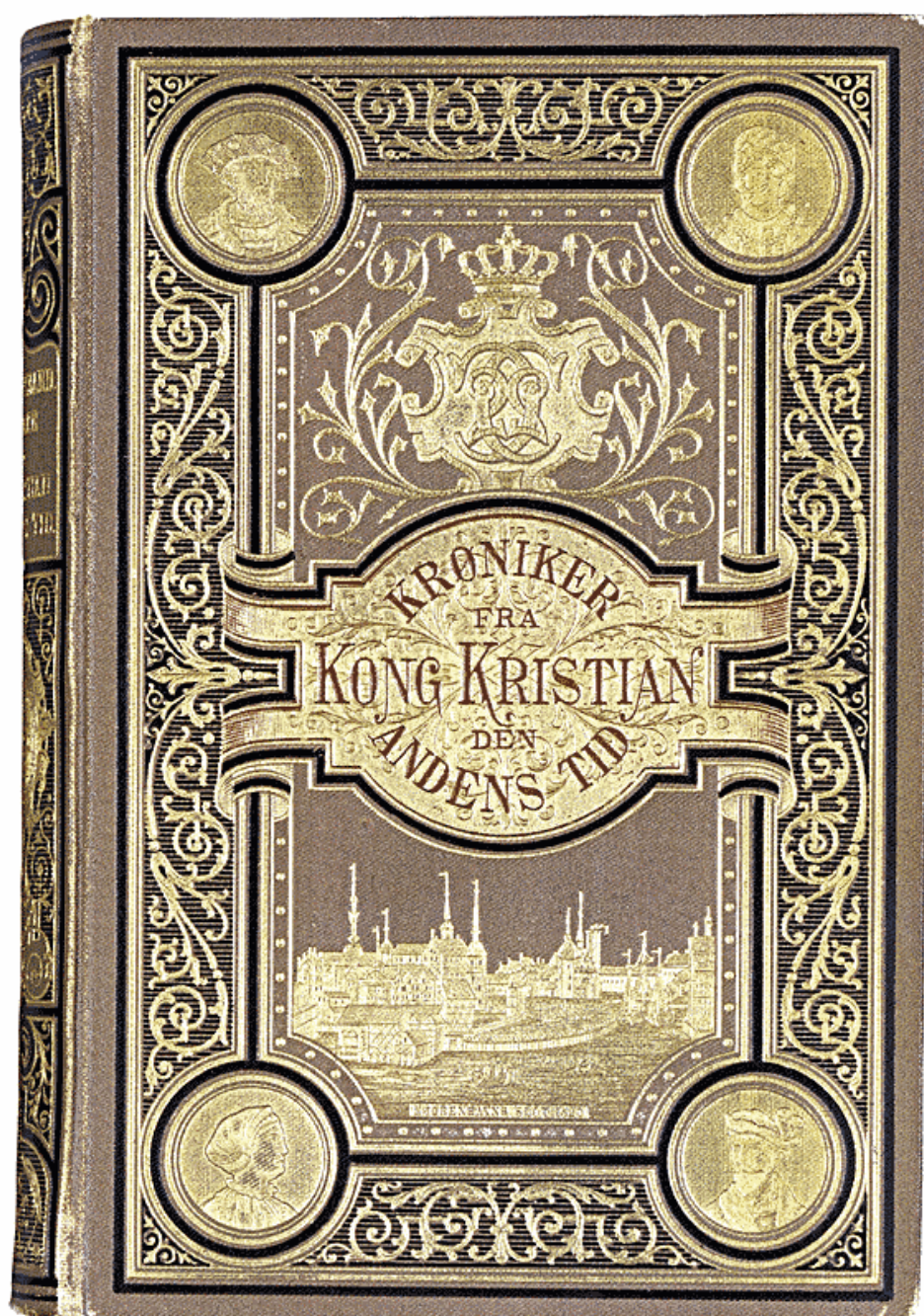

Fig. 31. Carl Bernhard (A. de Saint-Aubain): *Kroniker fra Kong Kristian den andens Tid*, 1882.

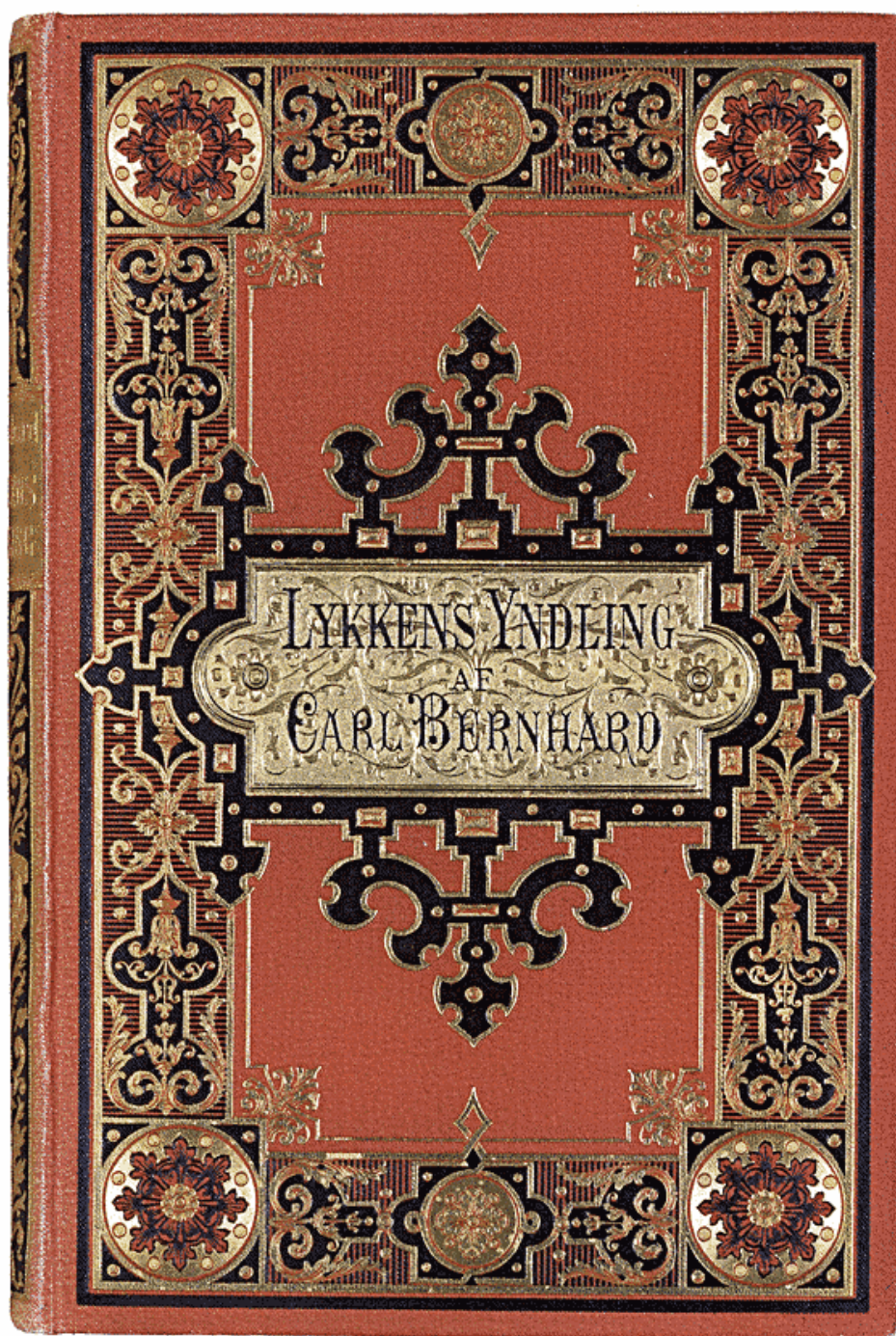

Fig. 32. Carl Bernhard (A. de Saint-Aubain): *Lykkens Yndling*, 1884.

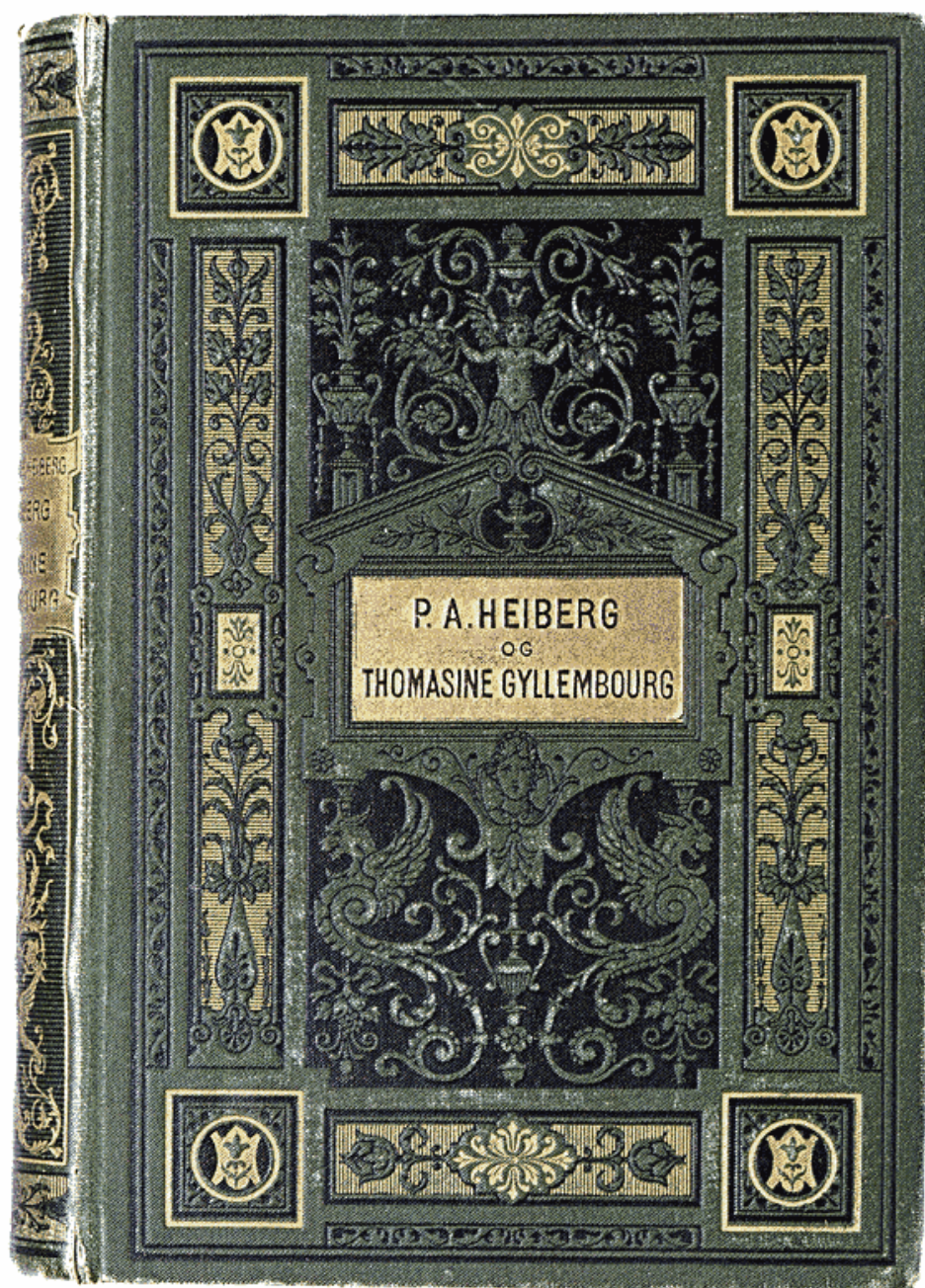

Fig. 33. *Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg*, ved Johanne Luise Heiberg, 1883.

let“ og „Deklarationen“, 1903.

Johanne Schjørrings fortællinger udkom først hos Gyldendal, men gik 1882 over til Schubothe, hvor de fleste opnåede at udkomme i 2.-3. oplag i en samling „Udvalgte Fortællinger“ på seks bind, 1900. De foreligger med samme binddekoration på f.eks. „Fra Vaar til Høst“, 2. oplag 1886, „Rige Dage“, 2. oplag 1887, „En Krise“, 1892, og „Svundne Drømme“, 1895. Den tætte dekoration er i guld og sort med forfatter og titel i farve på et forgyldt midterfelt, der er placeret på en udkåret tavle. Oven- og nedenunder midterfeltet er der arabesker i italiensk renæssancestil med kerub og griffer, hvis underkroppe løber ud i planteornamentik, og yderst en af de brede rammeborter, som Beuchel åbenbart excellerede i, med store kvadratiske hjørnefelter.

Dekorationen viser sig med ubetydelige ændringer at være genbrug fra Johanne Luise Heibergs bog om „Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg“, der vakte så megen opmærksomhed, at Gyldendal 1882-83 kunne udsende den i tre udgaver (*fig. 33*). Forlagsbindet har i tilgift på bagsiden samme blindramme som Bernhard- og Schjørringbindene. Mens Schjørringbindenes smalle rygge ikke har givet plads til meget andet end en indrammet indholdsangivelse som på de førnævnte Zacharias Nielsenbind, er Heibergbindets brede ryg smykket med forgyldt renæssanceornamentik, se *fig. 53*. Fru Heiberg komplimenteredes med, at bogens ydre tog sig pragtfuldt ud.⁴³

Bortset fra topstykker og titelfelt er rygdekorationen på Heibergbindet gentaget på Nicolaj Bøghs „Erindringer af og om Jens Adolf Jerichau“, Andr. Schous Forlag 1884. På bindets bagside bemærkes det lille spinkle hjørneornament, som findes på andre Beuchelbind, jvf. ovenfor H.F. Ewalds „Fortællinger“, men i forbindelse med en blindtrykt bort forskellig fra de hidtil omtalte med et nyreformet ornament vekslende med en rosette. På forsiden ses endnu en rammebort med store kvadratiske hjørnefelter og noble forgyldte ornamenten på sort i renæssance- eller nyklassicistisk stil (*fig. 34*). Sådanne borter på sort underbund var ikke ualmindelige i 1880'erne og findes også med anden ornamentik på f.eks. Beuchels bind til Rider Haggards bøger, således „Hun“ og „Mr. Meesons Testamente“, Sigvard Thomsens Forlag 1888-89, hvor de omgiver en detaljeret figurkomposition. De kunne være fremstillet på særlige strimler eller udkæringer, der blev klæbet på bindet så fint og nøjagtigt, at der skal et nøje eftersyn til for at afsløre, at der er tale om en påklæbning. Kun

⁴³ C.C.G. Andrae i brev nov. 1882, *Breve fra og til Johanne Luise Heiberg* udg. af Just Rahbek bd. II, 1955, s. 204.

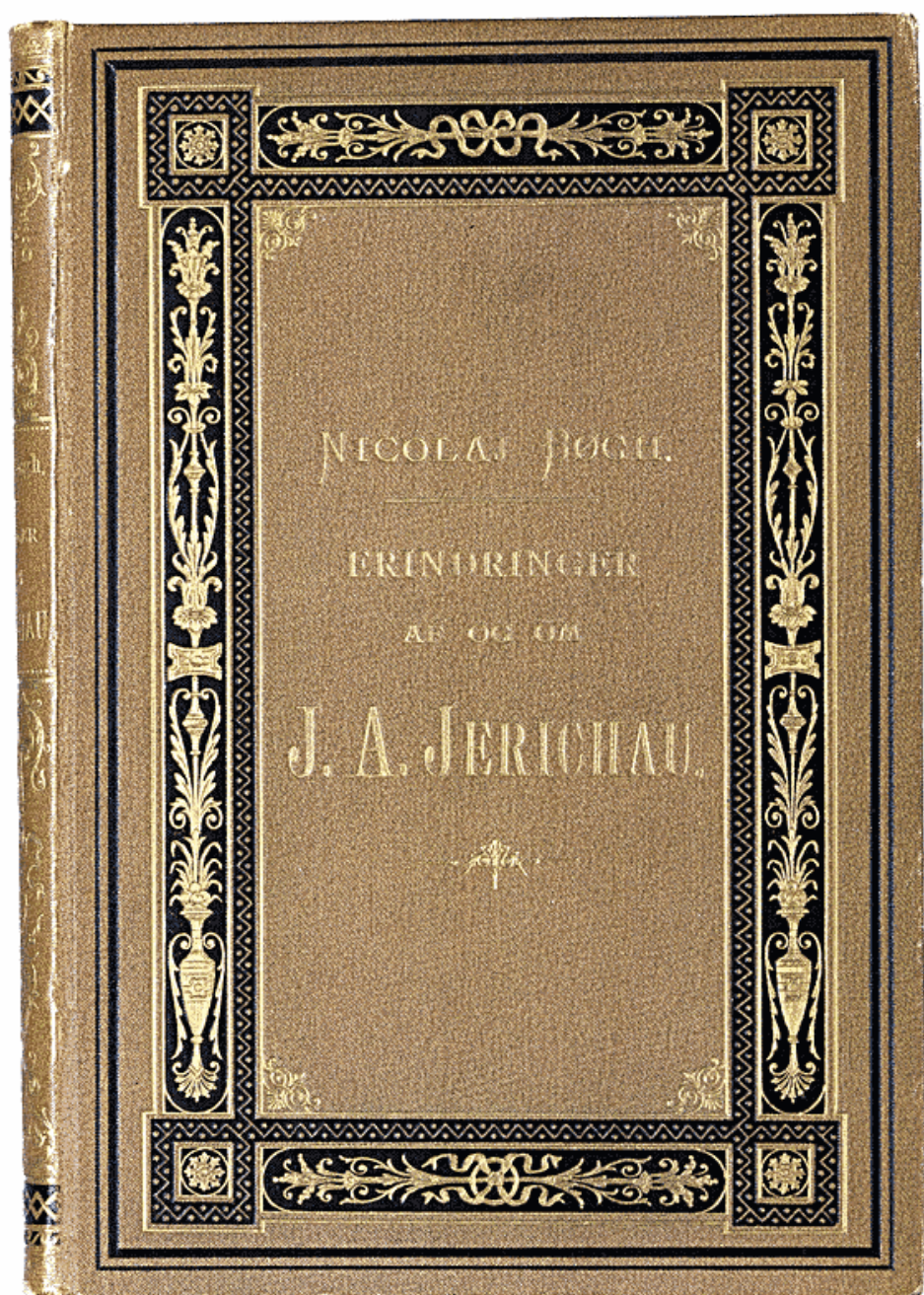

Fig. 34. Nikolaj Bøgh: *Erindringer af og om Jens Adolf Jerichau*, 1884.

et eksemplar af en bog, hvor strimlerne havde løsnet sig, har for nærværende forfatter afsløret denne teknik.⁴⁴ På bind fra Immanuel Petersens værksted er en sort rammebort med forgyldt forfatter, titel og mæanderbort på Georg Brandes' erindringer fra „Berlin som tysk Righovedstad“, Philipsens Forlag 1885, og det farvede bånd på Paludan-Müllers tidligere nævnte „Dandserinden“ fra 1883 (jvf. *fig. 4*) utvivlsomt monteret på denne måde.

Sluttelig skal om Beuchel nævnes, at han har udført det figurdekorerede bind til luksusudgaven af „Synnøve Solbakken“, hvormed Gyldendal 1882 fejrede Bjørnsøns 25 års digterjubilæum.⁴⁵ Til 6. udgave af Meyers Fremmedordbog på Schubothes Forlag averterede han 1885 et „comp. stærkt Bind med Chagrinryg og Callicosider“ til 2 kr. bindet og til Shakespeares værker „elegante Franskbind med dertil comp. smagfulde Rygpyndelser à 2 kr. pr. Bind ord. Løse Rygge à 85 Øre ord“. 1888 tilbød han „Originalbind“ (dvs. det af forlaget anvendte bind) à 2,50 kr. netto til „Orienten“, et digert og rigt illustreret værk af A. von Schweiger-Lerchenfeldt, der 1883 var udkommet på Brdr. Salmonsens og Andr. Schous Forlag. Den ødsle binddekoration i guld og sort indbefatter et orientalsk billedemotiv graveret af Chr. Danielsen (*fig. 35*). Senere leverede Beuchel også bind til „Illustreret Tidende“.⁴⁶

4.

Ifølge skatteansættelserne var skattetallet for Immanuel Petersen vokset fra 2.900 for 1883 til 8.000 for 1891. For Beuchel var tallet 1883: 2.000, 1887: 3.400, 1891: 4.400, og noget lignende gjaldt for bogbinder *Carl Petersens* vedkommende, for hvem tallet var henholdsvis 2.400, 4.000 og 4.600.⁴⁷ Carl Petersen var altså indehaver af en blomstrende virksomhed og nød også anseelse som en af de bedste. Han havde grundlagt forretningen 1864 og havde fra 1878 prædikat af hofbogbinder. En rangfølge

⁴⁴ Et eksemplar af August Blanchés *Udvalgte Arbejder*, 1890, indbundet af Willh. Raff Jun.s. Bogbinderi.

⁴⁵ Afbildet af F. Hendriksen (note 14), s. 4, og en tilsyneladende bindvariant, hvor den forgyldte gravure har en baggrund af sneklædte bjergtoppe, af Finn Bøckmann (note 19), s. 12.

⁴⁶ *Nordisk Boghandlertidende* 31. marts 1885 (callico er et bomuldstof) og smst. 3. febr. 1888. Bindet til *Illustreret Tidende* er afbildet i annonce i denne 24. sept. 1893 (løst bind 3,35 kr., incl. indbinding 5,50 kr.).

⁴⁷ Skattetallene beroede på ansættelser af bruttoindtægten og er venligt meddelt af Mikael Kristensen, som ikke har fundet Immanuel Petersens tal oplyst for 1887.

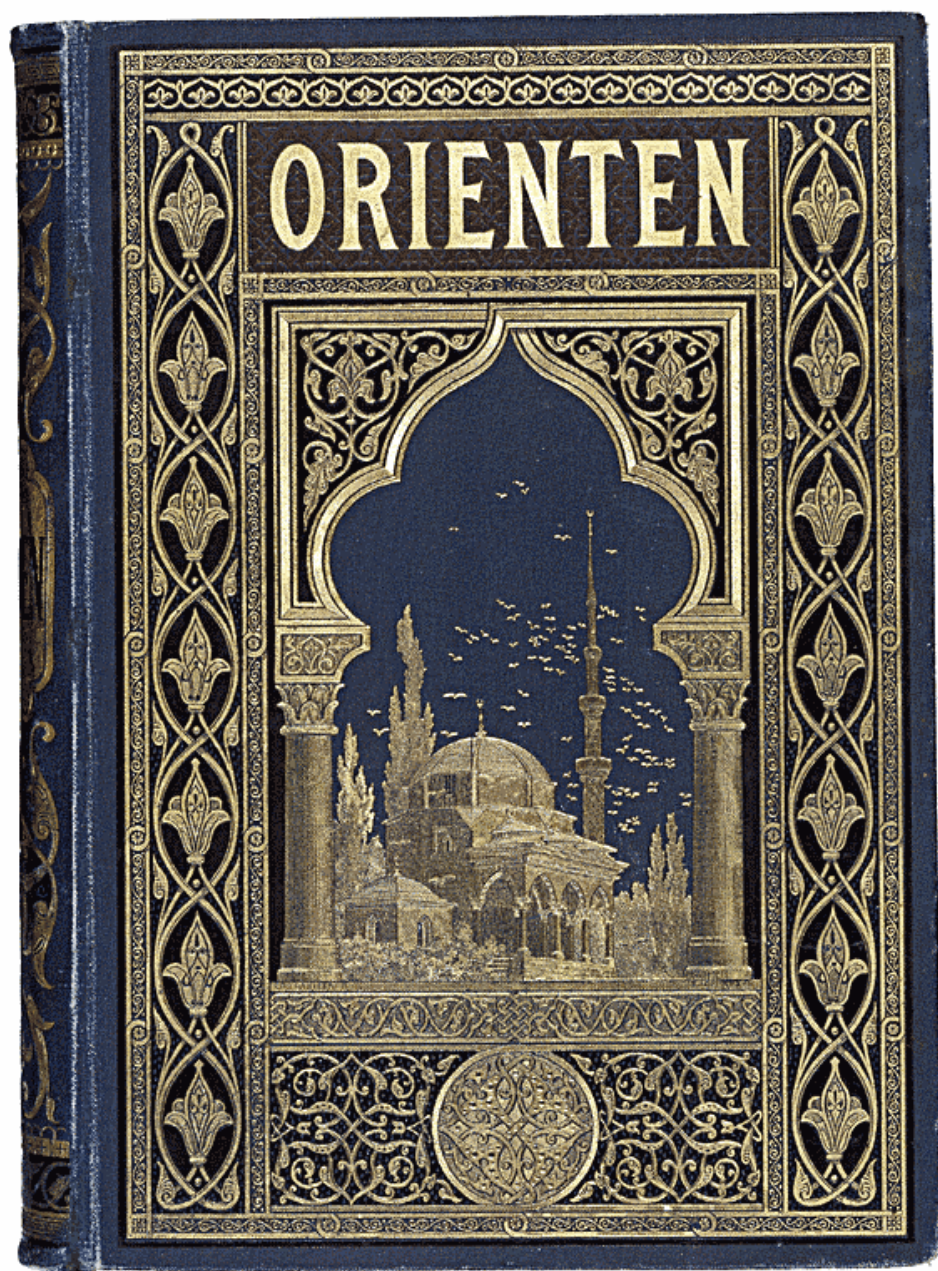

Fig. 35. A. von Schweiger-Lerchenfeldt: *Oriente. Rejseskildringer etc.*, 1883.

blev antydet, da han samme år blev betroet indbindingen af en mindre del af boggaven til prinsesse Thyra, som Immanuel Petersen ellers havde ansvaret for. På industriudstillingen 1888 vandt han en førstepræmie, og 1891 hed det, at han sammen med Immanuel Petersen stod i første række blandt vore bogbindere.⁴⁸

Carl Petersens forlagsbind er vanskelige at gøre sig bekendt med, da man sjældent støder på hans signatur. Et eksemplar af Chr. Wilsters oversættelse af Homers „Iliade“, 3. oplag Reitzel 1865, er med hans stempel på bageste forsats,⁴⁹ og da 4. oplag, 1878, er i et forlagsbind med samme udsmykning, stammer vel også dette fra hans værksted. En sort mæanderbort (på 3. oplag blindtrykt) og en forgyldt inderramme omgiver en forgyldt gravering af en græsk kriger i stridsvogn (*fig. 36*). Gravuren er signeret Laschky, og pladen sikkert importeret fra Tyskland. Ligeså er „Odysseen“ fra samme år udstyret med en gravering af Laschky, hvor Odysseus ses svømmende i oprørte bølger. Ryggene er dekoreret i renæssancestil, se *fig. 54*. Uden billedgravure findes samme forsideindramning i sort på Swinburnes tragedie „Erectheus“, Schuboths Forlag 1877. Rygtitlen er omgivet af to vignetter, som også forekommer på ryggen af H.V. Kaalunds drama „Fulvia“ i 3.-4. udgave, Gyldendal 1884 og 1891. Her har forsiden en forgyldt gravering af en dansende dreng, der bærer en maske.

Til anonymiteten kan have medvirket, at Petersen som en af Reitzels foretrukne leverandører sjældent fik lejlighed til at signere sine bind.⁵⁰ En etiket viser dog, at han for Reitzel har udført bindet om Christian Winthers „Digte, gamle og nye“, 7. udgave 1877.⁵¹ Forsidedekorationen med en gravering af Winther i en landlig situation findes gentaget på 8. udgave, Reitzel 1882, men denne foreligger også i et (senere?) forlagsbind med en nydekoreret forside. Da rygdekorationen med en kvidrende fugl øverst på en rosegren er den samme, har Petersen efter al sandsynlighed også udført dette bind. Forfatter og titel står med bindets farve på guld, midtpå ses forfatterens graverede portræt omgivet af arabesker med fugle, yderst en blomsterbort, helt igennem et perfekt bind (*fig. 37*).

Et rødt stempel med „Carl Petersen, Kgl. Hofbogbinder“ er endvidere fundet i et eksemplar af Mark Twain's „Skildringer og Skitser“ I-II, Reitzel 1881-82, og i en notits om udgivelsen af Johannes Helms' „Soldaterliv i

⁴⁸ Ovenfor note 6 og Erik Schiødte i *Tidsskrift for Kunstindustri* VII, 1891, s. 54.

⁴⁹ Venligt meddelt af Mikael Kristensen.

⁵⁰ Hans forbindelse med Reitzel er omtalt i H. Vilh. Martensen: *Fra mine første 25 Aar i C.A. Reitzels Boglade*, 1904, s. 7 og 50; den er 1867ff dokumenteret af nogle H.C. Andersenbind, E. Hendriksen (note 14), s. 3.

⁵¹ Afbildet i FF 41, s. 204.

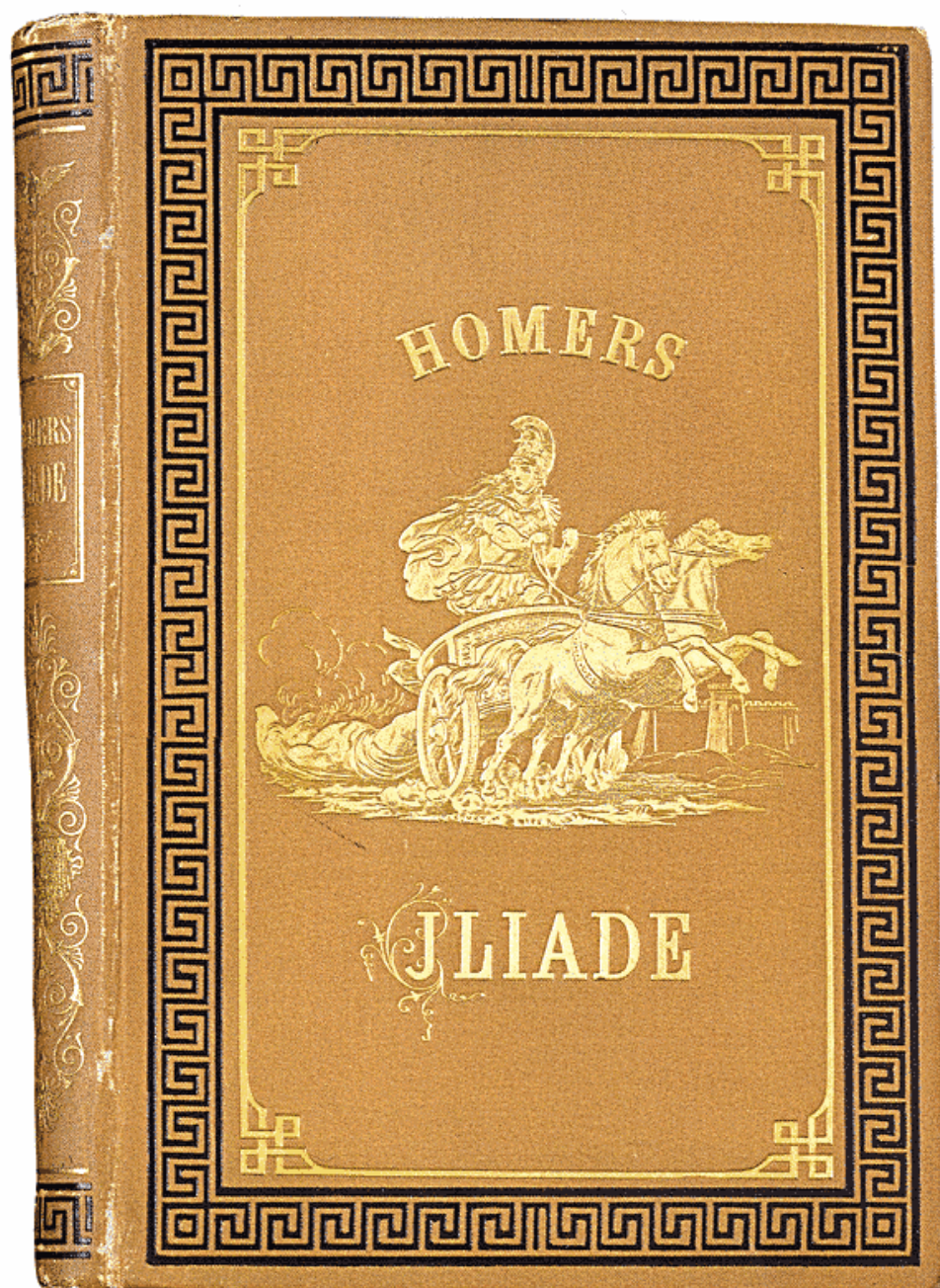

Fig. 36. Homers *Iliade*, ved Chr. Wilster, 1878.

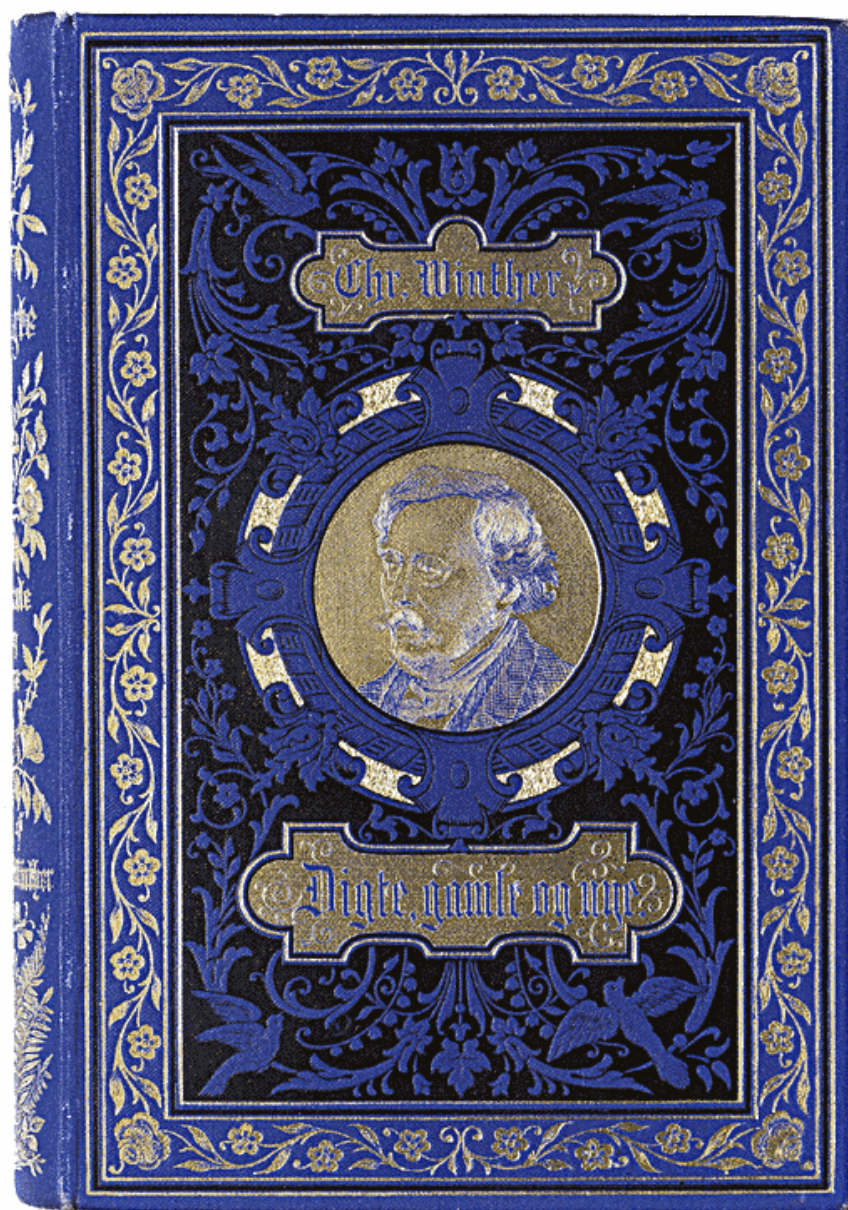

Fig. 37. Chr. Winther: *Digte, gamle og nye*, 1882.

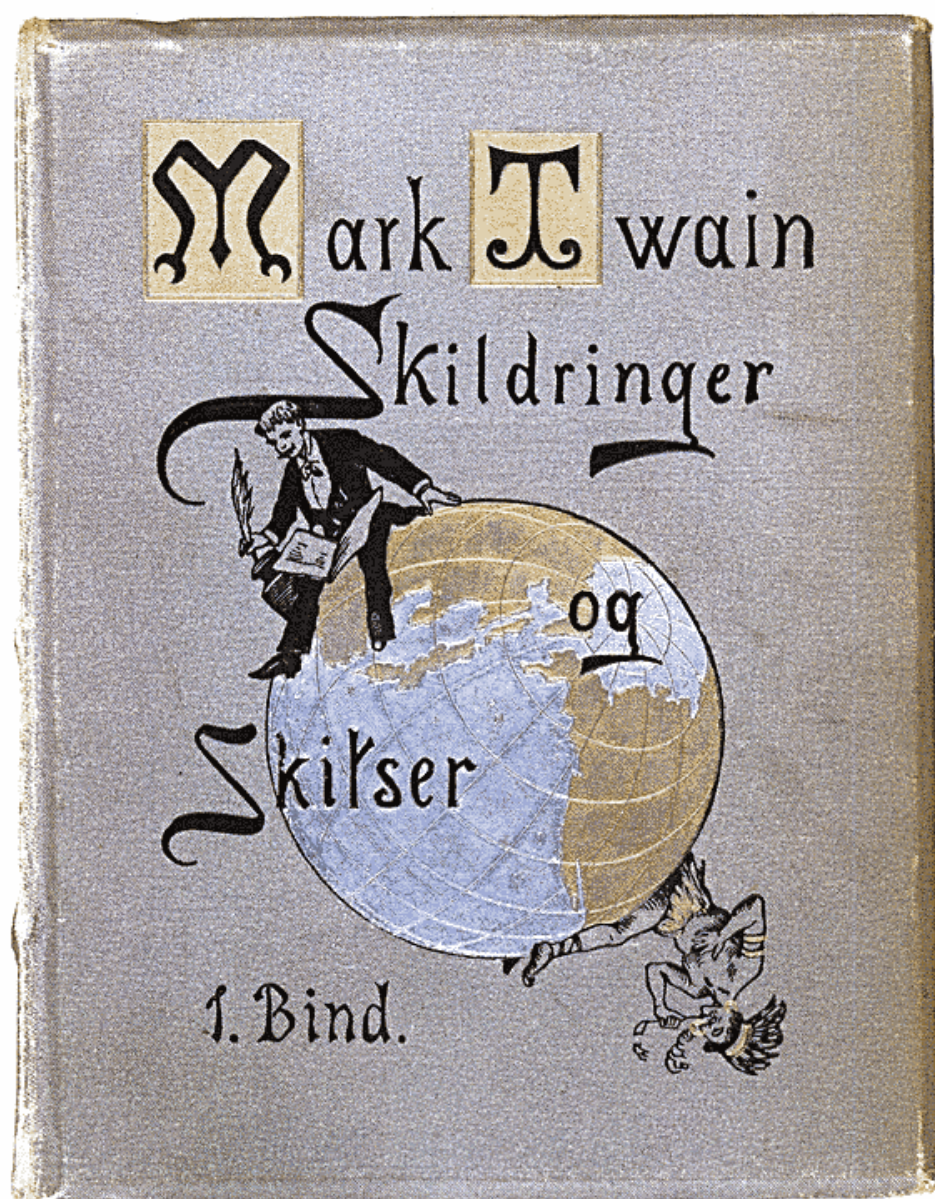

Fig. 38. Mark Twain (Samuel L. Clemens): *Skildringer og Skitser*; 1881-82.

Krig og Fred“, Reitzel 1883, er oplyst, at Carl Petersen dertil havde udført „et smukt og ejendommeligt Bind“.⁵² Forsiderne på disse bind er opfindsomt dekoreret med frie kompositioner af tegninger i sort kombineret med belægninger i guld eller sølv. På Mark Twainbindene er forfatteren tegnet siddende på jordkuglen i guld og sølv med en antipode nedenunder (fig. 38). På „Soldaterliv“ udgår den skråtstillede titel fra en komposition af militært tilbehør i guld og sort, og under titlen er indfældet et forgyldt felt med en gengivelse af Frants Henningsens soldatertegning.⁵³ Bagsiderne er uden udsmykning, og da forlaget står nævnt på forsiden af „Soldaterliv“, er kun bagsiden af Mark Twainbindet stemplet med Reitzels mærke.

Endnu en etiket er set i Peter Fabers „Viser og Vers“, Wroblewskis Forlag 1877, hvor både for- og bagside har fået en sort rammebort sammensat af stiliserede rosetter. Forsiden er i øvrigt kun pyntet med forsiringer af titel og forfatter. Samme sorte rammeudsmykning forekommer på nogle usignede forlagsbind om Høst & Søns digtsamlinger, Jens Baggesens og Henrik Wergelands „Udvalgte Digte“, 1876, og Baggesens „Udvalgte komiske og satiriske Poesier“, 1878. Rammen omgiver på forsiderne en forgyldt dekoration, mest festlig på sidstnævnte, hvor en gravure viser en engel, der fortroligt støtter sig til en siddende faun eller satyr. En tilskrivning til Petersen er imidlertid ikke sikker, for et udsnit af borten er fundet placeret som vandrette borter på John Paulsens „Fru Cecilia“, Schubothe 1888, og Jens Koks „Fra Septemberkrigen“, Hagerup 1892, det første bind med Beuchels vignetramme på bagsiden, det andet med Beuchels s. 224 nævnte hjørneornament på for- og bagside.

Med et spring frem i tiden findes en beslægtet bort i sort med palmetelignende ornamentik som vandrette yderborter på Gyldendals udgaver af Fr. Paludan-Müllers „Danserinden“ og fru Gyllembourgs „Fortællinger“, 1900-1902. Da bindene er med stempel fra Carl Petersens enke, kan det formodes, at Petersen tidligere har fremstillet forlagsbindet til f.eks. J.B. Webbs ungdomsfortælling „Naomi“, Andr. Schous Forlag 1880, hvor borten inden for en ramme inddeler forsiden i felter med forgyldt ornamentik og desuden er anvendt på ryggen. På Svend Trøsts (dvs. Holger Drachmanns) „Gamle Guder og nye“, Schubothe 1881, og Jonas Lies „Den Fremsynte“ i 7. oplag, Gyldendal 1882, er borten kommet til fuld udfoldelse som yderramme omkring midterfeltet med titel og forfatter. Sådanne rammeborter i sort eller guld er som fremgået et hyppigt benyt-

⁵² *Ude og Hjemme*, 1883-84, s. 130.

⁵³ Afbildet i *Bogvennen* 1988, s. 24.

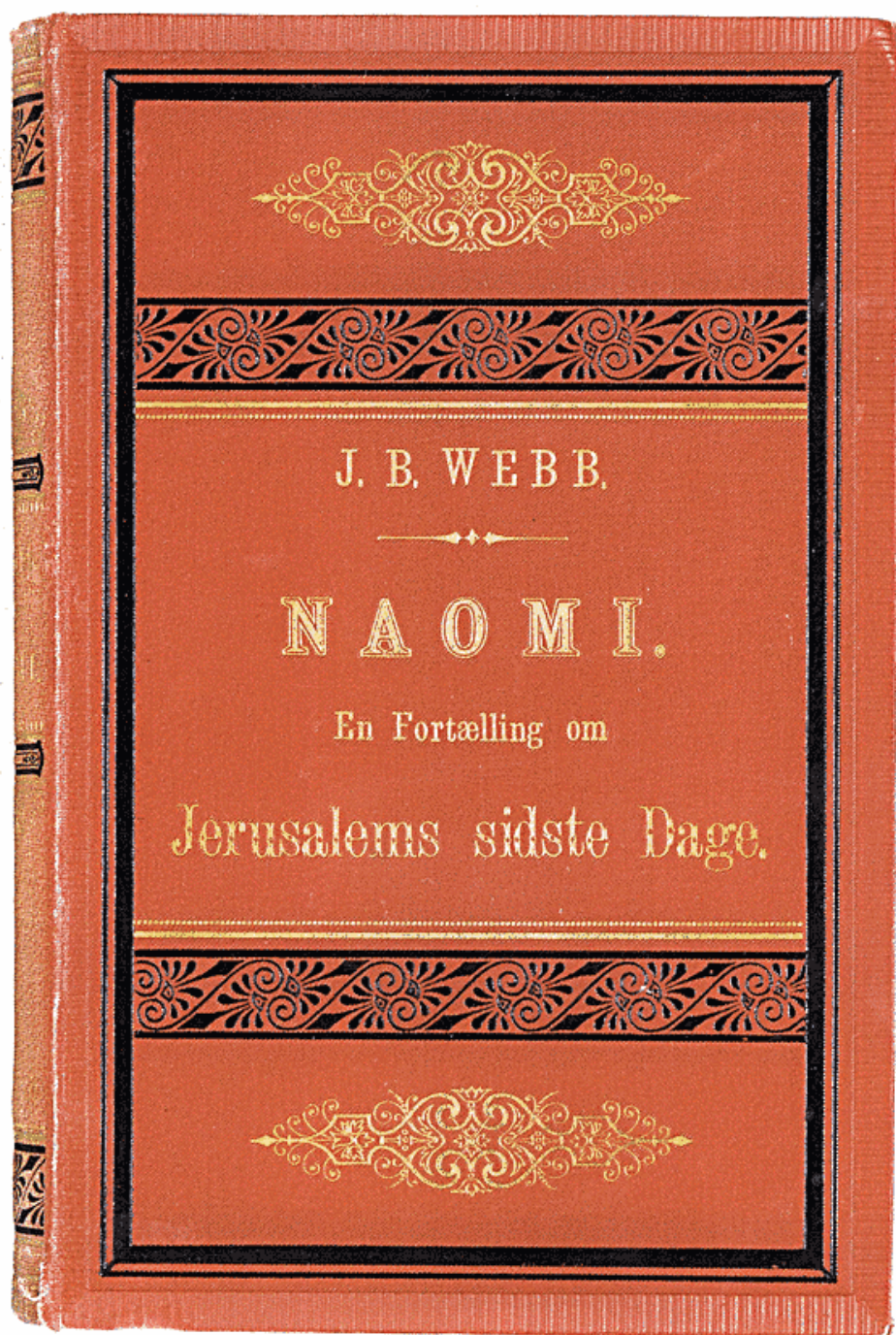

Fig. 39. J.B. Webb (A. Peploe): *Naomi*, 1880.

tet dekorationselement, men det pyntelige bind om „Naomi“ er som dekorationstype også repræsentativt og vises som *fig. 39*.

Yderligere fortæller annoncer, at Carl Petersen leverede „Componerede Rygge til Fra alle Lande“, „Løse Bind til G. Doré: Bibelen i Billeder“ og „Componerede Rygge med Digterens Portræt“ til H.C. Andersens samlede skrifter i femten franskbind. Disse kunne også indbindes billigere i 8-10 bind, hvortil hørte en anden „særlig komponeret Ryg“, dvs. med en dekoration med stork, nisse, der læser for dreng, og svømmende svane. 1882 falbødes til Reitzels nye udgave af Blichers noveller løse rygge tegnet af Knud Gamborg og 1885 løse bind eller rygge til Forlagsbureauets „Haandlexikon“. Dette var trykt i to bind 1879-80, men blev pludselig efterspurgt, fordi forlaget havde nedsat prisen.⁵⁴

Kendt og berømt er Carl Petersens bind til Ingemanns „Morgen- og Aftensange“ i Reitzels illustrerede udgave, 1.-3. oplag, 1889-1901, der er dekoreret med en kraftfuld ramme af Thorvald Bindesbøll. På en international udstilling gjorde han sig bemærket med et smukt bind om P.F. Rists novellesamling „Soldater“, Philipsens Forlag 1890, udført både i skind og shirting. Dekorationen bestod af stiliserede raketkugler og røgformationer efter tegning af Hans Tegner og blev overført til forlagsbindet.⁵⁵ Til „Tidsskrift for Kunstindustri“, 1885-99, leverede værkstedet store brune bind med rig arabeskornamentik på en bred rammebort i sort, hvori der som på Beuchels Schjørringbind indgår bl.a. griffe, keruber og elegante vaser. Borten er signeret af gravøren, Chr. Danielsen. Carl Petersen døde 1891, og nogle bind af tidsskriftet er set med hans enke og efterfølgers bogbindermærke i blindtryk på bagsiden.

F. Wichmanns bogbinderi gik tilbage til 1852. Et bindstempel ses Wichmann og hans efterfølger ikke at have brugt, og hovedkilden til firmaets virksomhed er foruden et par bøger med etiket fra „F. Wichmann / Bogbinder / Kjøbenhavn“ en annonce for en snes bind fra 1879.⁵⁶ Etiketen er fundet i G. Putlitz' „Hvad Forglemmigejen fortalte“, Hagerups Forlag 1878, der på forsiden har en forgyldt komposition i sort stregramme. Graveringen af nisse i samtale med alf i skikkelse af en halvnøgen kvinde er

⁵⁴ *Nordisk Boghandlertidende* 10. maj 1878 (med afb. af den særlig komponerede H.C. Andersenryg, der leveredes i rød, rødbrun eller grøn chagrin), 10. juli 1879, 4. juni 1880, 17. nov. 1882 og 10. april 1885. Ryggen med Andersens portræt er formentlig i samme udførelse som på eventyrudgaven 1870-74, afbildet af F. Hendriksen (note 14), s. 3.

⁵⁵ Ingemanns *Sange* er afbildet af F. Hendriksen (note 14), s. 8, Rists *Soldaterliv* i *Tidsskrift for Kunstindustri* VII, 1891, s. 53.

⁵⁶ *Nordisk Boghandlertidende* 19. dec. 1879.

kopieret efter titelbilledet og signeret af Chr. Danielsen. Det lille tynde bind har nøgen ryg, men guldsnit, og kostede ifølge annoncen 45 øre. Med etiket er også forlagsbindene om Bret Hartes „Tvillingerne fra Table Mountain“ og Mark Twain's „Lille Toms Æventyr“, Schubothe 1879. De er traditionelt dekoreret med forgyldt titel og forfatter omgivet af en sort bort med cirkelformede figurer, hjørneornamenter og en forgyldt vignette under titlen. Bagsiderne er forskellige, „Tvillingerne“ med en stregramme, som senere skal omtales, „Toms Æventyr“ med blindtrykte hjørneornamenter, som også findes på forsiden af det ældste af to bindoplæg til Jonas Lies „Den Fremsynte“ i 5. oplag, Gyldendal 1875. De to bind er i normal oktavstørrelse og kostede graderet efter tykkelse og ryg henholdsvis 60 og 90 øre. Annoncen anfører desuden et uspecificeret Carl Bernhardbind, sikkert bindet til den tidligere nævnte bog fra 1878, der kostede 1,20 kr., samt bind til C. Nyrops „Fra den Kunstindustrielle Udstilling“, Schubothe 1879. Om sidstnævnte hedder det i en anmeldelse, at Wichmann havde ladet udføre det smagfulde bind.⁵⁷ Udstyret satte sig spor i prisen: 1,35 kr.

Efter et ejerskifte 1877 var Schubothes Forlag livet lidt op og satsede bl.a. på oversættelser af Mark Twain's forfatterskab. Det er sikkert forlagsbindet til Mark Twain's omfangsrige „Naive Rejsende“, Schubothe 1879, som Wichmann solgte for 1,20 kr. stykket. Forsiden er dekoreret med en stor streggravering i guld af det humoristiske omslagsbillede. Billedgravurer, som lægger sig tæt op ad tegninger med mange detaljer, er sjældent virkningsfulde og er det heller ikke her. På ryggen slynger et sort titelbånd sig om en forgyldt plantestængel. Bogen fik 1884 i næste udgave et nyt (usigneret) bind, hvor et Atlanterhavskort breder sig over begge bindsider og ryg, på ryggen med et skib på kurs mod Europa. Bind til Tegners „Frithiofs Saga“, der var udkommet hos Schubothe i 5. oplag 1875, leverede Wichmann 1879 for 90 øre, formentlig forlagsbindet med genbrug af det forgyldte billede på 4. oplag, hvoraf et eksemplar er set med etiket fra Wichmann.⁵⁸

Mere interessant averterede Wichmann bind til den i 1879 afsluttede 2. udgave af „William Shakespeares Dramatiske Værker“. Udgaven var et af Schubothes største projekter og blev 1876-79 distribueret på subscriptionsbasis i atten bind. De foreligger i ni røde forlagsbind, hvert omfattende to bind. Da bindene som averteret er forstærket med rygge af chagrin, er der næppe tvivl om, at disse smukt og sikkert dekorerede bind er udgå-

⁵⁷ *Ude og Hjemme*, 1879-80, s. 127.

⁵⁸ Bindet om 4. oplag, 1867, er afbildet i FF 41, s. 177.

et fra Wichmanns værksted (*fig. 40*). Stilen er renaissancepræget: Øverst midtpå holder en dreng to fyrige griffe i tøjler, nederst ses en maske og i hjørnefelterne spillende og dansende kvinder med bladklædte underkroppe. Hertil kommer et markant rammeværk af sorte bånd, som omgiver og krydser de forgyldte felter og også gør sig gældende på ryggen, se *fig. 54*. Kombinationen af shirting og rygge af chagrin (gedeskind) var naturligvis fordyrende, så 11,30 kr. for de ni tykke bind eller ca. 1,25 kr. pr. stk. forekommer meget rimelig. Til denne pris averteredes de 1879 og senere af Wichmanns Efterfølger, sidst i 1884 sammen med komponerede chagrinrygge til Carl Bernhards „Samlede Skrifter“.⁵⁹ Som omtalt meldte Beuchel sig derpå på banen ved at tilbyde franskbind med rygpyrdelser til værket.

Shakespearebindene er på bagsiderne enkelt dekoreret med en blindtrykt mæanderbort (forskellig fra Carl Petersens) og inderst en stregramme med rosette i hjørnerne. Stregrammen med rosetter ses også i blindtryk på bagsiden af Bret Hartebindet, og kombinationen med mæanderbort findes tillige i sort som eneste dekoration på for- og bagside af et eksemplar af „Molières Lystspil“, Høsts Forlag 1869-70. Hovedvægten er lagt på rygdusmykningen med Molières forgyldte portræt og anden pynt. Til værkets tre bind havde Wichmann 1879 kun chagrinrygge på lager til 60 øre stykket, sikkert dekoreret på samme vis. Forlaget havde svært ved at komme af med værket og søgte 1884 at sælge det indbundet nedsat fra 22 til 10 kr., men lå endnu i 1895 inde med et restoplæg.⁶⁰ Til den billige pris bestod indbindingen formentlig af en skrabet version, måske den nævnte eller også en, som er set i rød shirting, hvor rygdekorationen ganske vist er bibeholdt, men med bindsider uden anden pyrdelse end forgyldt titel.

Wichmann er nærmere omtalt i en nekrolog.⁶¹ Han fratrådte ledelsen af firmaet dec. 1877, hvorefter det fortsatte nogle år under hans navn, indtil det 1881 blev overtaget og videreført af *A.M. Petersen* under betegnelsen Wichmanns Efterfølger. Skattetallene var 1.200 i 1881, 2.000 i 1887 og 1891. Værkstedet flyttede i maj 1886 til Gyldendals gård i Klareboderne og har vel om ikke af andre grunde så i kraft af naboskabet fået tildelt noget arbejde for forlaget. Det gælder i det mindste et beskedent forlagsbind til en lille bog med „Udvalg af Zetlitz' Digte“, 1886. Det er

⁵⁹ *Nordisk Boghandlertidende*, f.eks. 10. aug. 1883 og 5. dec. 1884; jvf. forlagsannonce for Shakespeare „eleg. indb. i komp. Bind“, *Illustreret Tidende*, 1884-85, s. 14.

⁶⁰ *Ude og Hjemme*, 1883-84, s. 356; *Nordisk Boghandlertidende* 22. marts 1895. Jvf. om værkets ringe afsætning J.L. Lybecker: *Erindringer fra mine Læreaar*, 1918, s. 11.

⁶¹ *Bogvennen* 1897, s. 33f.

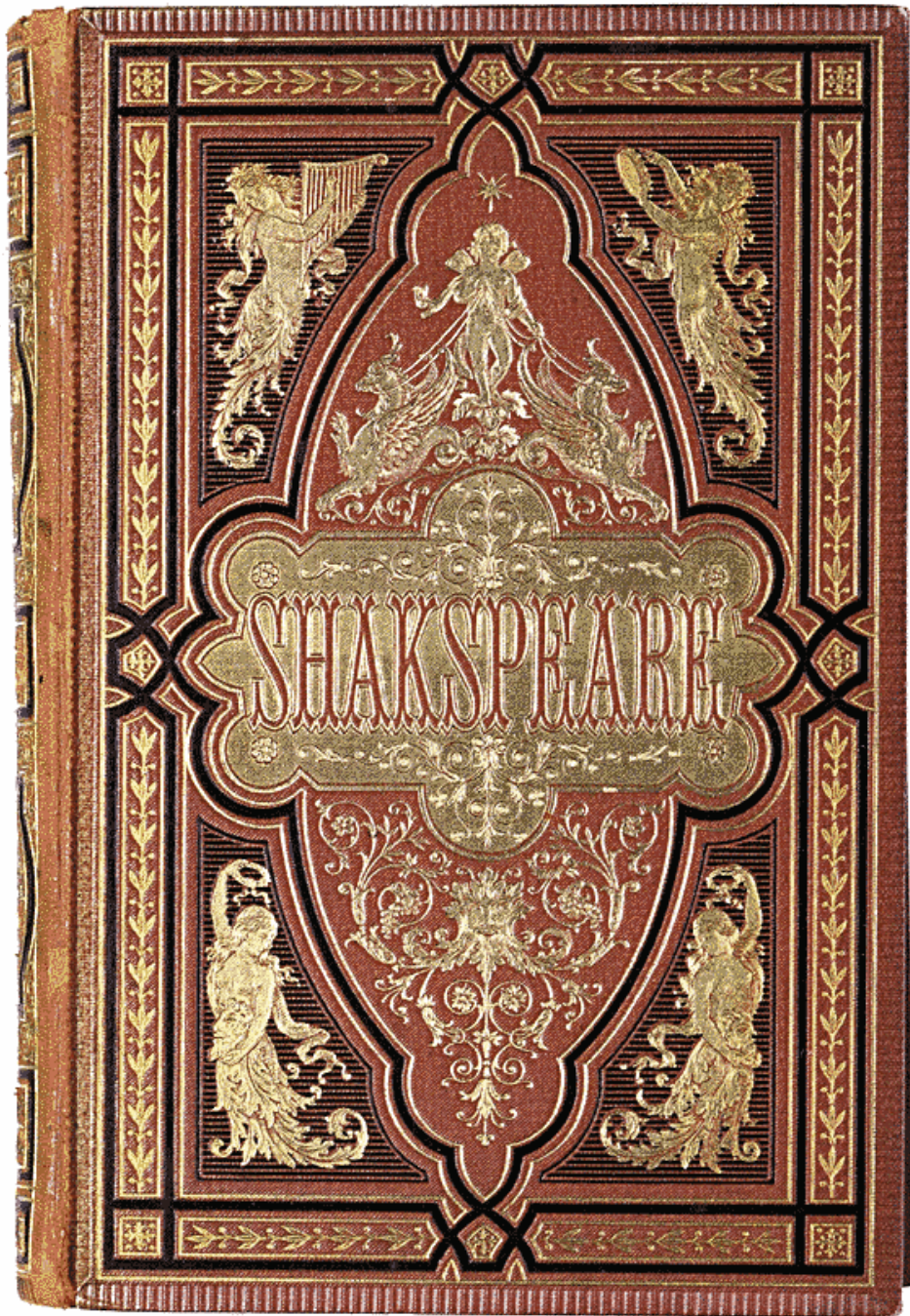

Fig. 40. William Shakespeare: *Dramatiske Værker*, 1875-79.

gråt og både på for- og bagside dekoreret i rødt farvetryk med mæanderbort og samme hjørneornamenter, som findes i forgyldning på Wichmanns Bret Hartebind. Ligeledes i 1886 annonceredes kort før jul „Komponerede Bind med originalt Forsatspapir à 2 Kr.“ til J. Henningsens Kinabog „Det himmelske Rige“, nys udkommet på Høst & Sønns Forlag (med trykår 1887). Begge bind lagerførtes endnu 1901.⁶² A.M. Petersen var så velanskrevet, at han side om side med Immanuel Petersen, J.F. Flyge og Anker Kyster på opfordring af Foreningen for Boghaandværk udførte et bind til en international bogudstilling i Chicago.⁶³

J.F. Flyge, der som Anker Kyster blev en højt anset bogbinder, havde etableret sig som bogbindermester 1880, men fik tilsyneladende først i 1890'erne bestillinger på forlagsarbejde i nævneværdigt omfang (skatte-tal 1883: 800, 1887 og 1891: 1.200, 1896: 1.600). Det er før 1890 kun lykkedes at finde et enkelt forlagsbind med hans etiket, bindet om Vilhelm Røses eventyrdigt „Rejsekammeraten“, Gyldendal 1887. Der er tale om en debutbog, som næppe er fremstillet i stort oplag. Dekorationen er traditionel med vandrette borter i guld og sort og en forgyldt stregramme omkring midterfeltet med forfatter og titel. Fra ca. 1890 benyttede Flyge et bindstempel, set på nogle forlagsbind om bøger fra dette år (Einar Christiansens skuespil „Peter Plus“ udgivet af Gyldendal og bøger af Tolstøj på Lehmann & Stages Forlag). De er med skråkant og har i al enkelthed en forgyldt lille blomst som eneste pynt.

Et bind fra *Wilh. Raff Jun.s* bogbinderi er tidligere nævnt. Det var i gang fra 1877 til 1893, da det overgik til J.V. Rode. Andre bogbindere er sikkert ufortjent overset, fordi de ikke har ladet sig identificere ud fra det foreliggende udvalg. Annoncesiderne i „Nordisk Boghandlertidende“ er desværre ikke til megen hjælp. De fleste bogbindere anbefalede sig blot i almindelighed eller tilbød at levere hverdagsartikler som indbundne protokoller og almanakker, gerne henholdsvis i vælskbind og papbind. Dog averterede *P.O. Olsen* på Fælledvej 20. juni 1884 komponerede (parti) bind til „Den danske Vaudeville“ i rød, brun eller grøn farve (”Farven bedes bemærket paa Ordresedlen”) til 2,25 kr. stykket. Provinsbogbinderne forholdt sig stort set tavse. Det er noget af et særsyn, at protokolfabrikant *Sophus Asmussen* i Ålborg 31. aug. 1888 erklærede sig i stand til at yde rabat på indbindinger af jubeludgaven af Holbergs komedier i

⁶² *Nordisk Boghandlertidende* 14. maj og 14. dec. 1886; „Fortegnelse over komponerede Bind udført hos Wichmanns Eftf. (A.M. Petersen)“ i *Dansk Bogbindertidende* II, 1900-01, s. 58; priser er ikke angivet.

⁶³ Afbildet i *Bogvænnen* 1893, s. 53.

franskbind „med smukke pressetrykte Rygge i Rococostil“ og første bind af „Danmark i Skildringer og Billeder“, udg. ved M. Galschiøt (Philipsens Forlag 1887), „i Salonbind[!], rød Chagrin Ryg og Kalliko Sider, smukt forziret med Guldtryk og Titel paa Ryg og Side, meget solidt“.

5.

Renæssanceornamentikken med dens arabesker og sammenkædninger af stiliserede blomster, planter og fantasivæsner i dyre- eller menneskelignende figurer kendes bl.a. fra italiensk bogkunst fra slutningen af 1400-tallet.⁶⁴ Den dukker op på bogbindene ved midten af 1870'erne, og allerede nævnte eksempler er udtryk for, at den i stigende grad gør sig gældende i 1880'erne, hvor den ofte blandes med nyklassicistiske motiver, uden at dette lader sig udrede i enkeltheder. Således er Reitzels udgaver af H.C. Andersens „Nye Eventyr og Historier“, 1870-74, og „Eventyr og Historier“, 5. oplag 1877, rigt dekoreret på forside og ryg med delvis renæssancepræget ornamentik. Foruden motiver fra eventyrene ses dyre- og menneskelignende figurer, hvis underkroppe munder ud i stængler og blade – typiske figurer fra renæssancetidens arabesker. Dekorationen er signeret af maleren Anker Lund og (gravørarbejdet) af Chr. Danielsen. Bindene er udført af Carl Petersen.⁶⁵ Et andet tidligt dansk eksempel på samme stil frembyder forsiden af Holbergs „Peder Paars“ i en illustreret udgave i stort og bredt oktavformat på Høst og Søns Forlag, 1878 (*fig. 41*). Også her har Lund og Danielsen signeret dekorationen, mens en etiket viser, at bindet skyldes Beuchel (pris 1879: 1,75 kr.). Satyren foroven kan dog ikke karakteriseres som en renæssancefigur, men var et almindelig brugt symbol for satire.

Felter smykket med sorte arabesker i form af friser eller sammenkomponerede stempler er endnu et træk, der karakteriserer 1880'erne, hvor bogbinderne synes at have anskaffet sig stempler fra samme leverandør. En arabeskfrise på Peter Nansens førnævnte „Unge Mennesker“ fra 1883, som er indbundet af Immanuel Petersen (ovenfor s. 86), ser i al fald ud til at være identisk med arabeskfrisen på H.F. Ewalds „Valdemarstogtet“, Jacob Erslevs Forlag 1884, men dette bind må tilskrives Beuchel, da bagsiden er forsynet med en af dennes karakteristiske rammeborter, den der er vist på *fig. 23*.

⁶⁴ Gode eksempler afbildet i E. Gigas: Venetiansk Bogillustration i Træsnit indtil Aar 1500, *Bogvennen* 1894, s. 5-23 og smst. 1904, s. 5-26.

⁶⁵ Afbildet (og tilskrevet Carl Petersen) af E. Hendriksen (note 14), s. 3.

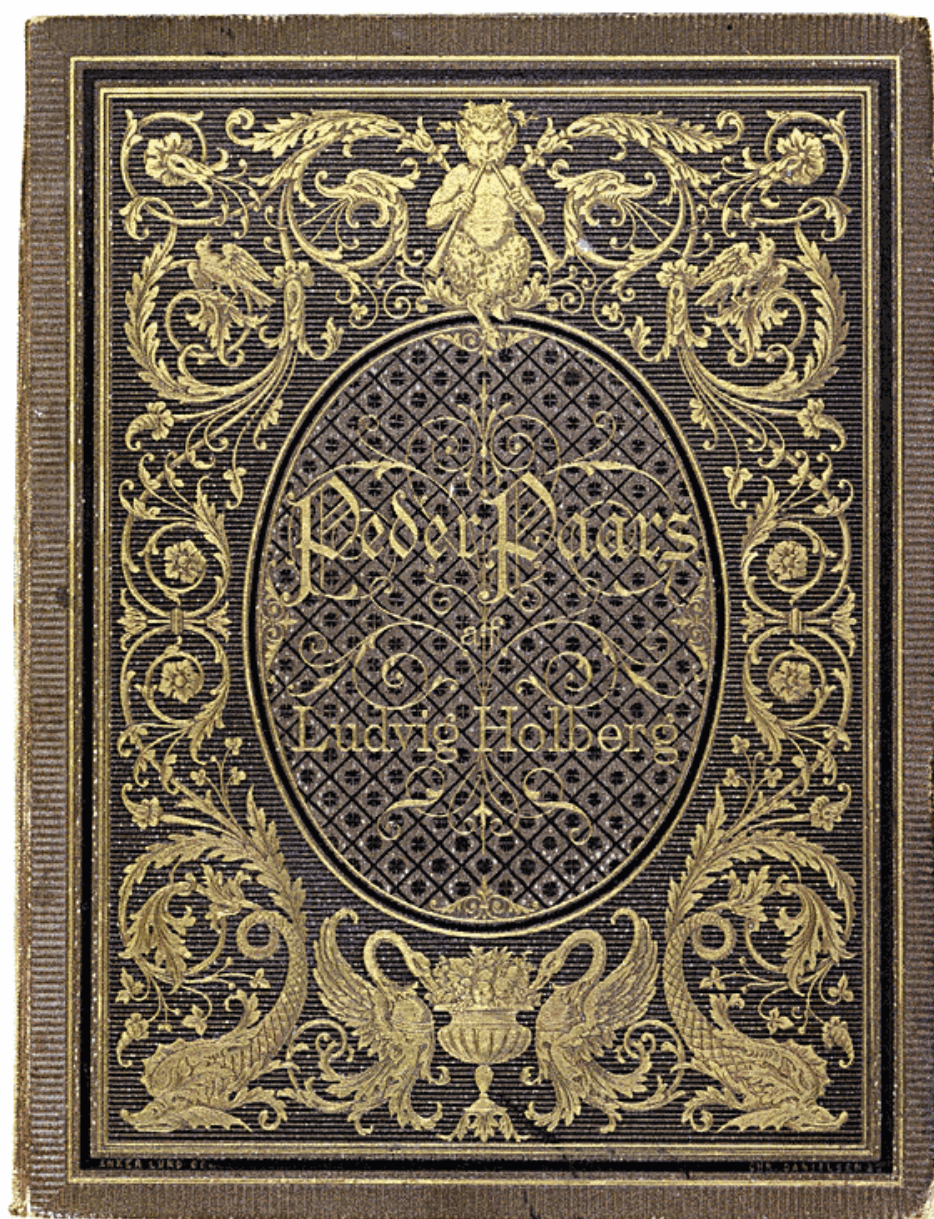

Fig. 41. Ludvig Holberg: *Peder Paars*, 1878.

Beuchels rigeste bind i renæssancestil er måske udført til Sigurd Müllers illustrerede „Kortfattet Kunsthistorie“, Schubothe 1883, usigneret, men med samme rammebort og hjørneornamenter på bagsiden som på forsiden af „Det lille Pus“ fra 1879 (se *fig. 18*). På et grønt bind står i et forgyldt midterfelt titel og forfatter i blå, udenom ses et par forgyldte antikke figurer og felter med blomsterornamenter i sort på sølv, yderst rammebort med båndomslængede laurbærgrene i guld på sort (*fig. 42*). Ryggen er ligeledes med renæssanceornamentik, se *fig. 54*.

Et sidestykke hertil leverede Immanuel Petersen samme år med et bind til „Nyere dansk Lyrik illustreret af danske Kunstnere“, J.C. Stochholms Forlag. Det noget nær kvadratiske bind er usigneret, men de blindtrykte hjørneornamenter på bagsiden kendes fra andre Petersenbind (se *fig. 3*). Midt på forsiden figurerer en forgyldt gravure efter titelvignetten af Lorenz Frølich. Den er omgivet af plantestængler tegnet på sølv, og yderst løber som på Müllers „Kunsthistorie“ forgyldte stregrammer og sorte bånd med forgyldte ornament. Titlen står i violet på guld (*fig. 43*). Ryggen er med mere banale forsiringer og en lyre øverst. Der er tale om en pragtudgave på godt papir med alle tekstsiderne indfattet af røde rammer, portrætter af forfatterne og illustrationer af talrige kunstnere. Ikke uforståeligt averterede forlæggeren med bogens mange dyder, herunder med dens indbinding i „pragtbind“.⁶⁶ For Müllers „Kunsthistorie“ (314 s.) var prisen 6 kr. heftet og 8,65 indbundet, for „Nyere dansk Lyrik“ (375 s.) 7,50 heftet og 10 kr. indbundet. Prisen på sidstnævnte virkede ikke mere afskrækkende, end at bogen 1894 kunne udsendes i samme udstyr og bind i en ny, om end omredigeret og forkortet udgave på Milos Forlag i Odense.

Langt prægtigere er Immanuel Petersens bind til Wilhelm Lübkes „Kunsthistorien“, som Philipsens Forlag udsendte 1881 i 2. omarbejdede udgave ved Julius Lange. Med 875 sider i kvartformat og 524 tekstillustrationer kostede bogen heftet 21 kr., indbundet (med chagrinryg) 27,50 kr. Forsidedekorationen er signeret af Chr. Danielsen, eksemplarer findes både med og uden Petersens signatur (*fig. 44*). En forgyldt gravure med Akropolis er omgivet af felter med et fint ciseleret arabeskmønster, antikke statuer og sorte borter med forgyldt renæssanceornamentik og i hjørnerne portrætter af kendte kunstnere (Thorvaldsen, Michelangelo, Rafael, Rubens). Lignende ornamentik ses på ryggen, og det farvede snit er ornamenteret. Et virkeligt pragtbind og også averteret som sådant af for-

⁶⁶ Annonce med gengivelse af Frølichs vignet i *Ude og Hjemme*, 1883-84, s. 132; jvf. anmeldelse s. 131.

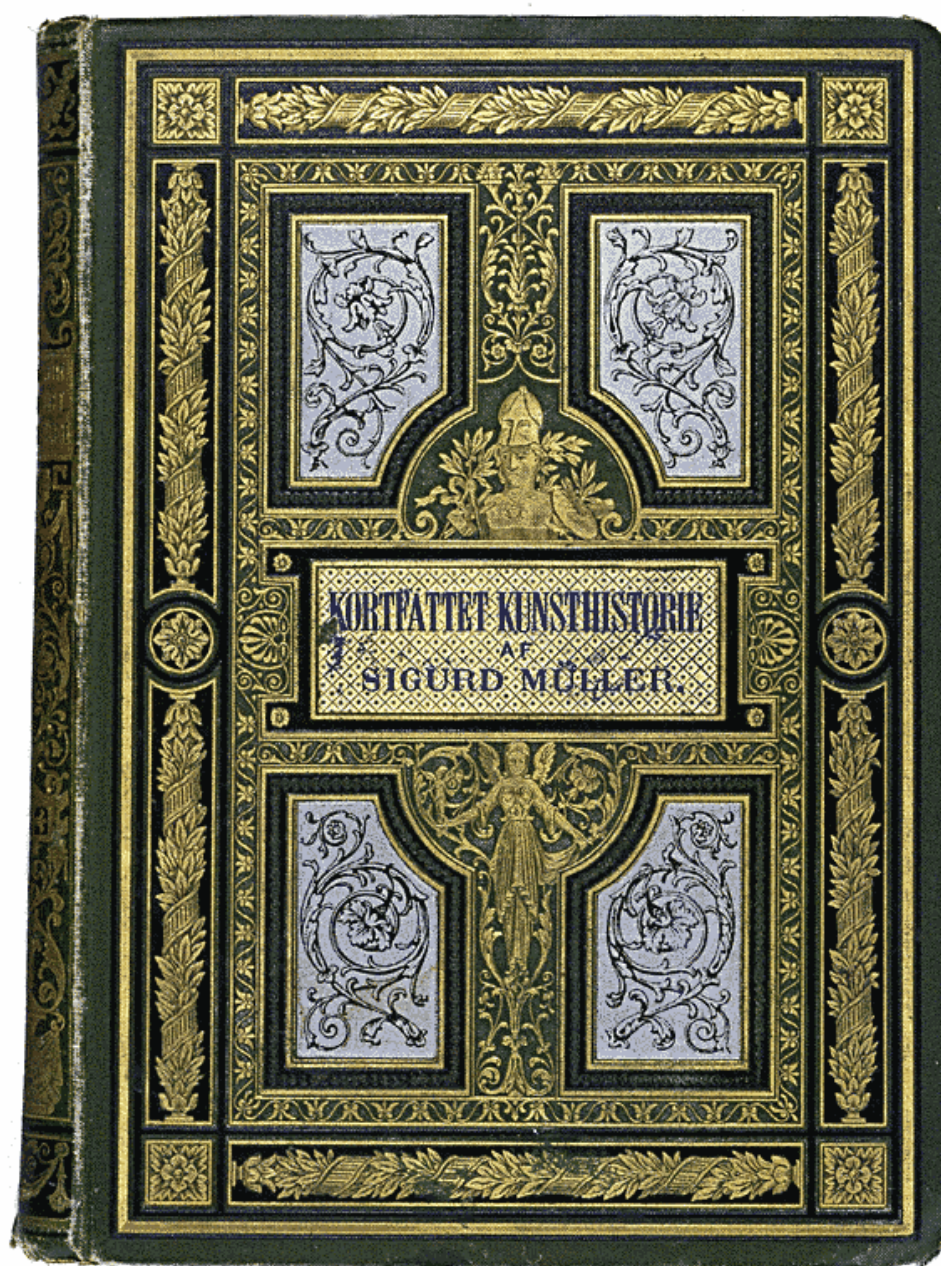

Fig. 42. Sigurd Müller: *Kortfattet Kunsthistorie*, 1883.

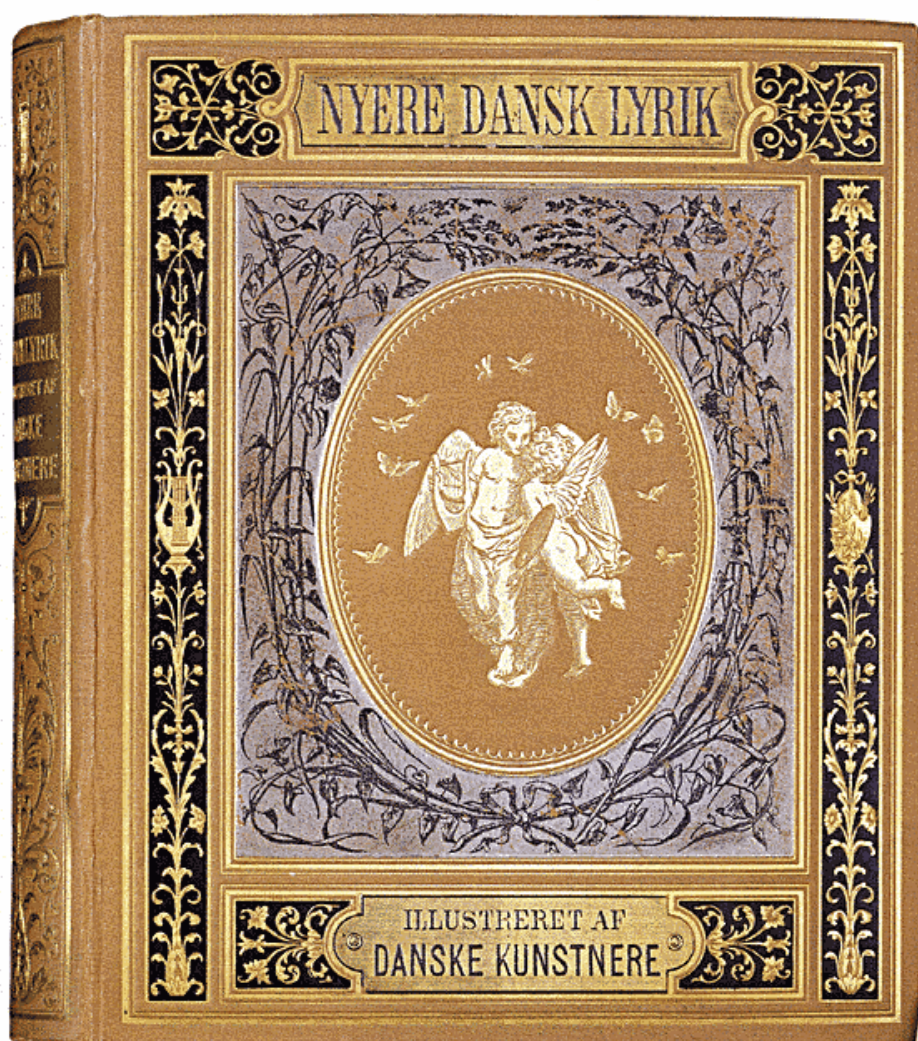

Fig. 43. Sigurd Müller: *Nyere dansk Lyrik illustreret af danske Kunstnere*, 1883.

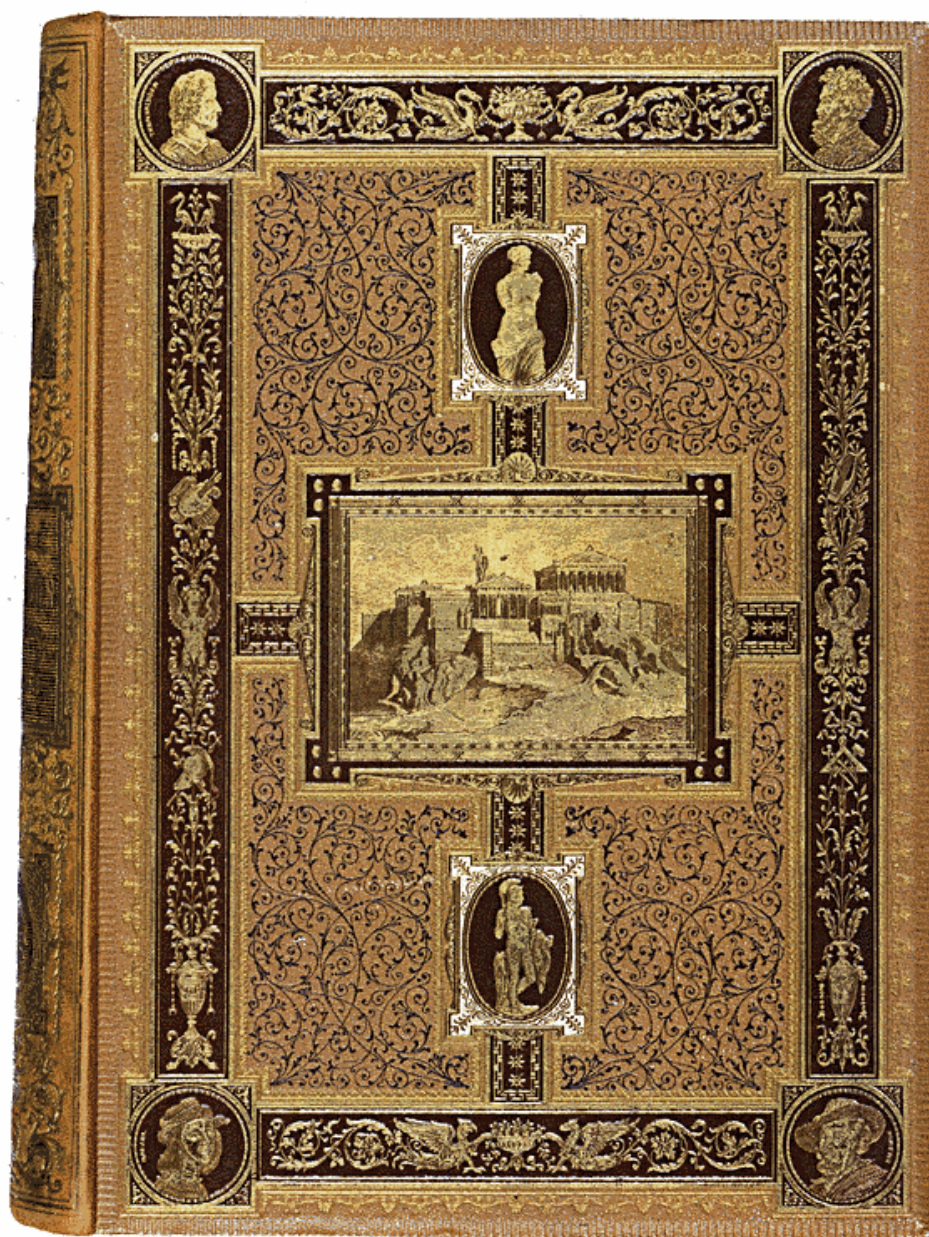

Fig. 44. Wilhelm Lübke: *Kunsthistorien*, 1881.

laget.⁶⁷ Gravuren med Akropolis blev senere samme år benyttet som hoveddekoration på P. Mariagers antikke fortællinger „Fra Hellas“, ligeledes på Philipsens Forlag, men i det sete eksemplar uden Petersens signatur.

Blandt andre seværdige eksempler på Petersens renæssancestil er Vilhelm Bergsøes „Fra gamle Dage“ og „Fra sollyse Strande“, Gyldendal 1885-86, i forlagsbind uden Petersens signatur, men med den ramme på bagsiden, som er omtalt ovenfor s. 198 i forbindelse med „Fra den gamle Fabrik“. De sete eksemplarer er henholdsvis grønt og blå med forfatter og titel i rødbrun farve på et forgyldt felt i sort ramme (fig. 45). Øverst på kompositionen sidder en svane, et yndet figurmotiv som også kroner dekorationen på „Det lille Pus“ (fig. 18) og ryggen af Carl Petersens Homerbind (fig. 54). Desuden indgår to svaner i rygkompositionen til Forlagsbureauets „Haandlexikon“, som Carl Petersen 1885 averterede rygge til. Samme forsidedekoration smykker nogle senere bøger af Bergsøe, f.eks. „Sandhedens Mænd“ og „Krigen og Koleraen“, Gyldendal 1894 og 1900, men på disse bind er forgyldningen af midterfeltet sparet væk. Sidstnævnte foreligger med Petersens signatur, og undrer man sig over, at de tidligere bind er uden denne, så studser man gengæld over, at dette er uden Gyldendals forlagsmærke. Sagen er, at Gyldendal kun solgte denne bog uindbunden, og Petersen havde 1899 oprettet et kommissionslager af indbundne bøger, som ikke førtes af forlæggerne i indbunden stand. Bindet er altså udført for Petersens egen regning og risiko.⁶⁸

En mere tæt helsidesdekoration af spinkle forgyldte arabesker omkring titelfeltet har Petersen givet V.C.S. Topsøes „Samlede Fortællinger“ I-III, Forlagsbureauet 1891, og Axel Lundegårds „Prometheus“, V. Pio's Boghandel 1894. Førstnævnte har samme rygornamentik som bl.a. Schandorphs „Samlede Digte“, 1882, omtalt s. 192 og vist på fig. 53, mens „Prometheus“ bærer Petersens signatur. Ingen af dem er med forlagsmærke. For Pios Forlags vedkommende kan dette skyldes, at det tilsyneladende

⁶⁷ *Ude og Hjemme*, 1881-82, s. 148; indbinding med ståltrådsheftning plus federal kostede hos Petersen 6,50 kr. ord., 5,40 kr. netto, mens løs ryg og sider leveredes for 4 kr. ord., 3,60 kr. netto, *Nordisk Boghandlertidende* 6. maj 1881. Med ståltrådsheftning menes heftning med metallammer ved anvendelse af en teknik, der nylig var udviklet i Tyskland, jvf. *Opfindelsernes Bog* red. af George Lütken bd. VIII, 1883, s. 472. Formentlig repræsenterer Petersens indbinding af Lübkes bog den ældste daterbare brug af en hefteklammemaskine i Danmark.

⁶⁸ En løbende fortegnelse over lageret med priser for indbindingen meddeltes som tillæg til den årlige bogfortegnelse 1899ff. Petersen averterede desuden det løse Bergsøebind til 75 øre i *Dansk Bogbindertidende* II, 1900-01, s. 11.

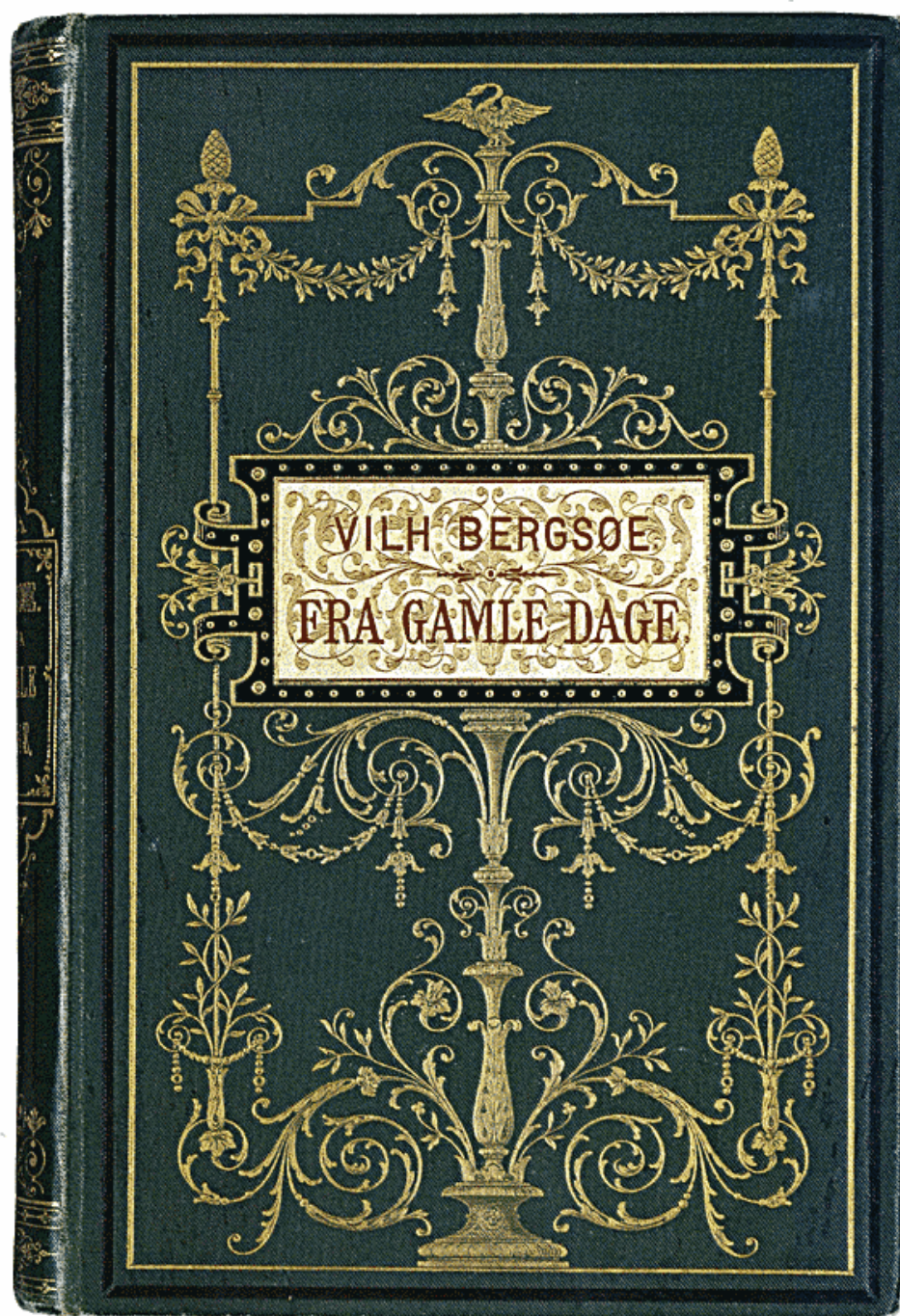

Fig. 45. Vilhelm Bergsøe: *Fra gamle Dage*, 1885.

ikke investerede i et bindstempel, før det 1911 blev overtaget af Povl Braner.

Engang i 1870'erne tyede bogbinderne til den såkaldte *Grolierstil*, dvs. anvendelsen af sorte bånd indfattet af gulddinier, der slynger sig i buer og vinkler, så de danner mellemrum i forskellige figurlige former. Stilen har fået navn efter den franske bogsamler Jean Grolier (1479-1565), hvis bøger var dekoreret på denne måde.⁶⁹ Den havde ikke været ukendt i ældre dansk boghåndværk, men tilskyndelser hertil kom sikkert fra Tyskland. Store geometriske båndslængninger ses f.eks. på Louis Figuiers „Jordkloden før Syndfloden“, Philipsens Forlag 1875, hvis forside-dekoration er signeret R. Gerhold, Leipzig. Stilmæssigt er Grolierstilen dog et noget flydende begreb, da det kan diskuteres, hvornår båndslængninger er i denne stil eller ikke, og overhovedet om betegnelsen er udtømmende, når de blandes med andre stilelementer. I al fald noget i retning af en Grolierstil ses på forsiden af Petersens bind til „Massudith“ fra 1878 (fig. 5), mere udtalt på forside og ryg af bindet til Wichmanns Shakespearebind fra 1879 (fig. 40 og 54). Til Jonas Lies „Livsslaven“, Gyldendal 1883, valgtes en hoveddekoration med sindrige Grolierslængninger i sort, der også forekommer på Jacob Falkes „Kunstindustriens Grundsætninger“ og Victor Cherbuliez' roman „Olivier Maugant“, begge Philipsens Forlag 1885. På „Livsslaven“ er de ved slængningerne opståede rammefelter udfyldt med forgyldte vignetter, mens de står tomme på de to andre bind, hvor til gengæld de sorte slængninger er indfattet af forgyldte streger (fig. 46). „Grundsætninger“ har på grund af sin størrelse fået en ekstra yderbort og foreligger ligesom „Livsslaven“ i eksemplarer signeret med Petersens stempel. Det bemærkes, at markante båndslængninger også er flettet ind i de vandrette borter på Petersens bind om Bergsøes „Fra den gamle Fabrik“, 1887, jvf. fig. 13.

Beuchel skyede bestemt ikke kraftige slængninger og rammer, men i prægnant Grolierstil er kun truffet en rygdekoration, som han har benyttet til J.P. Jacobsens „Fru Marie Grubbe“, 1.-2. oplag 1876-77, og „Niels Lyhne“, 1.-2. oplag 1880 og 1882, begge udgivet af Gyldendal, til L. Boths „Kjøbenhavns Historie“, V.L. Levisohns Forlag 1884, og Schandorphs „Det gamle Apothek“, Reitzel 1885 (se fig. 54). Bindene er uden bogbindersignatur, men med ornamenten for eller bag, som *Beuchel* påviselig har anvendt til andre bind. „Det gamle Apothek“ er således med forside-

⁶⁹ Eksempler herpå er afbildet i Carl Elberling: *Om Jean Grolier og hans samtid*, samtes *Breve fra en bogelsker*, 1985, s. 91-117, og *Kunsthæderlige gamle Bogbind indtil 1850*, med en Indledning af Emil Hannover, 1907, s. 47-52.

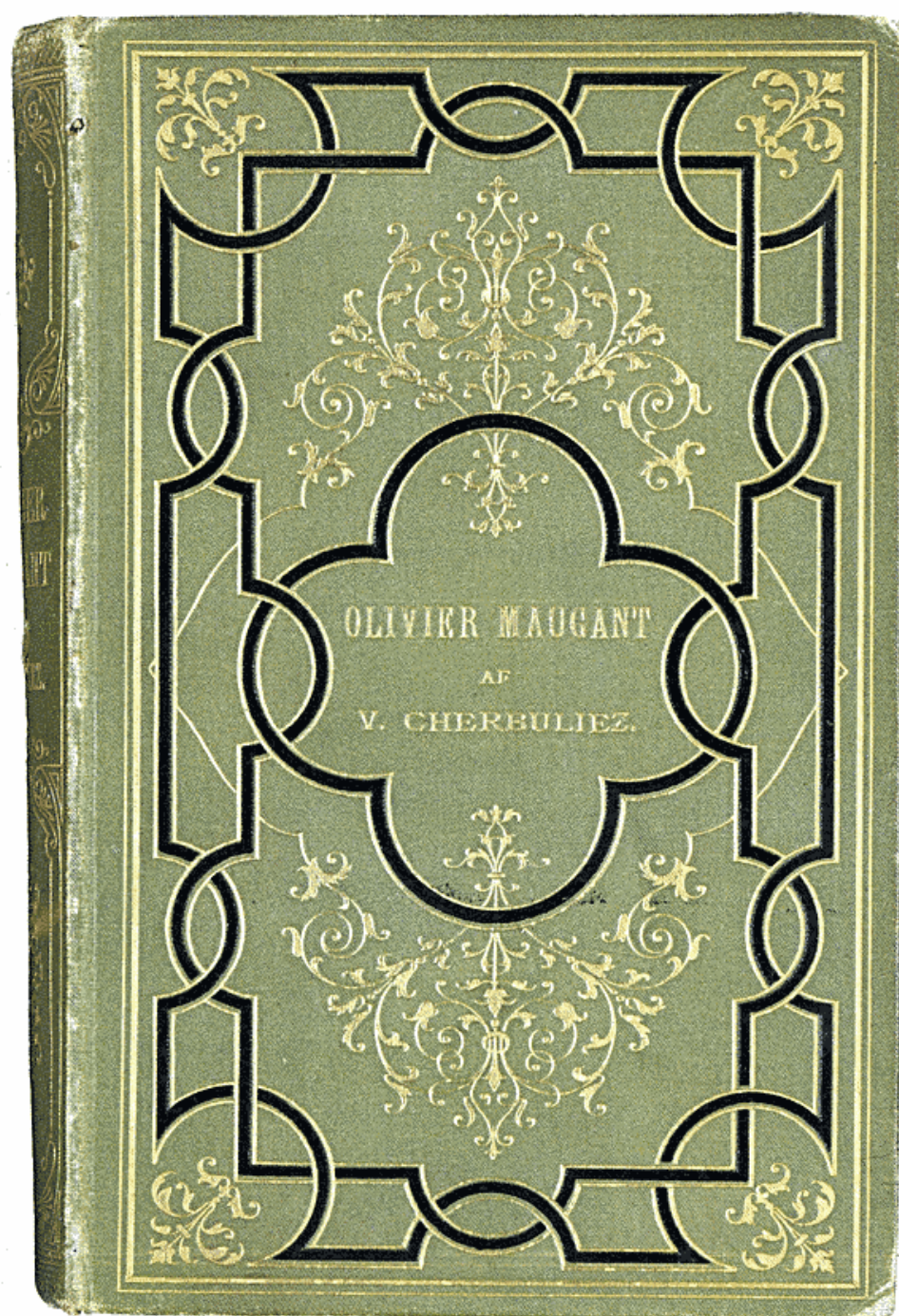

Fig. 46. Victor Cherbuliez: *Olivier Maugant*, 1885.

dekoration som samme forfatters ovennævnte „Oplevelser“, 1889, og forsiderammen på „Fru Marie Grubbe“ er som nævnt identisk med rammerne på bagsiderne af Carl Bernhards og Johanne Schjørrings bøger.

Lidt overraskende findes der også eksempler på den såkaldte *fanfarestil*, kendt fra franske bogbind ca. 1580-1600 og bestående af en fin, tæt ornamentering med slyngede bladgrene og geometriske figurer.⁷⁰ Stilen er lagt til grund for udsmykningen af et par små bind om Fr. Paludan-Müllers „Ungdomskilden“ og Henrik Hertz' „Kong René's Datter“, Reitzel 1883 og 1885, hvor den forgyldte forside gentages i blindtryk på bagsiden (fig. 47). Den ligger så tæt op ad bindudsmykningen af en tysk serie i lille format, Berlinerforlaget G. Grote's „Illustrirte Diamant-Ausgaben“, at den antagelig er en efterligning heraf, hvad der forekommer så meget mere sandsynligt, som serien omfatter tyske oversættelser af et par bøger på Reitzels forlag, herunder „Kong René's Datter“.⁷¹ Bindene er usigtede, og er de ikke importeret fra Tyskland, tør de tilskrives Immanuel Petersen, der har dekoreret et skindbind med håndforgyldning i samme stil.⁷² En dekoration med et kniplingsmønster i *viftestil* forsøgte han sig vistnok først med i 1890'erne. Den er set på et bind fra hans kommissionslager om Edv. Egebergs „Ved Dødens Port“, Gyldendal 1899.

At jubeludgaven af Holbergs komedier, I-III, Ernst Bojesens Forlag 1885-88, fik bind i *rokostil*, var naturligvis begrundet i stilens samtidighed med Holberg. De er udført af Immanuel Petersen efter tegning af Hans Tegner og averteredes i tre indbindingsmaterialer: shirting, læder og pergament.⁷³

6.

Fra omkring 1870 var til forgyldning og blindpresning kommet sort farve, og fra sidst i 1870'erne blev et større farvespektrum taget i brug, når et bind skulle have en særlig fin dekoration. Det kunne ske ved montering af farvede elementer, jvf. s. 232, eller ved emaljeagtige belæggninger som f.eks. på Immanuel Petersens pragtbind til A. Munchs digt „Kongedatterens

⁷⁰ Eksempler herpå er afbildet i *Kunsthåndværkerens gamle Bogbind* (note 69), s. 77f samt i artiklen „Bogbind“, *Salmonsens Konversationsleksikon* bd. III, 1915.

⁷¹ Seriebindet er set om en udgave af H. Heines *Buch der Lieder*, Berlin 1889 (med en fortegnelse over serien).

⁷² Afbildet i *Bogvænnen* 1901-03, s. 30.

⁷³ *Nordisk Boghandlertidende* 21. sept. 1888. To forskellige udførelser ses afbildet henholdsvis af Hendriksen (note 14), s. 8 og i *Bogvænnen* 1901-03, s. 32.

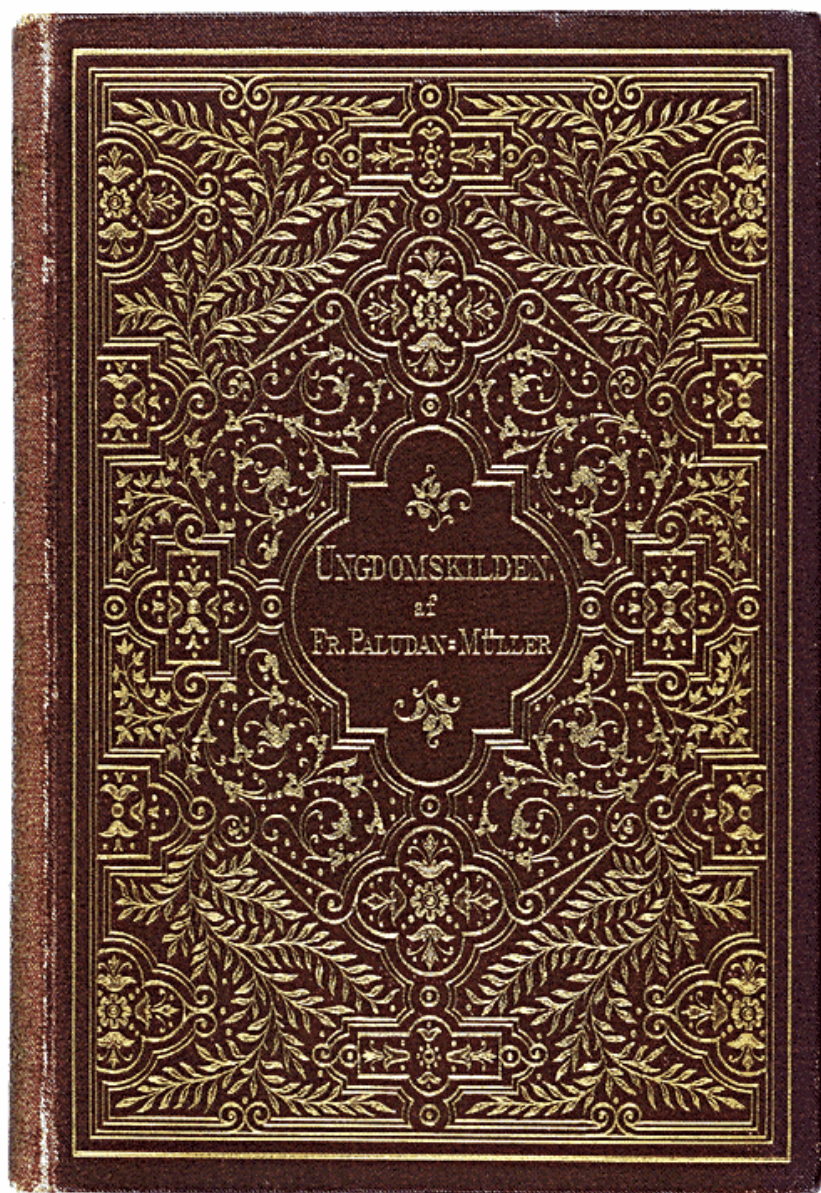

Fig. 47. Fr. Paludan-Müller: *Ungdomskilden*, 1883.

Bruddefart“, udgivet 1878 af Gads Forlag i stort kvartformat. I dekorationen, der er graveret af Chr. Danielsen efter tegning af Lorenz Frølich, står forfatternavn og et ornament i hvid, rød eller anden farve skiftende efter bindets bundfarve. Blå, hvid og rød farvebelægning findes i rammen på Carl Bruuns „Pompeji“, Philipsens Forlag 1881, grå på Goethes „Faust“, Gyldendal samme år, begge ligeledes indbundet af Petersen, men uden bogbindermærke. „Pompeji“ er signeret af N. Fristrup og Chr. Danielsen.⁷⁴

Farvetryk på bindet forekommer også tidligt på „Mirza-Schaffys Sange“, Philipsens Forlag 1879, der er dekoreret med et slynget plantemønster i tilnærmet orientalsk stil. To forskellige bindoplæg illustrerer udviklingen mod en mere avanceret farveteknik (fig. 48a-b). Det ældste bind (uden forlagsmærke) er dekoreret med guld, sort og enkelte røde farvelægninger af den nævnte emaljeagtige karakter. Det yngste (med forlagsmærke) udmærker sig frem for dette ved en fint fordelt dekorerings i farverne guld, sort, rødt, grønt og blå, hvor shirtingens struktur skimtes nedeunder. Bagsiderammen på dette er en gentagelse af yderborten på forsiden af to tidligere omtalte bind fra Immanuel Petersens værksted (se fig. 4-5). Ligeledes værd at nævne er hans kønne bind til Henrik Wergelands „Halvhundrede Digte“, Gad 1887, der på moiréret bund er dekoreret med forgyldte grene med grønne blade, lyserøde blomster og blåsorte bær.

Kollega *Beuchel* har lavet et farvemønstret bind til „Modne Frugter“, 1887 (signatur på bagsiden). Bogen var den dyreste i et udvalg af citatsamlinger i mindre format, som Andr. Schous Forlag frem til ca. 1900 sørgede for at have på lager i „pragtbind“ eller „eleg. indb.“ til anvendelse som konfirmationsgave.⁷⁵ Farver indgår yderligere i dekorationen på f.eks. „Romerske Dage“ (se ovenfor fig. 26) og på et flot bind om E. Löfflers „Haandbog i Geographien“, Gyldendal 1883-85, hvor forgyldte grave-

⁷⁴ *Kongedatterens Bruddefart* er afbildet i farver efter et grønt bind med rød farve i *På Papir etc.* (note 12), s. 339, og *Pompeji* i sort/hvidt i F. Hendriksen (note 14), s. 5. At Petersen har indbundet *Faust*, fremgår af den blindtrykte ramme på bagsiden, som også findes på *Fra Carmen Sylvas Kongerige*, Gad 1883, der er set med hans signatur. Løse bind til *Faust* avtererede han for „Kr. 1,40 ord., 1,25 netto“ i *Nordisk Boghandlertidende* 9. dec. 1881.

⁷⁵ Blandt andre titler var *Stjærneskud* (Første Samling forelå i 5. oplag 1891), *Sommerfugle* ([Første Samling] Fortsættelse af „Stjærneskud“, 1882), *Hjertesprog* af J. C. Lavater (bl.a. i udgaver 1870 og 1882) og *Gyldne Sædekorn samlede af en Præstefru* (1884), se f.eks. annoncer i *Nordisk Boghandlertidende* 12. sept. 1890, 18. marts 1892, 24. marts 1893 og 18. marts 1898.

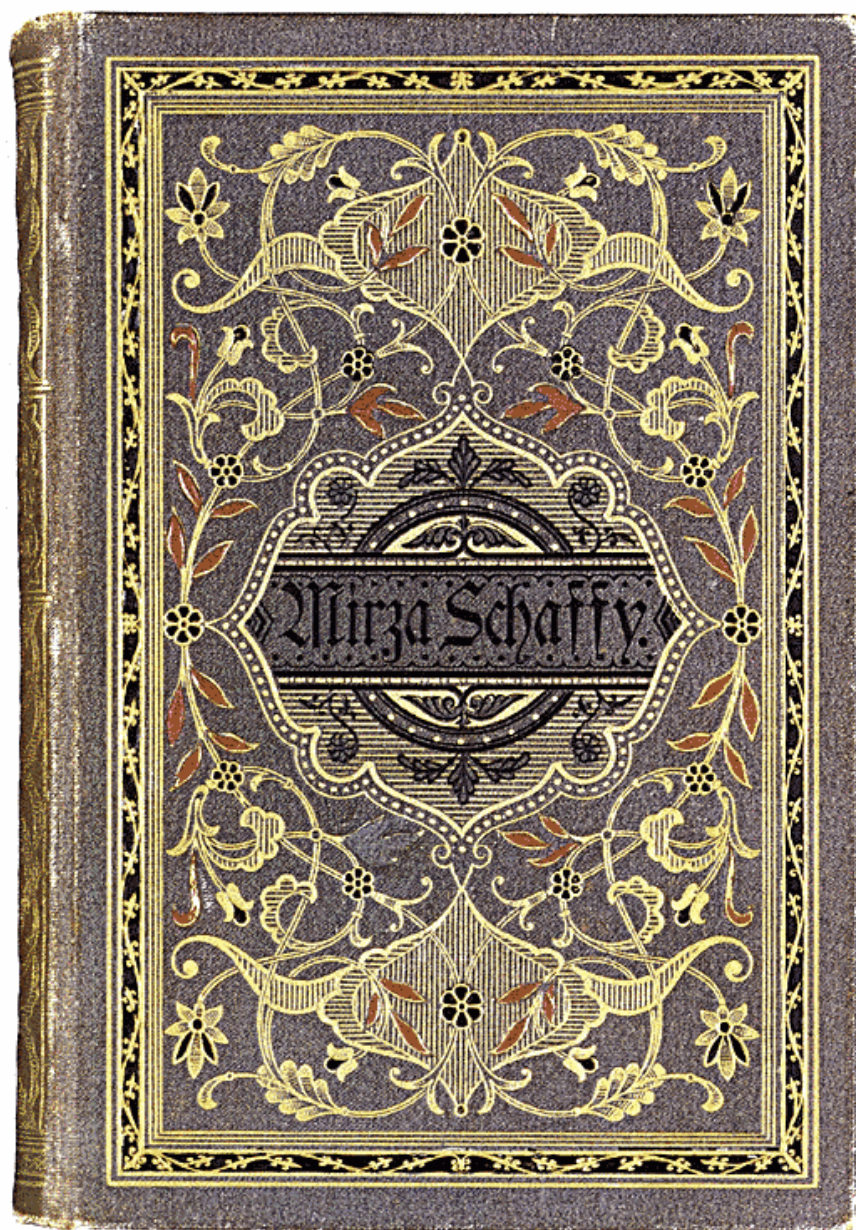

Fig. 48 a. Mirza-Schaffys Sange, 1879.

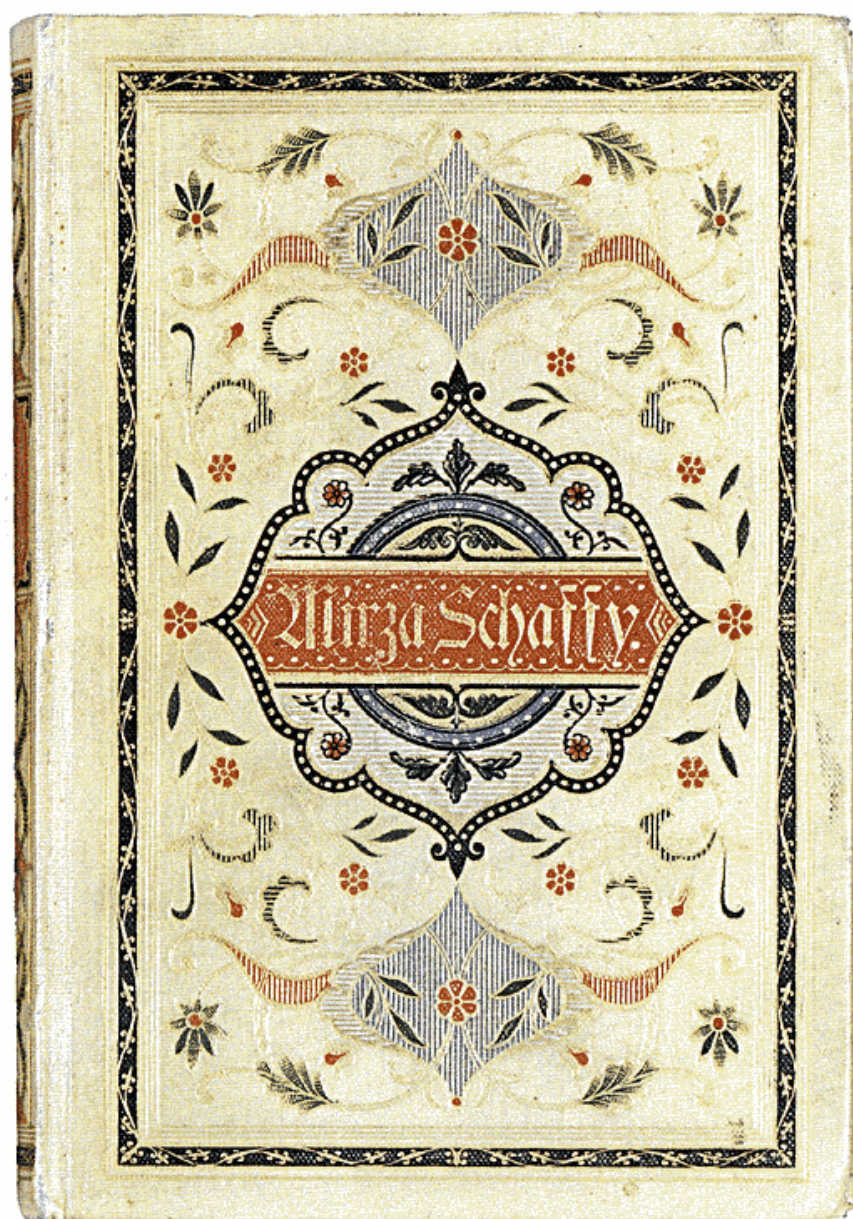

Fig. 48 b. Mirza-Schaffys Sange, 1879, i senere bindoplag.

ringer af et kystlandskab og parvise sfinxer garneres af planter med brune stængler og grønne blade. Bindet er usigneret, men med samme blindramme på bagsiden som Richard Kauffmanns „Pariserliv i Firserne“, Gyldendal 1885, hvis forside er livfuldt dekoreret med farvelagte Parisermotiver i fri komposition. Bogen er i stort oktavformat, og bindet har foruden forlagsmærke Beuchels signatur (*fig. 49*). Uden angivelse af bogbinder er forlagsbindene om J.P. Jacobsens „Samlede Skrifter“, 1.-2. udgave, Gyldendal 1888-93. På Hans Nicolaj Hansens dekoration ses gule roser med grønne blade, der slynger sig op ad et gitter med forgyldte prydelser. „Der burde have været Roser“, skrev Jacobsen jo, „af de store, blege gule ...“ – men blomsterne er nu ikke store. Det blev de gule roser vist først på Petersen & Petersens bind om Jacobsens „Samlede Skrifter“, 1902.

Det var frem for alle Philipsens Forlag, der markerede sig på forlagsbindets område. Efter at brødrene Ludvig og Gustav Philipsen 1877 havde overtaget styret, sørgede de unge forlæggere for, at der i 1879 blev fremstillet et forlagsmærke, som anvendtes på titelblade og forlagsbind frem til 1889, da mærket blev nyttegnet. En mere ekspansiv kurs medførte, at den populære faglitteratur, som var forlagets traditionelle hovedgebet, i stigende grad suppleredes af skønlitteratur, og bindudstyret moderniseredes i samarbejde med Immanuel Petersen og kendte kunstnere. Betegnende var forlaget noget nær det eneste, som fandt det værd at avertere bindkunstnernes navne. F.eks. annonceredes J.C. Tuxens „Søfarten og Skibsbygningskunsten“, 1878, i „komponeret Pragtbind efter Tegning af C. Baagøe“, „Æsops Fabler“ ved Chr. Winther, 1880, med en „Bindtegning af Albert Hartwig“ og Carl Bruuns „Pompeji“, 1881, i „komponeret Bind efter Tegning af N. Fristrup“. En lignende avertering er kun set fra C.G. Iversens Forlag, der 1886 leverede „Saxo Runemester: Danmarks Krønike ved N.F.S. Grundtvig“, 4. udg. 1886, „i original komponeret Bind, tegnet af Konstantin Hansen“.⁷⁶ Konsekvens i markedsføringen var der dog ikke. Denne form for avertering synes ophørt, og som regel lød Philipsens annoncer blot på „elegant“ eller „smagfuldt“ komponerede bind, undertiden „Pragtbind“, selv når kunstnerisk medvirken er utvivlsom.

Da brødrene Philipsen på en auktion i april 1884 købte restoplagene af Oehlenschlägers skrifter med tilhørende forlagsret til forfatterskabet frem til år 1900, var det for den betydelige sum af 20.000 kr. Der blev derfor sat alle sejl sat til for at gøre erhvervelsen indbringende. Med tekstre-

⁷⁶ *Ude og Hjemme*, 1878-79, s. 117; 1879-80, s. 136; 1881-82, s. 148; *Nordisk Boghandler-tidende* 5. nov. 1886. Konstantin Hansens tegning gjaldt oprindeligt bindet om 2. udg., 1855, afbildet i FF VIII, s. 161.

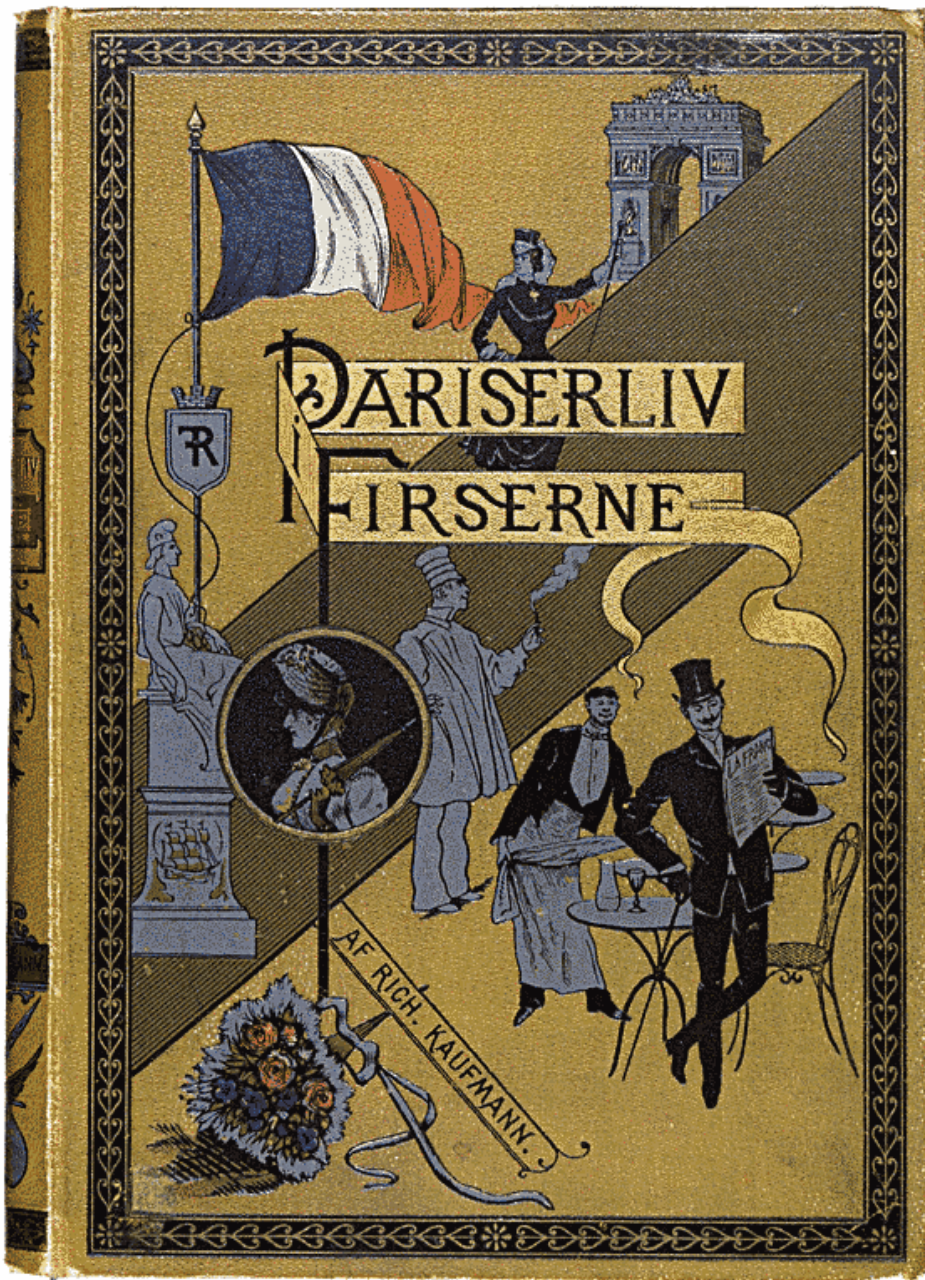

Fig. 49. Richard Kauffmann: *Pariserliv i Firserne*, 1885.

visioner af Oehlenschlägerkenderen F.L. Liebenberg udsendtes få måneder efter en række skrifter i en folkeudgave til 25 øre stykket, samme år påbegyndtes en lille række „miniaturudgaver“ i smukt udstyr, og der blev foranstaltet pragtudgaver af de mest yndede værker med tegninger af Hans Nicolaj Hansen, af „Sanct Hans Aften-Spil“ 1885, af „Aladdin“ 1893. Desuden blev nogle restoplag genlanceret i nye bind udført af Immanuel Petersen⁷⁷.

Oehlenschlägers „Tragoedier“ I-IV, 1879, blev 1884 samlet i to bind med en særpræget bindedekoration i guld og sort signeret af N. Frstrup og Chr. Danielsen (*fig. 50*). Den tør betegnes som mere sjælden end køn. Et års tid senere blev derpå restoplaget af „Heltedigte og Sagaer“ I-IV, 1862, sendt på markedet i to bind med en forsidedekoration af store arabesker i guld og sort og de samme to borter på ryggen som på Bergsøes „Fra den gamle Fabrik“, 1887. Samme forsidedekoration findes helt i guld på Karl Gjellerups „Min Kjærligheds Bog“, Philipsen 1889 (også averteret i et dyrere pergamentbind).

Mest blev der gjort ud af de såkaldte miniaturudgaver. „Nordens Guder“, som forelå i et restoplag fra 1870, fik en flot forsidedekoration i guld og hvid og blåsort farvelægning efter tegning af Lorenz Frølich med Freya til vogns og Fenrisulven i lænker.⁷⁸ Da restoplaget hurtigt blev udsolgt, genudsendtes bogen i samme udstyr 1885. „Aarets Evangelium i Naturen og Mennesket“ blev udgivet 1884 med tegninger af August Jerndorff, og efter hans tegning forsynedes forsiden med et indrammet maleri i flere farver og guld med jomfru Maria og Jesusbarnet som centrumsfigurer (*fig. 51*). Denne udgave solgtes kun indbunden. Samme år kom „Aladdin“ med orientalsk ornamentik i strålende guld og farver, ligesom på „Aarets Evangelium“ fortrykt på et underlag, som er monteret på bindet (*fig. 52*). Dekorationen er meget fint og sikkert udført, og æren herfor har formentlig Immanuel Petersens presseforylder D.L. Clément, der ansås for byens bedste, dygtig til at forgyldte og farvetrykke selv meget indviklede bindedekorationer.⁷⁹ 1885 fik den tykke samling „Lyriske Digte og Romancer“ et bind med Oehlenschlägers portrætprofil påmonteret i gipsagtigt relief og i øvrigt dekoreret som Immanuel Petersens bind om

⁷⁷ Liebenberg havde inden auktionen tilbudt forlaget sin assistance uden vederlag for at støtte købet, da „det vilde have været mig en Hjertesorg at se Oehlenschläger paa ny komme i Hænderne paa det Høstske Forlag af Digterens egne Udgaver“, *Nogle Optegnelser om mit Leved*, 1894, s. 134.

⁷⁸ Afbildet i farver i *På Papir etc.* (note 12), s. 340.

⁷⁹ Nekrolog over Clément (bogbinderen D.L. Cléments nevø) af F. Hendriksen i *Bogvænnen* 1925, s. 74.

Fig. 50. Oehlenschläger: *Tragoedier*, 1879.

Fig. 51. Oehlenschläger: *Aarets Evangelium*, 1884.

Fig. 52. Oehlenschläger: *Aladdin*, 1884.

Chr. Winthers „Efterladte Digte“ udgivet af Philipsen 1879. Sluttelig kom 1886 „Helge“ i mere dæmpet pragt med forsidekomposition efter tegning af Lorenz Frølich, hvor titel i hvidt og bronzefarvede figurer står flettet sammen over et rødt bånd. Den anonyme gravør har sikkert været Chr. Danielsen, hvis signatur findes på en forsidedekoration efter en anden tegning af Lorenz Frølich til „Danmarks Folkeviser i Udvalg ved Svend Grundtvig“, Philipsen 1882.⁸⁰ Mærkelig nok synes forlaget ikke i sin annoncering at have fremhævet disse binds dekorative kvaliteter, for alene bindet om „Sanct Hans Aften-Spil“ averteredes som et komponeret pragtbind. Det har vel været for at fremme salget af denne dyrere billedudgave i kvart. Prisen var 9,75 kr. mod 3-3,50 kr. for en af miniatureudgaverne.⁸¹ Hans Nicolaj Hansens forsidetegning af Kirstens Piils Kilde i gråsort og mørkegrønt graveret af Chr. Danielsen er da meget pæn, men heller ikke mere.

7.

Chr. Danielsens gravørsignatur er den man hyppigst støder på, og fra 1860, da han etablerede sit værksted, til han 1910 trak sig tilbage, var han efter alt at dømme den mest benyttede gravør af bindstempler. Fra midten af 1880'erne og frem til århundredskiftet ses desuden *Valdemar Andersen* at have udført adskillige graveringer til binddekorationer. Han skal have etableret eget værksted 1884, og en signeret dekoration i traditionel stil med forgyldt ornamentik omkring et arabeskmønster på Martin Koks digtsamling „Under Fanen“, Valdemar Petersens Forlag 1883, er vel så udført senere end bogens trykår. Stilmæssigt hører den utvivlsomt hjemme i firserne, og den kan for så vidt godt stamme fra hans debutår.⁸² Bindet er som andre bøger fra dette lille forlag uden forlagsmærke. Bogbinderen har ikke tilkendegivet sig.

1885 medvirkede Andersen til udsmykningen af en kvartudgave af „Peder Paars“, Holbergs satiriske heltedigt, der trods sine mange år på bagen konstant var på markedet (tidligere udgaver 1863, 1865, 1878, 1879 og 1884). Kvartudgaven udkom på J.C. Stochholms Forlag med illu-

⁸⁰ Chr. Winthers *Efterladte Digte* og *Danmarks Folkeviser* er afbildet af E. Hendriksen (note 14), s. 5 og 6.

⁸¹ Annonce i *Nordisk Boghandlertidende* 11. dec. 1885.

⁸² Nekrolog over Valdemar Andersen af E. Hendriksen i *Bogvennen* 1907-10, s. 55f. Valdemar Petersens Forlag averterede flere af Martin Koks bøger til nedsatte priser, „smukt indbundne“, i *Nordisk Boghandlertidende* 20. nov. 1885.

Fig. 53. Sophus Schandorph: *Samlede Digte*, 1882 (omtalt s. 192), Nicolai (Henrik Scharling): *Ved Nytaarstid i Noddebo Præstegaard*, 1883 (jvf. fig. 14), Jonas Lie: *Gaa paa!*, 1882 (jvf. fig. 23), Chr. K.F. Molbech: *Ambrosius*, 1882 (omtalt s. 224), Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg, ved Johanne Luise Heiberg, 1883 (jvf. fig. 33).

Fig. 54. Homers *Iliade*, 1878 (jvf. fig. 36), Sigurd Müller: *Kortfattet Kunsthistorie*, 1883 (jvf. fig. 42), William Shakespeares *Dramatiske Værker*, 1879 (jvf. fig. 40), Sophus Schandorph: *Det gamle Apothek*, 1885 (omtalt s. 255).

strationer af Hans Nicolaj Hansen, og denne har formentlig lagt tegning til Valdemar Andersens bindgravure: en nøgen kvinde med blomsterguirlande i svagt lyserød farve læner sig op ad et forgyldt skjold med forfatter og titel. Det er ikke nogen vellykket dekoration. En mere taknemmelig opgave havde Andersen, da han 1890 efter tegning af Hans Tegner fremstillede gravuren til P.F. Rists „Soldater“, jvf. ovenfor s. 242.

Side om side med dansk gravørarbejde blev der benyttet gravurer importeret fra Tyskland. Signeret af R. Gerhold i Leipzig er f.eks. forside-dekorationerne på W.J.J. Spry's „Korvetten Challengers Rejse omkring Jorden“, Philipsens Forlag 1879, og Jul. Chr. Gersons „Tre Livsmomenter“ 5.-6. udgave, Hempels Forlag i Odense 1881 og 1886, sidstnævnte grave-ret efter titelbilledet signeret af Knud Gamborg. Forlagsbureauets illustrerede udgave af Holbergs komedier fra 1884 gengiver på forsiden en scene fra „Jeppe paa Bjerget“ tegnet af Marstrand, som er omgivet af en dekoration signeret F.A. Barthel i Leipzig, og samme signatur har forsiden på K. Prytz' bog om „Elektriciteten“ udgivet af Philipsens Forlag, også fra 1884. Immanuel Petersens mærke på bagsiden viser, at bogbinderarbejdet er dansk. Tilsvarende er gravørarbejde signeret Schüssler i Leipzig blevet importeret til de røde bind om Zacharias Topelius' „Feltlægens Historier“ I-VI, Philipsens Forlag 1880-82 og „Fra det høje Nord“ I-V, Eibes Forlag 1882-85. Bagsidernes blindtrykte ornamentering kendes fra f.eks. „Birger Jarls Sønner“, 1884 (jvf. s. 184) og bestemmer ligeledes disse bind som udgæede fra Petersens værksted.⁸³ Da Philipsen 1889 udgav Topelius' „Fra Dronning Kristinas Ungdomstid“, blev gravørarbejdet bestilt hos Valdemar Andersen. Hoveddekorationen på forsiden er en gravure af dronningen til hest, men som helhed ønskedes bindet tydeligvis udført i stil med „Feltlægens Historier“ og fik farve, ryg og bagside som disse (fig. 55). Andersens arbejde er ikke så rutineret udført, men står sig pænt ved sammenligning.

Når import fra Tyskland er nævnt, bør ikke forbigås, at der også kom tilførsler fra England. I god tid før forårets konfirmationer anbefalede en københavnsk importboghandler 1880 sine kolleger at forsyne sig med salmebøger: „Særlig tillader jeg mig at anbefale de i London indbundne Psalmebøger, der ved deres smagfulde og solide Indbindinger i nye Mønstre allerede er blevne solgte i et forholdsvis betydeligt Antal, siden jeg ifjor

⁸³ Jvf. FF 41, s. 206, hvor det nævnes at Erik Bøghs *Jonas Tvermoses Aegyselser*, 1875, har forside-dekoration signeret af R. Gerhold i Leipzig. Ifølge notits i *Illustreret Tidende*, 1875-76, s. 127 skyldes bindet Clément. Bindet med samme dekoration om udgaven 1894 har Immanuel Petersens signatur.

Fig. 55. Zacharias Topelius: *Fra Dronning Kristinas Tid*, 1889.

Efteraar indførte dem her i Landet".⁸⁴ Måske lykkes det engang at identificere disse blandt det brogede udbud af salmebogsbind. En avis anmelder kom med følgende spydighed: „Hvis en elegant Indbinding kan bidrage til at forhøje Andagten, kunde vi ubetinget anbefale de fra N.N. udstillede Salmebøger i Fløjl, Skildpadde og Elfenben“!⁸⁵

8.

Da xylograf F. Hendriksen anmeldte bogarbejdet, der var fremlagt på industriudstillingen 1888, udtalte han sig i almindelighed anerkendende om arbejder af Beuchel, Immanuel Petersen og Carl Petersen samt J.F. Flyges specialitet, bind i lædermosaik.⁸⁶ Men stærk kritisk over det dekorerede shirtingbind, som han var, gav Chr. Danielsens store udvalg af bogbindergravurer ham anledning til at lange ud efter dets svagheder. Uden navns nævnelser omtalte han Danielsen som den gravør, der herhjemme havde udført de fleste bogbinderstempler og derfor ikke var uden skyld i, at den gængse bindekoration for meget prægedes af sirlighed og pænhed i stedet for noget kækt og kraftigt. „Det hele virker dødt og tomt som Silhuet i Guld“.⁸⁷ Hendriksen ramte unægtelig en dominerende tendens, som kaldte på fornyelse, og en sådan meldte sig i halvfemserne, senere karakteriseret således: „Det sirlige, pilne, skraverede Guldtryk måtte vige for en massivere, enklere Virkning ... det gjaldt ... mere Linje og Flade i Gulddekorationen, modsat den foregaaende Tids skyggede, fint stiliserede, eller ofte naturalistisk detaljerede Pyntelighed“.⁸⁸

En lille forsmag på ændringen af virkemidler giver forlagsbindet om Karl Gjellerups „Hagbard og Signe. En erotisk Tragedie“, Philipsen 1888, hvor symbolske figurer er tegnet ind i titlen, vel ikke uden pyntelighed, men med udpræget brug af fladevirkning (*fig. 56*). Dekorationen er usigneret (af Hans Tegner?), bindet signeret af Immanuel Petersen.

⁸⁴ Annonce fra Georg Chr. Ursins Efterfølger i *Nordisk Boghandlertidende* 27. febr. 1880.

⁸⁵ Citeret i Andreas Dolleriis: *Den danske Provindsboghandels Historie*, 1916, s. 152. I *Nordisk Boghandlertidende* 14. aug. 1891 tilbød boghandler Johan Møller til stærkt nedsatte priser „elegante Salmebøger i Shirting, Chagrin, Skind, Fløil og Elfenben“.

⁸⁶ Lædermosaikbind af Flyge er afbildet i *Tidsskrift for Kunstindustri* IV, 1888, s. 119 og smst. V, 1889, s. 31.

⁸⁷ *Tidsskrift for Kunstindustri* IV, 1888, s. 236.

⁸⁸ F. Hendriksen i nekrologen over Valdemar Andersen (note 82), s. 56.

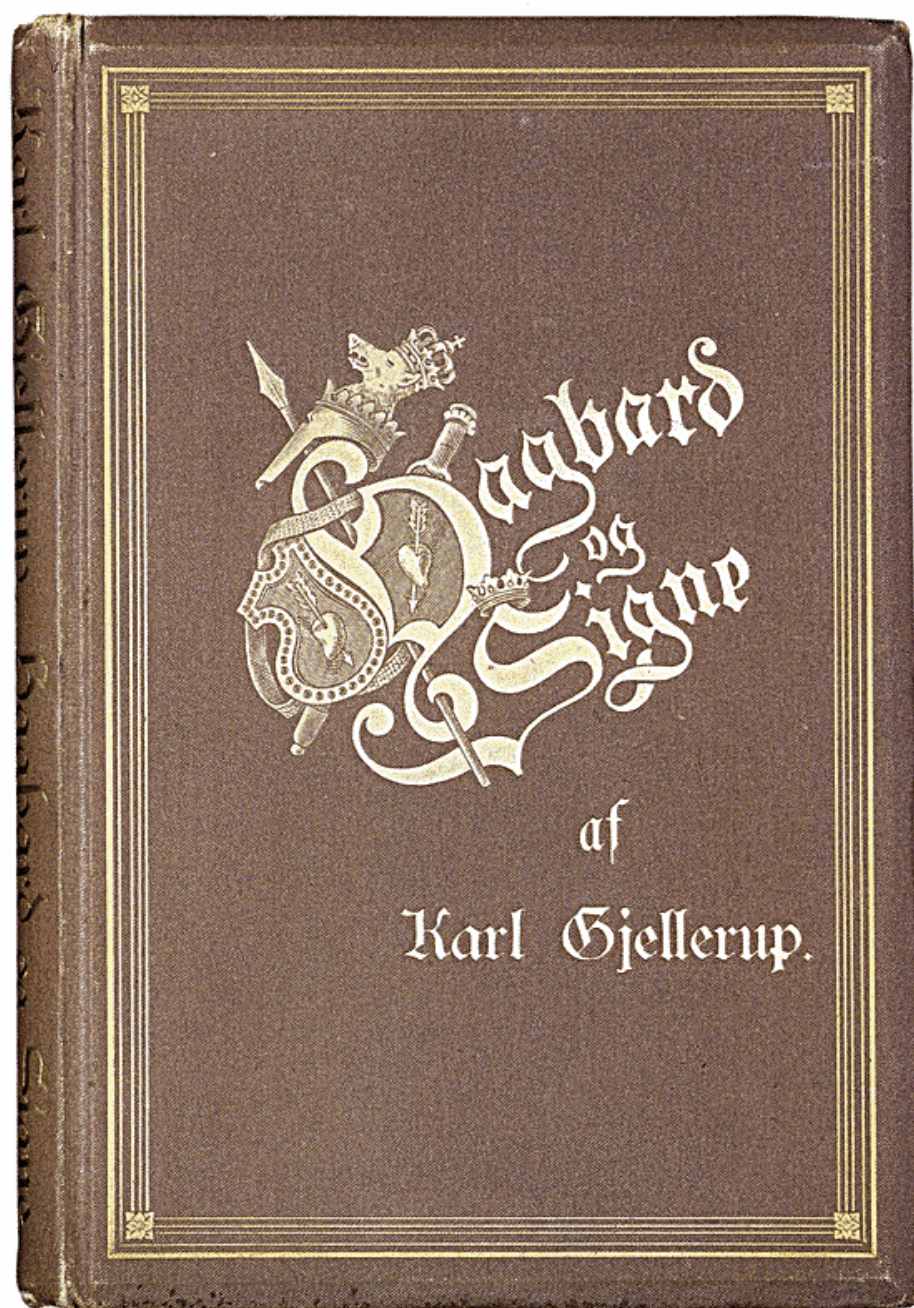

Fig. 56. Karl Gjellerup: *Hagbard og Signe*, 1888.

SUMMARY

HARALD ILSØE: *Danish press gilded publisher's bindings about 1877-1888. Contribution to a presentation.*

The bindings, about 1860-1877, are presented in *Fund og Forskning* 41, pp. 171-212, summary p. 212. In the following period the binding designs became richer and more varied, i.a. by introducing colour coatings. Some copies have a binder's label pasted in or from the mid-eighteen-eighties a bookbinder's stamp in blind tooling on the back cover. But as a rule this is not the case, and the bookbinders in question will have to be identified by comparing the ornamentation on unsigned volumes with that on signed volumes. This is often possible because the bookbinders each had their set of tools/stamps that were almost obligatorily used for frames and borders that were placed on the front cover in black or gilding or on the back cover in blind tooling. Thus many bindings can be traced to Copenhagen bookbinders Immanuel Petersen, Bernhard Beuchel and Carl Petersen. The most significant stamp engraver was Christian Danielsen who has signed several stamps for picture gravures. From the middle of the 1880s there also appear stamps signed by Valdemar Andersen.